

Rapport 2016:11

Personrån

En studie om vilka som utsätts, om brotten
samt om riskfaktorer för rån bland unga

Personrån

En studie om vilka som utsätts, om
brotten samt om riskfaktorer för rån bland unga

Rapport 2016:11

Brå – kunskapscentrum för rättsväsendet

Myndigheten Brå verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsbekämpning och brottsförebyggande arbete, till i första hand regeringen och myndigheter inom rättsväsendet.

Publikationen finns som pdf på www.bra.se. På begäran kan Brå ta fram ett alternativt format. Frågor om alternativa format skickas till tillgangligt@bra.se

Vid citat eller användande av tabeller, figurer och diagram ska källan Brå anges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovspersonens tillstånd.

ISSN 1100-6676
ISBN 978-91-87335-68-6
URN:NBN:SE:BRA-662

© Brottsförebyggande rådet 2016
Författare: Jonas Ring
Produktion: Ordförrådet AB
Omslag: Maria Westberg, Ordförrådet

Brottsförebyggande rådet, Box 1386, 111 93 Stockholm
Telefon 08-527 58 400, e-post info@bra.se, www.bra.se

Denna rapport kan beställas hos bokhandeln eller hos Wolters Kluwer, 106 47 Stockholm
Telefon 08-598 191 90, fax 08-598 191 91, e-post kundservice@wolterskluwer.se

Förord

Brå ger ibland fördjupade beskrivningar av olika brottstyper för att följa utvecklingen och ge underlag för diskussion om åtgärder mot brott. Denna rapport fokuserar på personrån, som är den vanligaste typen av rån. Studien syftar till att ge ökad kunskap om dessa brott, vilka som drabbas av dem och vilka som begår dem. Tidigare studier har pekat på att personer som lagförs för rån löper hög risk att återfalla i brott.

Studien bygger på uppgifter från den Nationella trygghetsundersökningen (NTU), som är en årlig frågeundersökning om utsatthet för brott och riktar sig till personer 16–79 år. Ett annat material är Skolundersökningen om brott (SUB), en självdeklarationsstudie som genomförs med vissa års mellanrum bland elever i nionde klass. Uppgifter har också hämtats från ett urval av polisanmälningar om rån mot privatperson. Genom att använda olika datamaterial kan likheter och skillnader i den bild de förmedlar belysas och därigenom ge ökad kunskap på området.

Rapporten vänder sig till anställda inom rättsväsendet, socialtjänsten, brottsofferjourer och andra som intresserar sig för ämnet.

Rapportens författare är fil. dr Jonas Ring, verksam vid Brå. Madeleine Blixt, utredare vid Brå, har medverkat i delar av projektet. Alexandra Skarp vid Brå har deltagit i datainsamlingen. Rapporten har granskats av professor Felipe Estrada, Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet.

Stockholm i maj 2016

Erik Wennerström

Generaldirektör

Annika Eriksson

Enhetschef

Innehåll

Sammanfattning	7
Inledning	15
Syfte och frågeställningar	17
Tidigare forskning	18
Material och metod	25
Utsatthet för personrån	29
Vilka utsätts för personrån?	32
Oro för brott bland rånutsatta	38
Omständigheter kring rånen	44
Rånarnas kön, ålder och antal enligt de utsatta	44
Tid och plats för personrån	46
Rånens genomförande	50
Rån bland unga i nionde klass	57
Avslutande diskussion	68
Referenser	76
Bilageförteckning	83
Bilaga 1. Tabeller	84
Bilaga 2. Beskrivning av frågor i SUB samt om logistisk regression	101
Bilaga 3. Specialanalys av SUB	108

Sammanfattning¹

Denna studie handlar om rån mot privatpersoner, så kallade personrån, som är den vanligaste typen av rån. Det övergripande syftet är att kartlägga rånens karaktär och utveckling samt bidra med kunskap om vilka som utsätts och vilka som begår brotten. Studien bygger på uppgifter från Brås Nationella trygghetsundersökning (NTU) som är en årlig frågeundersökning om utsatthet för brott som riktar sig mot personer 16–79 år. Ett annat material är Skolundersökningen om brott (SUB) som är en självdeklarationsstudie bland elever i nionde klass. Uppgifter har även hämtats från ett urval av polisanmälningar om rån mot privatperson.

Centrala frågeställningar är:

- Är vissa sociodemografiska grupper mer utsatta än andra?
- Kan man se några riskfaktorer för utsatthet?
- Hur är trygghetsupplevelsen och rädslan för brott hos rånutsatta?
- När, var och hur begås personrån?
- Går det att identifiera några faktorer som samvarierar med delaktighet i rån bland ungdomar?

Studien belyser utvecklingen över tid av andelen utsatta personer enligt frågeundersökningarna. Även hur stor andel som anmäler brottet och skäl till att inte anmäla berörs. Studien undersöker vidare om det finns samband mellan utsatthet för rån och en rad bakgrundsfaktorer och sociala faktorer. Ett avsnitt rör otrygghet och oro för brott bland utsatta för personrån. Studien belyser även omständigheter kring rånerna, som ålder och kön på förövarna enligt de utsatta personerna, tid och plats för rånerna, hur rånerna går till, förekomsten av våld samt vad som tillgrips vid rånerna. Vidare undersöker studien i vilken grad självdeklarerad delaktighet i rån bland unga i nionde klass samvarierar med olika riskfaktorer.

¹ En engelsk version av denna sammanfattning finns på Brås webbplats, www.bra.se. Klicka där på fliken *Publikationer*, och skriv sedan in rapportnumret i sökfältet.

När det gäller uppgifter från NTU fokuseras i huvudsak på rån som inträffade i Sverige och som inte skedde under de utsattas yrkesutövning. Tidsmässigt avgränsas uppgifter från NTU gällande utsatthet för rån till åren 2005–2013. Undersökningarna har i vissa analyser slagits samman i treårsperioder och i andra analyseras materialet i sin helhet.

Uppgifterna från SUB beträffande utsatthet för rån gäller åren 2008 och 2011, då det är endast dessa år som SUB ställt frågor om sådan utsatthet. Angående egen delaktighet i rån används uppgifter från SUB från åren 2001, 2003, 2005, 2008 och 2011.

När det gäller beskrivningen av omständigheter kring rånen byggs framställningen även på uppgifter från ett urval polisanmälningar år 2012.

Andel personer utsatta för rån

Andelen personer (16–79 år) som i NTU uppger att de utsatts för personrån under föregående år (året före undersökningen) i Sverige har sedan undersökningarna inleddes år 2006 legat konstant på en nivå på cirka 0,7 procent. I de flesta fall handlar det om ett enstaka råntillfälle. I genomsnitt 13 procent av de utsatta anger att det skett vid två eller fler tillfällen.

Andelen ungdomar i nionde klass som i SUB uppger att de utsatts för rån någon gång under de föregående 12 månaderna var 3,9 procent i undersökningen år 2008 och 3,3 procent i undersökningen år 2011.

Mindre än hälften av personrånen anmäls

I NTU-undersökningarna sammanslagna uppges knappt hälften (46 procent) av rånhandlingarna ha blivit polisanmälda. Det främsta skälet till att ingen polisanmälan gjorts uppges vara att polisen ändå inget kan göra. Det anges i en tredjedel av fallen. Näst vanligast är att brottet upplevs vara en småsak eller en bagatell, följt av att de inblandade själva redde ut händelsen. Tillsammans utgör dessa tre kategorier cirka 70 procent av skälen till att inte anmäla.

Bland dem som anmält personrån har cirka 60 procent ganska eller mycket positiva erfarenheter av polisen i ärendet. I omkring en femtedel av ärendena bedöms kontakterna som ganska eller mycket negativa.

I SUB anger endast 19 procent av eleverna som utsatts för rån att den senaste händelsen polisanmäldes.

De råndrabbade personerna

Majoriteten av de utsatta är män och relativt unga

Majoriteten av personerna som utsatts för personrån är män och cirka en tredjedel är kvinnor. Könsfördelningen ser likadan ut för personer 16–79 år som bland elever i nionde klass.

Utsattheten är större i de yngre ålderskategorierna än i de äldre, enligt NTU. Personer yngre än 35 år utgör en majoritet bland de rånade, omkring 60 procent under den senaste treårsperioden (år 2011–2013). Det finns vissa skillnader mellan tidsperioderna när det gäller ålderssammansättningen bland dem som utsatts. Framför allt har andelen personer i åldern 16–19 år minskat från 30 till 15 procent bland de rånutsatta personerna sett till hela den studerade tidsperioden.

Bakgrundsfaktorer och utsatthet bland personer 16–79 år

Utsattheten för personrån skiljer sig beroende på bakgrundsfaktorer. Analysen har gjorts på alla NTU-årgångar sammantagna. Andelen utsatta personer är dubbelt så stor bland boende i storstad än bland boende i mindre städer eller landsbygd. Vidare är andelen utsatta mer än dubbelt så stor i gruppen personer med låg utbildning än i gruppen högutbildade liksom bland personer med låg inkomst jämfört med dem med hög inkomst. Sambandet mellan svensk eller utländsk bakgrund och utsatthet för personrån är inte fullt lika tydligt, men resultaten tyder på att andelen utsatta är något större bland utrikes födda personer och bland personer med två utrikes födda föräldrar än bland inrikes födda med minst en inrikes född förälder. Bland gifta eller sammanboende personer är andelen utsatta klart mindre än genomsnittligt medan den är högre bland ensamstående. Utsattheten är lägre hos dem som bor i villa än bland boende i lägenhet, respektive hos dem som äger bostaden än hos boende i hyresrätt.

I undersökningen ställs vidare en fråga om hur ofta man går ut och roar sig exempelvis på restaurang, dans, bio eller teater. Andelen som utsatts för personrån är fyra gånger så stor bland dem som deltar i nöjeslivet minst en gång i veckan än bland dem som gör det högst en gång i månaden (1,7 jämfört med 0,4 procent).

I NTU ställs även en fråga om man själv blivit åtalad för brott någon gång under de senaste tre åren. Hos den mindre grupp personer som blivit åtalade är andelen som anger att den råkat ut för rån mer än fem gånger så stor än bland dem som inte åtalats (3,4 jämfört med 0,6 procent).

En logistisk regressionsanalys visar signifikanta effekter på risken att utsättas för rån för variablerna utbildningsnivå, förvärvsinkomst och familjetyp, vid kontroll för övriga variabler, däri-

bland ålder. Vidare tycks frekvent deltagande i nöjesliv samt att själv varit åtalad för brott innebära förhöjd risk att utsättas, även vid kontroll för övriga faktorer.

Risikfaktorer och utsatthet bland elever i årskurs nio enligt SUB

Ungdomar i storstadskommuner utsätts i något högre utsträckning än övriga. Vidare är andelen som råkat ut för rån större bland dem som bor i lägenhet än bland dem som bor i villa. Unga som inte bor tillsammans med både sin mamma och pappa uppger oftare att de utsatts än unga som bor med bägge föräldrarna. En tendens är att unga födda utrikes eller med två utrikes födda föräldrar i något högre grad anger att de utsatts än unga med minst en inrikes född förälder. Sambanden är generellt ganska svaga. Det tydligaste sambandet mellan de studerade bakgrundsfaktorerna och utsatthet för rån gäller kön med en större andel utsatta bland pojkarna.

Genom SUB har även undersökts om utsattheten samvarierar med ett antal variabler gällande sociala och individuella riskfaktorer. Utsattheten samvarierar förhållandevis tydligt med föräldrars vetskap om den unges kamratumgänge och vistelse på fritiden, hur ofta man träffar kamrater på kvällarna, berusningsdrickande, hur man trivs i skolan, skolkfrekvens, grad av spänningssökande liksom grad av självkontroll samt hur brottsbelastade kamrater man har. Utsattheten är högre hos dem som ofta träffar kamrater på kvällarna, dricker sig berusade etcetera, än bland dem som inte gör det.

Resultaten pekar också på att det finns en viss grad av överlappning mellan att vara utsatt och förövare. Samtidigt är det så att den absoluta merparten (cirka 90 procent) av de ungdomar som uppger utsatthet för rån inte själva hotat någon för att få värdesaker.

En annan faktor som tycks innebära förhöjd risk att utsättas är att ha erfarenhet av att vara mobbad. Andelen som utsatts för rån är klart högre bland elever som uppger att de ofta blivit mobbade än bland dem som anger att de aldrig blivit mobbade (cirka 10 procent jämfört med 3 procent).

Många rånutsatta känner oro

Gruppen som utsatts för personrån skiljer sig på en rad områden vad gäller oro för brott, otrygghet samt förtroende för rättsväsendet jämfört med gruppen personer som inte råkat ut för brott, enligt NTU. Över hälften av de rånade ger uttryck för oro för att utsättas för våldsbrott. Bland dem som inte utsatts för brott känner en fjärdedel en sådan oro. Större andelar bland de rånade har avstått från aktiviteter eller valt andra vägar på grund av oro och

tycker att oron för brott påverkar deras livskvalitet. Det är även vanligare i denna grupp att man har lågt förtroende för rättsväsendets myndigheter.

Resultaten från SUB tyder likaså på att andelen unga som undvikit vissa aktiviteter eller personer på grund av oro för brott är klart större bland dem som råkat ut för rån än bland dem som inte gjort det.

Omständigheter kring rån

Gärningspersonerna är ofta unga, flera och okända

I NTU liksom i urvalet av polisanmälningar finns uppgifter om kön och ålder på gärningspersonerna enligt de utsatta personernas uppgifter. Eftersom det i de flesta fall handlar om uppskattningar av ålder och kön finns det en viss osäkerhet kring uppgifterna, som bör tolkas med detta i åtanke. Enligt de utsatta personerna i NTU är den mest aktiva gärningspersonen en man vid omkring 95 procent av rån. Siffran är likartad i urvalet rån-anmälningar till polisen. Åldern på gärningspersonen uppskattas till under 25 år i en majoritet av fallen. I NTU är den sammantagna siffran 65 procent. Denna andel har dock minskat under perioden i huvudsak på grund av att andelen gärningspersoner som bedöms vara under 18 år nära halverats (från 29 till 17 procent).

Enligt NTU uppges gärningspersonerna i omkring nio fall av tio vara helt okända för målsägaren. I drygt en tiondel av händelserna var gärningspersonen en bekant person åtminstone till namn eller utseende och i tre procent någon närstående.

Gärningspersonerna vid personrån är ofta i numerärt överläge i förhållande till de utsatta. I ungefär två tredjedelar av rån uppges antalet gärningspersoner vara två eller fler enligt såväl urvalet polisanmälningar som NTU. Ungdomsbrottslighet är ofta ett gruppbaserat fenomen, och i fråga om personrån syns detta mönster tydligt. När den mest aktiva gärningspersonen bedöms vara högst 17 år är det vanligast med minst två gärningspersoner vid rånet (i cirka nio fall av tio) enligt NTU. Uppfattades gärningspersonen däremot vara 35 år eller äldre är det i stället vanligare med en ensam gärningsperson.

Tid och plats för personrån

De allra flesta rån sker på allmänna platser som gator, torg, parker eller liknande. Omkring en tiondel av rån sker i en bostad och då oftast i den utsatta personens. De flesta rån sker kvällstid eller under natten. Mer än hälften av personrån sker under veckosluten.

De vanligaste rånbytena är kontanter och mobiltelefoner. Enligt NTU togs pengar eller plånbok i drygt hälften av de fullbordade personrånen och mobiltelefon i knappt hälften. Smycken, klockor och väskor är andra typer av rånbyten.

Hur personrånen inleds

Utifrån urvalet av polisanmälda personrån har studien identifierat fem kategorier av hur den inledande kontakten mellan förövare och brottsutsatt sett ut:²

- Blixtattack – personrån genom överraskningsmoment med våldsinslag.
- Direkt konfrontation – direkt begäran att få rånbytet som kan följas upp med hot eller våld.
- Snacka/pejla/lura – rånet inleds med en konversation från gärningspersonens sida, till exempel en fråga om att få en cigarett eller liknande.
- Rycka sak – rånbytet snappas upp i farten, och våld eller hot kan uppstå vid motstånd från den utsatte.
- Offerinitierat – den inledande kontakten sker från den blivande rånutsatta personens sida.

Av dessa kategorier är de tre förstnämnda de klart mest vanligt förekommande sätten att inleda personrån.

Vapen och tillhyggen förekommer men oftast som hot

Vapen eller tillhyggen figurerar vid omkring vart tredje personrån, och i dessa fall är kniv vanligast. Skjutvapen är ovanligt och uppges förekomma i cirka 4 procent av fallen. Vapnen används främst till att hota med. Ett aktivt bruk av vapen eller tillhygge har skett i cirka fem procent av personrånen enligt rånanmälningarna. Då handlar det framför allt om olika typer av trubbiga föremål.

Vid personrån är det betydligt vanligare med fysiskt våld utan tillhygge (som slag, sparkar, knuffar) enligt rånanmälningarna, då det förekommer i cirka 70 procent av fallen. I NTU uppges cirka en tredjedel av de rånutsatta att de utsatts för fysiskt våld. En tänkbar förklaring till skillnaden mellan materialen är att de anmälda rånen tenderar att vara av allvarligare karaktär.

Unga som hotar för att få värdesaker

Andelen elever i nionde klass som uppger att de hotat någon med stryk eller vapen för att få pengar eller andra värdesaker vid något tillfälle under de senaste 12 månaderna har i snitt legat på

---

² Indelningen har gjorts med förlaga från en studie av Smith (2003).

cirka två procent åren 2001–2011, enligt SUB. Under perioden syns en vikande tendens: 2,6 procent i undersökningen år 2001 jämfört med 1,4 i undersökningen år 2011. Minskningen hänger samman med en generell minskning av andelen unga som begått olika typer av brott under den studerade tidsperioden enligt SUB (Brå 2013a).

Unga som rånat har ofta begått flera andra typer av brott, som snatteri eller skadegörelse. De har ofta även druckit alkohol eller provat andra droger. Resultaten tyder vidare på att andelen unga som hotat någon för att få en värdesak tenderar att vara högre än genomsnittligt bland unga som inte bor tillsammans med båda föräldrarna: unga boende i lägenhet, unga som inte har ett eget rum hemma, unga med utländsk bakgrund samt unga vars föräldrar inte har arbete. Sambanden mellan de olika bakgrundsfaktorerna och rån är relativt svaga. Bland samtliga sociodemografiska kategorier är det en stor majoritet som enligt uppgift inte hotat någon för att få en värdesak. Det tydligaste sambandet när det gäller bakgrundsfaktorerna avser könstillhörighet.

I SUB ställs också frågor rörande ungdomarnas sociala situation inom familjen, skolan och på fritiden samt deras attityder på vissa områden. Resultaten tyder på att andelen som hotat någon för att få en värdesak är högre än genomsnittligt bland unga som

- har dåliga relationer till föräldrarna
- har föräldrar som enligt den unge sällan vet var den unge befinner sig och vilka personer man träffar om man går ut på kvällen
- ofta träffar kamrater på kvällstid och ofta driver omkring
- inte trivs i skolan och som ofta skolkar
- föredrar spännande och riskfyllda aktiviteter framför mer stillsamma, liksom unga med låg grad av självkontroll (är impulsiva, risktagande, rastlösa, aggressivt benägna)
- har tillåtande attityder till brott
- har kamrater som begått brott.

Sambanden är relativt tydliga. De starkaste sambanden gäller att ha brottsbelastade kamrater och tillåtande attityder, följt av måttten på självkontroll och spänningssökande.

Resultat från en logistisk regressionsanalys visar att störst skillnad mellan lågrisk- och högriskkategorin när det gäller att ha hotat någon återfinns för variabeln brottsliga kamrater följt av egen tolerans till brott. En reservation bör göras: eftersom det är en tvärsnittsundersökning går det inte att empiriskt avgöra vad som är orsak och verkan för flera av sambanden.

En specialanalys på 2011 års urval pekar på att andelen som begått rån är störst bland elever med generellt hög brottsbenägenhet, vilket i denna analys avser att man är positivt inställd till att begå brott och har låg självkontroll, och som en har hög grad av kriminogen exponering, vilket innebär att man har brottsbelastade kamrater och ofta driver omkring ute på kvällstid.³

Avslutande kommentarer

Eftersom personer som begår personrån ofta även begår andra brott, blir frågan om förebyggande åtgärder riktade till personer som begått rån eller ligger i riskzonen för detta en fråga om att bryta kriminella handlingsmönster hos individerna och förebygga brott generellt. Hur man konkret skapar förutsättningar och motivation hos individer att inte inleda eller att bryta en kriminell bana ligger utanför ramen för föreliggande undersökning. Det kan variera från person till person, inte minst beroende på ålder och livssituation.

Tänkbara mer generella förslag på insatser gällande ungdomar utifrån resultaten i denna studie kan handla om att försöka påverka attityderna till brott, minska inflytande från brottsliga kamrater eller andra kriminella influenser, öka motståndskraften mot provokationer och frestelser till att begå brott, minska eventuellt bruk av alkohol och droger samt att stärka anknytningen till laglydiga personer i individens sociala nätverk.

Vikten av att påverka attityder och tänkesätt, stärka anknytningen till det konventionella samhället och minska inflytande från brottsliga kamrater är också inslag som i varierande form och utsträckning förekommer i litteraturen på området och i de metoder som används vid förebyggande åtgärder och behandlingen av kriminella ungdomar.

Uppgifter från NTU och urvalet anmälningar tyder sammantaget på att i de flesta fall är gärningspersonerna två eller fler till antalet medan de rånade är ensamma. Inte sällan tycks de drabbade på väg hem kvälls- eller nattetid från nöjesliv. Att fokusera på så kallade hot spots, platser och tider där personrån begås i hög utsträckning, är ett polisiärt sätt att arbeta förebyggande utifrån en situationell ansats.

Resultaten från SUB gällande ungdomar i nionde klass pekar mot att det från föräldrarnas sida kan vara viktigt att hålla sig informerad om var den unge är, vad hon eller han ägnar sig åt samt vilka han eller hon träffar, om de vill minska risken att den unge utsätts för rån.

---

³ Resultatet är i linje med tidigare forskning (Wikström m.fl. 2012).

Inledning

Rån kan ses som ett dramatiskt brott utifrån flera aspekter. Brottet återfinns i brottsbalken under tillgreppsbrotten, men brukar i andra sammanhang kategoriseras till våldsbrotten. Till skillnad mot många andra tillgreppsbrott innebär rån en direkt konfrontation mellan förövare och utsatt och innehåller inslag av hot eller våld. Det ligger i sakens natur att många som utsätts kan antas uppleva en omedelbar fara. Ett rån kan förutom förlust av föremål ge konsekvenser i form av fysiska skador. Men det kan även få psykiska följdverkningar för den utsatta personen, bland annat i form av upplevd otrygghet och inskränkningar i det egna beteendet för att undvika upprepad utsatthet.

När det gäller gärningspersonerna tyder tidigare studier på att personer som lagförs för rån utmärker sig genom att löpa en mycket hög risk att återfalla i brott.

Sammantaget innebär detta att det är viktigt att undersöka personrånen närmare.

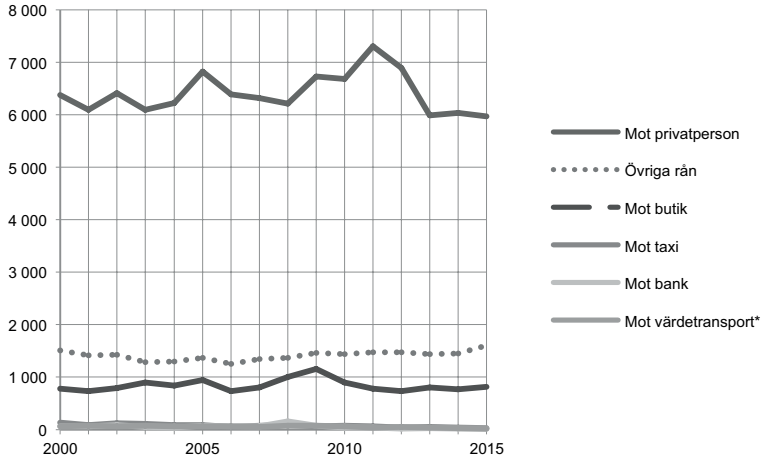
Rån mot privatperson vanligare än andra rån

Rån innebär i korthet att stjäla något genom att använda sig av hot eller våld.⁴ Rån mot privatperson (personrån) är den absolut dominerande typen av rån bland de olika typer av rån som redovisas i statistiken över anmälda brott. Sett till den senaste femårsperioden utgörs nära tre fjärdedelar av alla rån som anmälts till

⁴ Lagtexten om rån lyder: "5 § Den som stjälar medelst våld å person eller medelst hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara eller, sedan han begått stöld och anträffats på bar gärning, sätter sig med sådant våld eller hot till motvärn mot den som vill återtaga det tillgripna, dömes för rån till fängelse, lägst ett och högst sex år. Detsamma skall gälla om någon med sådant våld eller hot tvingar annan till handling eller underlåtenhet som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den tvungne eller någon i vars ställe denne är. Lika med våld anses att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd. Är förfarandet som avses i första stycket med hänsyn till våldet, hotet eller omständigheterna i övrigt av mindre allvarlig art, dömes dock ej för rån utan för annat brott som förfarandet innefattar. Lag (1975:1395). 6 § Är brott som i 5 § sägs att anse som grovt, skall för grovt rån dömas till fängelse, lägst fyra och högst tio år."

polisen rån mot privatperson. Rån mot butik utgör omkring tio procent av anmälningarna. Bankrån, rån mot värdetransporter och rån mot taxichaufförer är betydligt ovanligare. Dessa rånypers andelar av samtliga anmälda rån understiger en procent vardera. Resterande andel utgörs av kategorin ”övriga rån”, vilket betecknar rån som inte passar in i någon av nämnda kategorier.

Figur 1. Olika typer av anmälda rån år 2000–2015. Absoluta tal.

* Inklusivt värdebefordran.

I en minoritet av de anmälda rånen mot privatperson kan en gärningsperson bindas till brottet. Under perioden 2000–2014 har andelen anmälda rån mot privatperson (ej funktionsnedsatt) som personupplärd varit omkring 10 procent. Det är något lägre än personupplärdprocenten för samtliga brott (totalt) som under perioden legat kring 16 procent.

Den övervägande majoriteteten, över nittio procent av personerna som misstänks för personrån är män. De flesta misstänkta är unga. Ungdomar är klart överrepresenterade i förhållande till sin andel av befolkningen. Personer 15–24 år utgör ungefär tre fjärdedelar av de misstänkta.

Hög risk för återfall

Risken för återfall inom tre år i registrerad brottslighet är stor bland personer dömda för rån, enligt statistiken över återfall i brott.⁵ Över 70 procent återfaller, och majoriteten är sedan tidigare dömda för brott. För de flesta sker återfallet i brott relativt snabbt, inom ett år. Ofta rör återfallsbrotten liksom den tidigare belastningen andra brott än rån. Att som ung bli lagförd för rån indikerar en hög risk för en fortsatt brottskarriär (Brå 2011a).

⁵ Dessa uppgifter har hämtats från ett specialuttag från återfallsstatistiken vid Brå.

I en rapport om återfall i brott hamnar rån högst vad gäller andelen personer som återfaller i brott inom en treårsperiod (Brå 2012a). Det tyder på att personer som döms för rån ofta tillhör den grupp lagöverträdare som kan betecknas som högaktivt kriminella.

Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med denna rapport är att kartlägga personrånens karaktär och utveckling samt bidra med kunskap om vilka som utsätts och vilka som begår brotten. Studien bygger på uppgifter från den Nationella trygghetsundersökningen (NTU) som är en årlig frågeundersökning om utsatthet för brott och riktar sig till personer 16–79 år. Ett annat material är Skolundersökningen om brott (SUB), en så kallad självdeklarationsstudie bland elever i nionde klass. Uppgifter har även hämtats från ett urval av polisanmälningar om rån mot privatperson.

Centrala frågeställningar är:

- Är vissa sociodemografiska grupper mer utsatta än andra?
- Kan man se några riskfaktorer för utsatthet?
- Hur är trygghetsupplevelsen och rädslan för brott hos rånutsatta?
- När, var och hur begås personrån?
- Går det att identifiera några faktorer som samvarierar med delaktighet i rån bland ungdomar?

Resultatdelen inleds med ett kapitel som belyser utvecklingen över tid av andel personer som utsatts för personrån enligt frågeundersökningarna. Även hur stor andel som polisanmäler brottet och skäl att inte anmäla undersöks. Vidare undersöker studien om det finns samband mellan utsatthet för rån och en rad bakgrundsfaktorer och sociala faktorer, medan ett annat avsnitt rör otrygghet och oro för brott bland utsatta för personrån. Det andra kapitlet handlar om omständigheter kring rånen, som ålder och kön på förövarna, enligt de utsatta personerna, tid och plats för rånen, hur rånen går till, förekomsten av våld samt vad som stjäls vid rånen. I ett tredje kapitel studeras i vilken grad självdeklarerad delaktighet i rån bland unga i nionde klass samvarierar med en rad faktorer av olika slag.⁶

Närmast följer ett avsnitt om tidigare forskning och därefter ett metodavsnitt.

⁶ Uppgifter om andelen ungdomar i årskurs nio som anger att de begått eller råkat ut för en rad typer av brott, bland annat rån, finns sedan tidigare redovisade i Brå 2013a. Samband mellan olika riskfaktorer och delaktighet i brott totalt undersöks även i den rapporten. I den här studien studeras olika bakgrunds- och riskfaktors samband med specifikt rån, utifrån de variabler som finns att tillgå i SUB, vilket inte tidigare gjorts.

Tidigare forskning

Syftet med följande genomgång är att ge en översiktlig bild av en del teorier och forskningsresultat på området som en bakgrund till studien. Den gör inte anspråk på att vara en genomgång av all tidigare forskning som berör ämnet.

Risken att utsättas för brott mot person

Eftersom rån inbegriper en direkt kontakt mellan förövare och offer och innehåller ett element av hot eller våld brukar det tillsammans med andra våldsbrott räknas som ett brott mot person.

Enligt en teori om utsatthet för brott mot person påverkar människors livsstil i vilken grad de befinner sig i situationer och träffar på människor som gör att de riskerar att utsättas för brott (Hindelang m.fl. 1978, Garofalo 1986). Sociodemografiska faktorer (som ålder, kön, civilstånd och inkomst) antas ha indirekt inverkan på risken att utsättas för brott genom att de tenderar vara förknippade med olika rollförväntningar och strukturella begränsningar, som leder till anpassningar av beteendet hos individen, vilket i sin tur påverkar livsstilen.

Enligt en liknande teori (rutinaktivitetsteorin) är det tre villkor som måste sammanstråla för att ett brott ska ske: En motiverad gärningsperson, ett lämpligt brottsobjekt samt frånvaro av ”kapabla väktare”. Med det senare avses personer (eller fysiska hinder) som genom sin närvaro kan avhålla presumtiva gärningspersoner från att begå brottet. Människor vars vardagliga aktiviteter och fritidsvanor innebär att de befinner sig i situationer där alla tre villkor är uppfyllda löper risk att utsättas för brott (Cohen och Felson 1979).

Utifrån dessa teorier kan det förväntas att risken att utsättas för rån är högre än genomsnittligt för personer som ofta befinner sig i miljöer och situationer där de kan träffa på gärningspersoner och där personen av någon anledning framstår som ett lämpligt brottsobjekt.

I flera studier som tar sin utgångspunkt i ovanstående teorier, eller använder dem tillsammans med element från andra kriminologiska teorier, har risken bland ungdomar att råka ut för brott mot person, mätt genom sammanslagna eller separata mått på utsatthet för våld eller rån, kopplats till faktorer som låg självkontroll eller liknande egenskaper, svaga sociala band till föräldrar eller till skolan, brottsliga kamrater och indikatorer på riskfyllda fritidsaktiviteter eller livsstilar.⁷ Hur ”riskfyllda livsstilar/aktive-

⁷ T.ex. Posick (2013), Shreck (1999), Schreck m.fl. (2002, 2006), Schreck och Fisher (2004), Smith och Ecob (2007), Baron m.fl. (2007), Chen (2009), Turanovic och Pratt (2014), Felson m.fl. (2013).

ter” har mätts varierar från studie till studie, men många gånger handlar det om så kallat ostrukturerat kamratumgänge kvällstid (som att ”hänga ute på gatan”), att ofta besöka nöjesställen samt alkoholrickande. De olika faktorerna kan antas på olika sätt öka sannolikheten för utsatthet. Exempelvis kan alkoholberusning leda till en försämrad omdömesförmåga, ökad benägenhet att utsätta sig för riskfyllda situationer liksom att hamna i konflikter. En berusad person kan också framstå som relativt lätt att utsätta för rån. Umgänge med kamrater med hög brottsbenägenhet kan dels leda till viktimisering av individer inom gruppen, men även till utsatthet från en grupp eller enskilda individer i konflikt med den egna gruppen.

Det har framförts att en brottslig livsstil generellt sett kan antas vara en av riskfaktorerna för att själv utsättas för brott mot person.⁸ Studier har funnit en viss grad av överlappning mellan att begå och utsättas för brott; personer som begått brott tenderar i högre utsträckning också ha blivit utsatta för brott än de som inte begått brott.⁹ Detta tycks gälla inte bara våldsbrott utan även andra brottstyper, som stöld.¹⁰ Man har även funnit att brottsoffer och gärningspersoner tenderar att uppvisa likheter i sociodemografiskt hänseende.

Studier tyder på att viktimisering för hot eller våld bland annat har kopplingar till socioekonomiska bakgrundsfaktorer. Andelen utsatta för hot eller våld tycks högre än genomsnittligt bland individer med en mindre gynnsam socioekonomisk position. Utsatthet för våldsbrott tycks också vanligare bland bosatta i socioekonomiskt resurssvaga områden (hög andel låginkomsttagare, hög andel arbetslösa etc.) än i mer resursstarka områden.¹¹

Risken för delaktighet i brott

En självklar förutsättning för att brott som rån ska inträffa är att det finns personer som är villiga att begå dem. Mycket tyder på att de som begår rån även ofta begår andra typer brott. Mot denna bakgrund, samt att det avslutande kapitlet i denna rapport handlar om delaktighet i rån bland ungdomar i nionde klass, är det befogat ta upp några teorier som berör riskfaktorer för brott.

Allmänt sett kan risken att människor begår brott antas påverkas av de sociala miljöer och relationer som de ingår i, men också av deras individuella egenskaper och attityder. Olika kriminolo-

⁸ T.ex. Gruszczynska m.fl. (2012), Jensen och Brownfield (1986), Schreck m.fl. (2006), Savolainen m.fl. (2009).

⁹ T.ex. Jennings m.fl. (2012), Matz (2007), Deadman och MacDonald (2004), Lauritsen m.fl. (1991), Sampson och Lauritsen (1990).

¹⁰ T.ex. Lauritsen och Laub (2007), Posick (2013).

¹¹ T.ex. Nilsson och Estrada (2007, 2006), Wikström (1991), Savolainen m.fl. (2009).

giska teorier betonar vissa faktorer mer än andra och ger skilda förklaringar till varför de kan antas öka risken (se t.ex. Akers och Sellers 2009, Sarnecki 2014).

Enligt en teori av Robert Agnew (2005, 2009) kan de många specifika riskfaktorerna för brott sorteras in under de breda livsområdena personlighet, familj, skola (för ungdomar), arbetsliv (för vuxna) och kamratumgänge.¹² För en ungdom antas låg självkontroll (vilket yttrar sig i impulsivitet, spänningssökande, kortsiktighet), lättirriterat temperament, dåliga familjerelationer, negativa erfarenheter av skolan och umgänge med brottsliga kamrater leda till en situation där spärrarna mot att begå brott är svaga och motivationen att begå brott är stark. De olika livsområdena tenderar att ömsesidigt påverka varandra. Problem inom ett område kan leda till följdverkningar inom andra. Bakgrundsfaktorer, exempelvis föräldrars socioekonomiska status eller att växa upp i ett fattigt och socialt desorganiserat område, antas ha indirekt inverkan på risken för brott genom att påverka de olika livsområdena.

Andrews och Bonta (2010) framhåller fyra faktorer som har störst betydelse för att öka risken för brottslighet hos individer: attityder som är positiva eller tillåtande till brott, en personlighetsläggning karaktäriserad av egenskaper som spänningssökande och låg självkontroll, brottsliga förbindelser (kontakter med personer som begår brott) samt en tidigare historia av att ha begått brottsliga handlingar. Sådana faktorer antas i psykologiskt hänseende öka belöningen av att begå brott. Förhållanden som rör relationer inom familjen, skola/arbete och fritidsvanor påverkar även risken för brott, men inte i lika stor utsträckning som de förstnämnda faktorerna. Användning av alkohol och droger betraktas även som en riskfaktor för brottsligt beteende.

Wikströms situationella handlingsteori om brott betonar att en individs handlande är resultatet av vilka handlingsalternativ personen upplever att den har, samt vilket val av handling personen sedan gör.¹³ Sannolikheten att en individ begår brott i en given situation beror till stor del på ett samspel mellan hans eller hennes brottsbenägenhet och i vilken grad situationen och den miljö (i vid bemärkelse) som personen befinner sig i är kriminogen. Benägenheten att begå brott bestäms av individens inställning till brott (moraliska värderingar) och förmåga till självkontroll (förmåga att motstå frestelser och provokationer). Har personen uppfattningen att det är fel att begå brott och en stark självkontroll

¹² Agnews teori är en så kallad integrerad teori som innehåller element från olika teoretiska perspektiv inom kriminologin (kontroll-, social inlärnings- samt så kallad strainteori). Han bygger bland annat på Hirschi (1969) som menar att risken för brott ökar när individens sociala band till det konventionella samhället försvagas.

¹³ Wikström m.fl. (2012), Wikström och Treiber (2009a, 2009b), Wikström och Svensson (2008), Wikström (2006), Schepers (2014).

innebär det att brottsbenägenheten hos personen är låg. Exponering för en kriminogen miljö betyder att individen befinner sig i situationer där den upplever att det finns tillfällen att begå brott, och risken att erfara negativa sanktioner från omgivningen är liten. En ung person som driver omkring ute kvällstid utan uppsikt från vuxna auktoriteter tillsammans med brottsbenägna kamrater är ett exempel. Exponering för en kriminogen miljö antas påverka olika individers sannolikhet att begå brott i skiftande utsträckning beroende på skillnader i brottsbenägenhet. För personer med hög brottsbenägenhet tenderar sannolikheten för brott att öka starkt med graden av exponering för kriminogena miljöer. För personer med låg brottsbenägenhet antas sannolikheten för brott däremot vara låg oavsett graden av exponering för sådana miljöer.

Studier har visat att socioekonomiska och sociodemografiska bakgrundsförhållanden under uppväxten har vissa samband med risk för kriminalitet hos ungdomar. Exempelvis har unga vars föräldrar är ekonomiskt resurssvaga, lågutbildade, är ensamstående eller som har utländsk bakgrund vissa överrisker att lagföras och att återfalla i brott (se t.ex. Estrada m.fl. 2013, Hällsten m.fl. 2013, Brå 2012a). Ett antagande utifrån Agnews och andra kriminologiska teorier är att sådana eller liknande bakomliggande strukturella faktorer kan antas inverka på sociala och individuella förhållanden som i sin tur har en mer direkt inverkan på risken för brott, exempelvis de sociala banden till familjen och skolan (Sampson och Laub 1993). Enligt den situationella handlingsteorin kan strukturella faktorer ses som indirekta påverkansfaktorer i den mån de inverkar på individers exponering för en kriminogen miljö och benägenhet att begå brott.

Inom andra kriminologiska teorier framhålls att social marginalisering och socioekonomisk utsatthet leder till frustration och att det därför uppstår subkulturella grupperingar, där det ses som positivt att begå brott och brott även ger individen status inom den egna gruppen.¹⁴

Studier av personrån baserade på polisanmälningar

Här redogörs för en del tidigare genomförda studier från andra länder av specifikt personrån.

I en kartläggning baserad i huvudsak på uppgifter från polisanmälningar och kriminalstatistik analyseras personrån i Danmark (Kyvsgaard 2008a, 2008b). Studien fann att majoriteten av de anmälda rånen ägde rum på offentliga platser utomhus, medan ungefär en tiondel av rånen ägde rum i någons bostad, och då vanligtvis rånoffrets. Två tredjedelar av rånen inträffade under

¹⁴ För närmare redogörelser av s.k. strain och subkulturteorier se t.ex. Sarnecki (2014, 2016), Agnew och Kaufman (2010).

kvällen eller natten. Vid de flesta av rånen var det två eller fler gärningspersoner (cirka 70 procent). Merparten av rånoffren utgjordes av män. Ännu större andel bland gärningspersonerna var av manligt kön. I 94 procent av rånen var enbart män gärningspersoner. Av de rånånmälningar i vilka det fanns uppgift om ålder på gärningspersonerna visade det sig att två tredjedelar av rånarna var under 20 år. Ju yngre ålder på gärningspersonerna desto fler var det som utförde rånet. Äldre gärningspersoner rånade i större utsträckning på egen hand. Många av de utsatta blev rånade av någon i ungefär samma ålder som de själva. Mönstret var tydligast för yngre rånoffer medan det bland de äldre var större spridning på gärningspersonernas ålder.

Ungefär hälften av de rånade hade utsatts för fysiskt våld. Vapen eller tillhyggen förekom i 28 procent av rånen. Vanligast förekommande var kniv följt av annat tillhygge, medan skjutvapen var ovanligare. I de flesta fall användes vapnen endast till att hota med. Totalt sex procent av rånoffren hade utsatts för våld med vapen eller tillhygge. Vanligaste bytet var kontanter följt av mobiltelefon och därefter väska. Yngre gärningspersoner kom i större utsträckning över mobiltelefoner, medan inslaget av kontanter var vanligare vid rån med äldre gärningspersoner. Värdet var högre vid rån i bostad än vid gaturån.

I en liknande kartläggning där resultaten på många punkter går i samma riktning som i den danska studien undersöktes anmälda personrån i England och Wales (Smith 2003). Studien visar att cirka tre fjärdedelar av rånoffren utgjordes av män. Bland de misstänkta gärningspersonerna var könsfördelningen än mer sned (94 procent män). De flesta av rånen utfördes av minst två gärningspersoner tillsammans. En stor andel av rånoffren var högst 20 år. Bland de misstänkta gärningspersonerna var motsvarande siffra ännu högre. En övervägande andel av rånen inträffade kvälls- eller nattetid och en relativt stor andel inträffade under helgen. Majoriteten av rånen ägde rum på allmänna platser utomhus. I cirka fyra av tio rån utsattes rånoffren för våld som medförde någon form av fysisk skada. I en tredjedel av rånen användes vapen eller tillhyggen, oftast kniv, men i regel endast som hotmedel.

En stor andel av rånbytet utgjordes av kontanter, plånböcker och mobiltelefoner. I studien gjordes även en klassificering av olika metoder som rånarna använde sig av, vilket berörs närmare i ett senare avsnitt.

Nämnda utländska studier är baserade på uppgifter om registrerade brott. Föreliggande undersökning vill undersöka liknande frågor gällande rån i Sverige men med utnyttjande av såväl

uppgifter från frågeundersökningar som från polisanmälningar gällande personrån.

Andelen unga som begått eller utsatts för rån enligt självrapportundersökningar

Det har genomförts ett antal självrapportundersökningar av brott bland elever på olika håll i Sverige, men även internationellt, där man bland annat undersökt andelen unga som begått eller utsatts för rån. Här följer några exempel.

I den internationella självdeklarationsundersökningen ISRD-2 bland ungdomar i åldern 13–18 år i olika städer i en rad europeiska och andra länder var andelen som uppgav att man begått något rån (senaste 12 månaderna) i de flesta fall kring en eller ett par procent (Junger-Tas m.fl. 2010, 2012). Andelen utsatta för rån var något större och låg i genomsnitt kring 4 procent.

I analyserna framkom att utsatthet för rån bland ungdomar varierade med kön (pojkar är mer utsatta än flickor) samt en rad andra förhållanden, däribland splittrad familj, negativa livshändelser, relationer med föräldrar och föräldrars vetskap om den unges vistelse och umgänge på fritiden, hur ofta ungdomen går ut på kvällen, självkontroll, attityder till våld, skolklimat, social desorganisation i skolan liksom i bostadsområdet, skolfrekvens, berusningsfrekvens samt brottsbelastning hos kamrater.

I andra analyser hade samma variabler samband i förväntad riktning med mått på delaktighet i brott (rån ingick i den sammanlagda brottskalan). Bland dem som begått rån var det vanligast att man begått rånen tillsammans med någon kamrat (Stekete 2012).

Det framkom även att andelen utsatta för våldsbrott (rån eller misshandel) bland unga som angav att de själva begått våldsbrott var högre än bland dem som inte begått något sådant brott (23 jämfört med 7 procent) (Gruszczynska m.fl. 2012).

Sambanden mellan utsatthet för brott och social bakgrund, individuella och miljömässiga faktorer samt livsstilsvariabler var dock inte speciellt starka. Sambanden var ofta tydligare för delaktighet i brott.¹⁵ Studien pekade på att långt ifrån alla som utsatts för brott själva begått brott eller hade en riskfylld livsstil, och att utsatthet helt enkelt också kunde bero på slumpen och oturen att befinna sig på fel plats vid fel tillfälle. En koppling mellan delaktighet i och utsatthet för våldsbrott kan också förväntas beroende på att det finns en risk att den man själv är i konflikt med slår tillbaka.

¹⁵ Samma mönster framkommer i tex. Wikström och Butterworth (2006).

Rån bland unga i Stockholm

Stockholmsenkäten är en undersökning som genomförs i Stockholm vartannat år och riktar sig till samtliga elever i år nio i grundskolan och år två på gymnasieskolan (Begler och Lundin 2013). Bland pojkar var andelen som uppgav att man begått rån vid minst ett tillfälle (de senaste 12 månaderna) 5 procent bland niondeklassarna och 4 procent bland gymnasieeleverna (år 2012). Bland flickor låg motsvarande siffror på en procent såväl i årskurs nio som på gymnasiet. Andelen av pojkarna som svarade att man blivit rånad var 4 procent i årskurs nio och 6 procent i gymnasiet medan andelen av flickorna som utsatts var 3 procent i både årskurs nio och gymnasiet.

I en delstudie gällande pojkar i årskurs nio fann man att ett sammanlaget mått gällande att ha begått rån eller tillgrepp av fortskaffningsmedel korrelerade i förväntad riktning med individuella och sociala faktorer gällande impulsivitet, spänningssökande, social kontroll, att ha brottsliga kamrater och bostadsområdets socioekonomiska utsatthet (Sandahl 2010).

Ungdomsrån i Stockholm och Malmö

I en tidigare Brå-rapport undersöktes ungdomsrån i Malmö och Storstockholm (Brå 2000). Studien byggde bland annat på en enkätundersökning bland ungdomar i årskurs nio och i årskurs två på gymnasiet. Resultaten visade att drygt tio procent av pojkarna och fem procent av flickorna i årskurs nio uppgav att de hade blivit rånade vid något tillfälle under de drygt två åren de gått på högstadiet. Siffrorna för elever i gymnasiets årskurs två var i stort sett likartade.

När det gäller delaktighet i rån svarade omkring tio procent av pojkarna och fem procent av flickorna i såväl årskurs nio som gymnasiet att de vid något tillfälle rånat någon annan ungdom sedan de började högstadiet. Då ingick även händelser som inte innehöll våld eller uttryckligt hot. Detta genom att man tagit saker från någon för att man visste att den utsatta personen ”ändå inte vågade säga nej” (exempelvis att gärningspersonen bett att få låna något föremål och sedan tagit det och gått därifrån). Andelen som rånat någon med våld eller uttryckligt hot sedan man börjat högstadiet var lägre, cirka 6–7 procent bland pojkarna och 1–2 procent bland flickorna.

En generell kommentar gällande självrapportundersökningar om brott bland unga (som gäller även för många studier som inte referats här) är att de i de flesta fall är lokala undersökningar. När det gäller sambandsanalyser mellan riskfaktorer och brott ingår rån oftast enbart som en beståndsdel i sammanslagna mått på brottslighet. Det är mer ovanligt att man i nationella urval av unga undersöker sambanden specifikt när det gäller rån.

Material och metod

I studien redovisas uppgifter från olika datakällor. Närmast följer en beskrivning av de material som används.

Nationella trygghetsundersökningen

Nationella trygghetsundersökningen, NTU, har genomförts av Brå årligen sedan år 2006. Den riktar sig till ett slumpmässigt urval av den bofasta befolkningen i åldern 16–79 år som får besvara frågor om utsatthet för brott, erfarenheter av och kontakter med rättsväsendet, förtroende för rättsväsendet samt trygghet och oro för brott. I undersökningen ingår också information om bakgrundsfaktorer gällande exempelvis kön, civilstånd, högsta avslutade utbildning och inkomst.¹⁶ För en ingående beskrivning av undersökningens genomförande och innehåll se Brå (2015a, 2014a).

I NTU ställs följande fråga: *Rånade eller försökte någon råna dig genom att använda hot eller våld under förra året?* De som svarar att de utsatts får i uppföljningsfrågor svara på om rånet skedde i Sverige eller utomlands och om man blev utsatt med anledning av sitt yrke eller inte. Den här studien fokuserar på icke-yrkesrelaterade rån mot person i Sverige, men även vissa uppgifter om utsatthet för rån totalt redovisas.

Utsattheten för rån gäller åren 2005–2013. I flera analyser har materialet indelats i treårsperioder eftersom antalet personer i undersökningen som uppger att de utsatts för rån är relativt litet. I en del sambandsanalyser av bakgrundsfaktorer och utsatthet för rån analyseras materialet i sin helhet.

Datainsamlingen i NTU sker till övervägande del genom telefonintervjuer. För personer som inte vill medverka i en telefonintervju erbjuder intervjuaren en postenkät. Den innehåller inte uppföljningsfrågorna om de brott som de tillfrågade personerna rapporterar om.¹⁷ Urvalsstorleken är 20 000 personer. Det externa bortfallet i NTU har ökat sedan mätningarna inleddes. I datainsamlingen år 2006 (gällande utsatthet år 2005) uppgick bortfallet till 22 procent medan siffran år 2014 var 39 procent. Skillnader i andelen svarande mellan olika befolkningsgrupper liksom översampling av vissa grupper i befolkningen hanteras i NTU genom viktning av undersökningsmaterialet i syfte att resultaten ska bli så representativa som möjligt för befolkningen

¹⁶ Inkomstvariabeln har i denna undersökning kategoriserats. Individerna i respektive urvalsomgång har för varje år (var för sig) indelats i kategorierna låg, medel och hög inkomst. (Som delningspunkter användes 0,5 respektive 1,5 gånger medianinkomsten.)

¹⁷ I genomsnitt har cirka 9 procent av deltagarna svarat via enkät under åren.

i sin helhet.¹⁸ De mest marginaliserade grupperna i befolkningen, såsom hemlösa och missbrukare i kriminella miljöer, är dock troligen underrepresenterade då de inte kompenseras tillräckligt av viktningssystemet (Brå 2015a).

Regressionsanalysen gällande personrån som skett i Sverige bygger på de deltagare i NTU som intervjuades och besvarade uppföljningsformuläret. Samtliga årgångar av NTU sammantaget ingår i analysen. I bilaga 1 finns även motsvarande analyser för utsatthet för rån totalt (att man utsatts för rån oavsett om det skett i Sverige eller inte eller i samband med yrkesutövning). De analyserna bygger på hela materialet, det vill säga även den mindre andel deltagare som besvarat undersökningen via enkät ingår.

Skolundersökningen om brott

Skolundersökningen om brott, SUB, är en riksrepresentativ enkätundersökning som genomförs av Brå och som riktar sig till elever i grundskolans årskurs nio (Brå 2013a, Brå 2013b). Ungdomarna får anonymt besvara frågor om en rad olika områden, bland annat om egen brottsaktivitet, andra problembeteenden och utsatthet för brott.

Undersökningarna bygger på ett urval av skolor över landet. Antalet svarande elever i de olika årens undersökningar har sedan år 2001 rört sig mellan cirka 6 500 och 8 200. Det totala externa bortfallet under perioden har legat mellan 18 och 22 procent. De allra flesta som besvarar enkäten är 15 år vid datainsamlingen. Mellan år 1995 och 2005 genomfördes undersökningen vartannat år och därefter vart tredje år. I denna rapport redovisas uppgifter om delaktighet i rån från undersökningarna år 2001–2011. Frågan om utsatthet för rån gäller undersökningarna år 2008 och 2011.

Frågan om utsatthet lyder: *Har någon under de senaste 12 månaderna hotat dig med stryk eller vapen eller använt våld mot dig för att få pengar eller andra värdesaker?* Frågan om delaktighet gäller om man under de senaste 12 månaderna *Hotat någon med stryk eller vapen för att få pengar eller andra värdesaker?*¹⁹

Det kan noteras att frågan gällande delaktighet i rån gäller hot om våld för att få värdesaker. Eventuellt undgår frågan att fånga upp handlingar som innebär att man utan föregående hot tagit föremål från någon med hjälp av fysiskt våld. Möjligen skulle siffran för delaktighet blivit något högre om frågan uttryckligen

¹⁸ Kalibreringsvikten som används i NTU räknar upp antalet personer i urvalet till att motsvara antalet personer i befolkningen. I denna rapport gjordes vikten om så att den fortfarande gör samma korrigeringar som den ursprungliga vikten, men utan att räkna upp det totala antalet personer i urvalet.

¹⁹ Frågorna har fasta svarsalternativ.

inbegripit omedelbar fysisk attack. Men ett rimligt antagande är att det inte påverkar sambandens riktning i sambandsanalyserna.

I SUB ställs även ett antal frågor rörande ungdomarnas sociala situation samt deras attityder på vissa områden. Utifrån svaren har olika sammanslagna skalor skapats. I ett avsnitt i rapporten undersöks sambanden mellan att ha hotat någon för att få en värdesak och följande faktorer: relation till föräldrar, föräldrars vetskap om var den unge är och vilka man träffar om man går ut på kvällen (enligt den unge själv), skoltrivsel, betyg, preferens för spänningssökande aktiviteter, självkontroll, kamratumgänge kvällstid, kamraters brottsbelastning, upplevd tolerans till brott bland kamrater, egen tolerans till brott bland kamrater samt inställning till brott (hur fel man tycker att det är att begå olika typer av brott). Analysen undersöker även samvariationen mellan hotat för att få värdesak och alkoholförtäring respektive skol-frekvens.

För en beskrivning av vilka frågor som ingår i olika skalor, se bilaga 2. Variablerna har kategoriserats i tre delar. Ungdomar med förhållandevis låga värden på en viss variabel har placerats i kategorin ”låg” (eller motsvarande). De som har relativt höga värden återfinns i kategorin ”hög” samt de med värden däremellan i en medelkategori.

Urval av brottsanmälningar

För att få uppgifter om omständigheter vid de anmälda personrånen har ett urval av polisanmälningar om rån gått igenom.²⁰ Det ursprungliga urvalet bestod av 400 slumpmässigt utvalda anmälningar gällande rån mot privatperson år 2012. Vid genomgången av materialet visade det sig att ärendena i enstaka fall inte gällde personrån utan andra brott. Sammanlagt var det åtta sådana anmälningar, vilket motsvarar två procent av urvalet. Vidare framkom i några enstaka fall att anmälan blev nedlagd med nedläggningsgrunden ”gärningen ej brott”, medan polismyndigheten i andra fall inte skickade någon kopia på polisanmälan beroende på att ärendet fortfarande var under utredning. Slutligen hade 17 (4,4 procent) av de utvalda anmälningarna som gällde rån inträffat utomlands. Alla dessa anmälningar har uteslutits ur analyserna. I det slutliga materialet ingår 369 anmälningar. Uppgifter kring brotten, som våldsanvändning, antal gärningspersoner och rånbyte, har hämtats ur anmälningarna.

²⁰ Samt i förekommande fall förundersökningsprotokoll.

Metoddiskussion

Såväl SUB som NTU är frågeundersökningar, vilket gör att svaren på frågorna om rån beror på de svarandes subjektiva uppfattningar om vad som hänt och hur man tolkar frågorna. Det är viktigt att påpeka att det är möjligt att det inte är alla händelser man rapporterar om som juridiskt sett skulle bli bedömda som rån.

Som i alla frågeundersökningar kan det förekomma mätfel av olika slag, exempelvis så kallad överrapportering eller underrapportering. Om man antar att nivån på dessa mätfel är någorlunda likartad i de olika årens undersökningar kan resultaten ändå ge en bild av utvecklingen över tid. Genom att lägga samman information från olika datakällor kan man få en ökad kunskap om den företeelse man studerar.

I vissa analyser anges olika sambandsmått och i andra används logistisk regressionsanalys. För en förklaring, se bilaga 2.

När det gäller sambandsanalyserna och de logistiska regressionsanalyserna bör en reservation göras: eftersom SUB är en tvärsnittsundersökning går det inte på empirisk grund avgöra vad som är orsak och verkan när det gäller förhållandet mellan flera av de studerade variablerna och rån. Detsamma gäller för vissa av variablerna i NTU. Däremot kan resultaten ge stöd åt (eller motsäga) teoretiskt grundande antaganden.

Skillnader som påtalas som signifikanta i studien är, om inte annat anges, statistiskt säkerställda på en-procentsnivå eller lägre. Beräkningar är gjorda med ej avrundade siffror. I tabeller som redovisar procentuella fördelningar är summeringar till totalen (100 procent) gjorda med ej avrundade procentandelar.²¹

---

²¹ Detta innebär att i alla sådana tabeller redovisas totalsiffran 100 (i stället för 99 eller 101 vilket kan inträffa om man summerar de avrundade siffrorna i tabellen).

Utsatthet för personrån

I det följande behandlas inledningsvis andelen personer som uppger att de utsatts för rån, där ett avsnitt beskriver om man polisanmält rånet och, om inte, skälet till det. Sedan undersöks om det finns samband mellan utsatthet och en rad bakgrundsfaktorer och andra omständigheter. Kan man se några förhållanden som tycks vara förknippade med ökad risk för utsatthet? Det avslutande avsnittet rör oro för brott bland utsatta för personrån i jämförelse med personer som inte utsatts.

Andel personer utsatta för personrån

Rån tillhör tillsammans med allvarlig misshandel och sexualbrott de brottstyper som minst andel personer uppger att de utsatts för av de olika brott mot person som ingår i NTU (Brå 2015b).²² Sedan år 2005 har den självrapporterade utsattheten för rån bland personer 16–79 år totalt (inklusive rån med anledning av yrket samt rån utomlands) konstant legat på en nivå på 0,9 procent enligt den gjorda periodindelningen. Andelen personer som anger sig ha utsatts för minst ett *personrån i Sverige* under det senaste året ligger på 0,7 procent under perioden (tabell 1).²³

Tabell 1. Andel personer 16–79 år utsatta för rån totalt respektive personrån som ägt rum i Sverige enligt NTU. Procent.

	År		
	2005–2007	2008–2010	2011–2013
Rån totalt	0,9	0,9	0,9
Personrån i Sverige	0,7	0,7	0,7

²² I NTU redovisas misshandel, hot, sexualbrott, rån, trakasserier samt bedrägeri som brott mot person. Totalt 12,7 procent av deltagarna uppgav i undersökningen gällande utsatthet år 2013 att de utsatts för minst ett brott inom någon av dessa brottstyper. Trakasserier (5,0 procent) och hot (4,5 procent) var vanligast.

²³ Av det totala antalet uppgivna rånhandlingar i NTU-undersökningarna samlagna (åren 2005–2013) utgörs omkring 75 procent av rån som ägt rum i Sverige och som inte skett med anledning av yrket, 10 procent av rån som skett i Sverige med anledning av yrket och 15 procent av rån som inträffat utomlands varav så gott som samtliga inte skett i yrket.

De flesta som utsatts för personrån inträffade i Sverige uppger att det skett vid ett tillfälle, medan i genomsnitt 13 procent av de utsatta anger att det skett vid två tillfällen eller fler (tabell B1 i bilaga 1).

Män utsätts i större utsträckning än kvinnor. Andelen män som uppger att de utsatts har legat konstant på 0,9 procent, medan motsvarande andel bland kvinnor är 0,5 procent (tabell B2 i bilaga 1). Könsfördelningen bland dem som utsatts är cirka två tredjedelar män och en tredjedel kvinnor sett till perioden som helhet (år 2005–2013).

Utsattheten är större i de yngre ålderskategorierna än i de äldre. Personer yngre än 35 år utgör en majoritet bland de rånade (omkring 60 procent i den senaste treårsperioden), tabell B3 i bilaga 1. Det finns vissa skillnader mellan perioderna när det gäller ålderssammansättningen. Framför allt har andelen i åldern 16–19 år minskat från 30 till 15 procent bland de utsatta personerna.

Inslaget av äldre bland de rånade personerna är större bland kvinnorna än bland männen (tabell B4 i bilaga 1). Bland de utsatta kvinnorna är sammanlagt 44 procent i åldern 45–79 år medan motsvarande andel bland männen är 25 procent enligt de sammanslagna undersökningarna år 2011–2013.

Andelen elever i nionde klass (genomsnittsålder 15 år) som i SUB uppger att de blivit rånade är större än andelen rånutsatta personer i NTU som ju gäller personer i åldern 16–79 år. Andelen elever som svarar att de utsatts för rån ligger på mellan tre och fyra procent: 3,9 procent år 2008, 3,3 år 2011 (tabell B5 i bilaga 1).²⁴ Andelen elever som utsatts för rån är ungefär i paritet med siffror som framkommit i andra frågeundersökningar genomförda bland ungdomar i samma ålder (Junger-Tas m.fl. 2010, 2012, Begler och Lundin 2013).

Andelen pojkar som utsätts för rån är nära dubbelt så stor som andelen flickor: 4,4 jämfört med 2,3 procent i undersökningen år 2011 (tabell B5 i bilaga 1). Könsfördelningen bland de utsatta är cirka två tredjedelar pojkar och en tredjedel flickor. Det är således samma proportioner som framkommer när det gäller utsatta män och kvinnor enligt NTU.

Hälften av personrånen uppges anmälda

Cirka hälften av personrånen som inträffat i Sverige uppges i NTU ha blivit polisanmälda sett till undersökningarna perioden

²⁴ I genomsnitt är siffran 3,6 procent i undersökningarna år 2008 och 2011 sammantagna. Bland de utsatta är andelen som utsatts minst två gånger 25 procent år 2008 och 30 procent år 2011.

2010–2013 sammantaget (51 procent), tabell B6 i bilaga 1.²⁵ Andelen var något lägre de tidigare perioderna.

Rån (totalt) är ett av de brott inom kategorin brott mot person i NTU som har störst andel anmälda händelser. Sexualbrott har lägst (12 procent år 2013). Ser man i stället till kategorin ”egendomsbrott mot hushåll” ligger bostadsinbrott högst (84 procent) vad gäller anmälningsbenägenheten år 2013 (Brå 2015b).

De som anger att händelsen är polisanmäld får beskriva sina erfarenheter av polisen i ärendet. I de flesta fall, omkring 60 procent, är erfarenheterna ganska eller mycket positiva (tabell 2).²⁶ I omkring 20 procent av ärendena bedöms dock kontakterna som ganska eller mycket negativa, sett till materialet som helhet.

Tabell 2. Erfarenheter av polisen hos råndrabbade i ärendet med rånhändelsen (NTU). År 2005–2013 sammantaget. Procent.

	År 2005–2013
Mycket positiva	32
Ganska positiva	28
Varken positiva eller negativa	20
Ganska negativa	7
Mycket negativa	13
Totalt	100

De personer som inte gjort en polisanmälan får ange det främsta skälet till det (tabell 3).²⁷ Vanligast är att ”polisen kan ändå inget göra”, vilket anges i en tredjedel av fallen. Näst vanligast är att den utsatte upplevde att ”brottet var en småsak/bagatell” följt av att de inblandade ”själva redde ut händelsen”.²⁸ Totalt kan cirka 70 procent av svaren hänföras till någon av dessa tre svarsalternativ.

I de två sista fallen kan det handla om händelser som inte uppfattades som särskilt allvarliga (t.ex. misslyckade rånförsök utan markanta inslag av våld eller att det var lågt värde på det stulna) respektive rån som begås av bekanta där det kan vara enklare att reda ut händelsen.

²⁵ Rån som skett med anledning av yrket anmäls i högre utsträckning.

²⁶ I en tidigare studie som utifrån NTU jämförde erfarenheter av polisen hos personer utsatta för olika typer av brott, framkom att jämförelsevis störst andel som angav positiva erfarenheter fanns bland utsatta för rån (Brå 2010).

²⁷ Frågan har fasta svarsalternativ.

²⁸ Dessa skäl att inte anmäla anges relativt ofta även bland personer utsatta för andra typer av brott mot person enligt NTU (Brå 2008, Brå 2015b).

Tabell 3. Det främsta skälet till att man inte anmälde rånhandelsen (NTU). År 2005–2013 sammantaget. Procent.

År	2005–2013
Brottet småsak/bagatell	24
Polisen kan ändå inget göra	33
Saknar förtroende för polis/rättsväsende	4
Vågade inte	5
Redde själva ut händelsen	14
Känner gärningspersonen	0
Ville/orkade inte med rättsprocess	4
Tänkte inte på det	2
Annat skäl	13
Totalt	100

Elever i årskurs nio som i SUB uppgett att de utsatts för rån får även de svara på en följdfråga om den senaste händelsen blev polisanmäld. Totalt 19 procent uppger att så är fallet, vilket alltså är en lägre andel än för NTU.²⁹ Vad den låga andelen beror på går inte att avgöra. En tänkbar delförklaring kan vara att en del händelser de unga tänker på när de besvarar frågan faktiskt inte upplevdes som särskilt allvarliga, i likhet med som framkom i NTU.

Vilka utsätts för personrån?

Bakgrundsfaktorer och utsatthet för rån bland personer 16–79 år

Som framgår är andelen utsatta större än genomsnittligt bland män och bland yngre personer.³⁰ Men utsattheten för personrån kan variera inte bara med kön och ålder utan även med en rad andra bakgrundsfaktorer.

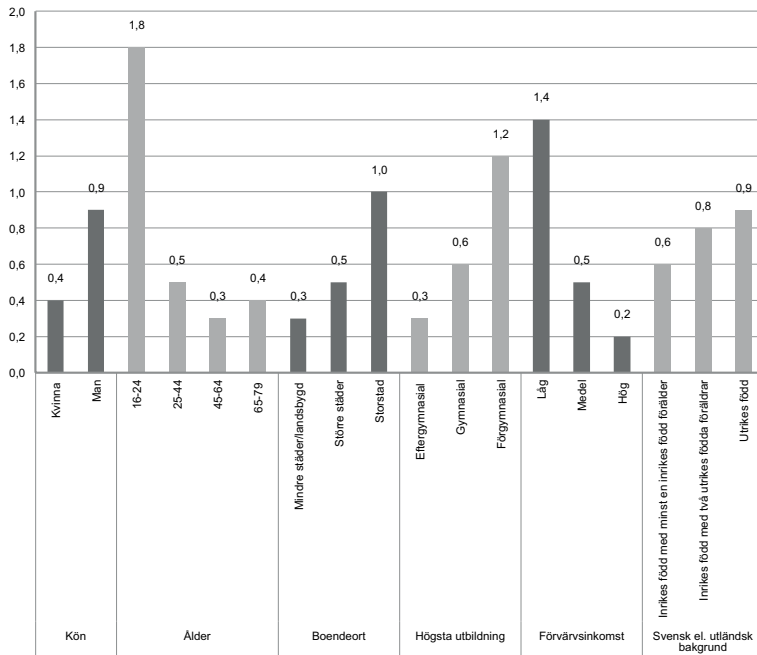
När det gäller boendeort visar resultatet att utsattheten samvarierar med urbaniseringsgrad. Andelen utsatta är större bland boende i storstäder än bland boende i andra städer eller på mindre orter/landsbygd enligt NTU, alla undersökningsår sammantaget (figur 2, se även tabell B7 i bilaga 1).

²⁹ I SUB gäller frågan den senaste gången man utsatts, medan man i NTU kan få svara på frågor kring flera rånhandelser i de fall man utsatts mer än en gång (dock maximalt för tre händelser).

³⁰ Analyserna nedan gäller utsatthet för personrån inträffade i Sverige och bygger på intervjuvaren från NTU. Personer som genomfört undersökningen genom att besvara den skriftliga enkäten ingår inte. I bilaga 1 finns motsvarande sambandsanalyser för utsatthet för rån totalt (inklusive utomlands och i yrket). I de analyserna ingår även enkätsvaren. Andelen män respektive kvinnor utsatta för personrån som inträffat i Sverige kan skilja en aning beroende på om man endast utgår från intervjuvaren eller tar med den skattade andelen utsatta bland dem som endast besvarade enkäten.

Vidare framkommer att utsattheten har relativt tydliga samband med utbildningsnivå och inkomst. Andelen utsatta är mer än dubbelt så stor i gruppen personer med lägre utbildningsgrad än i gruppen med hög utbildning, respektive bland personer med lägre inkomst än bland dem med hög. Sambandet mellan svensk eller utländsk bakgrund och utsatthet för personrån är inte fullt lika tydligt, men resultaten tyder på att andelen utsatta är något större bland personer som är utrikes födda eller som har två utrikes födda föräldrar.

Figur 2. Andel personer utsatta för personrån (som ägt rum i Sverige) efter olika bakgrundsfaktorer. NTU. År 2005–2013 sammantaget. Procent.

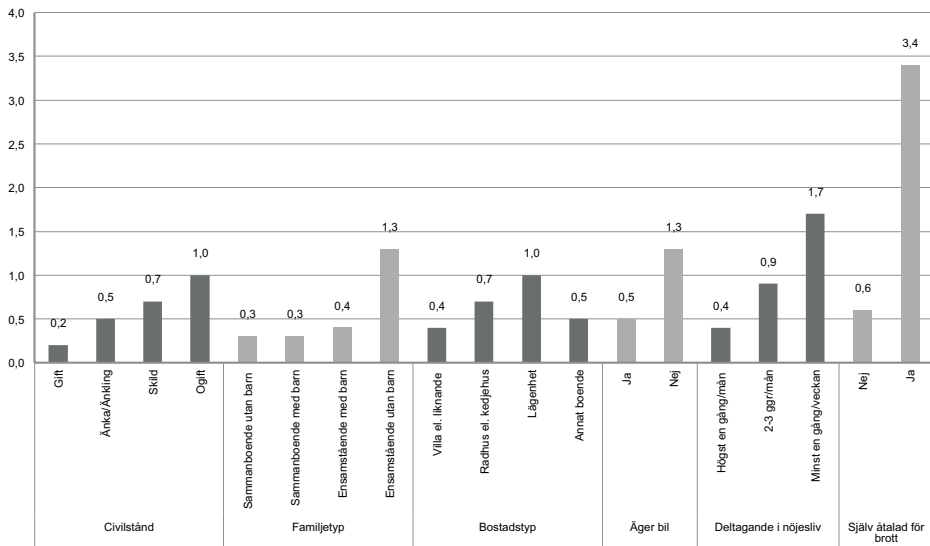
Även civilstånd och familjesammansättning tycks påverka risken för rån (figur 3). Gifta personer är klart mindre utsatta än genomsnittet.³¹ Detsamma gäller för dem som enligt uppgift är sammanboende, medan risken är högre för ensamstående utan barn. Också variabler gällande vilken typ av bostad man bor i samvarierar med utsatthet för rån. Utsattheten är klart lägre i gruppen som bor i villa än bland boende i lägenhet, respektive bland dem som äger bostaden än bland boende i hyresrätt. En annan faktor som i vissa fall kan ha koppling till vilka ekonomiska resurser man har är om man äger bil eller inte. Andelen utsatta är mer än dubbelt så hög bland dem som inte äger någon bil.

³¹ Registrerat partnerskap ingår även i kategorin gifta.

Det finns i NTU inte enbart uppgifter om den typ av bakgrundsfaktorer som nyss nämnts utan ett par frågor gäller andra förhållanden. En livsstilsrelaterad fråga gäller hur ofta personen går ut och roar sig ”t.ex. på restaurang, dans, bio eller teater”. Ju oftare personerna går ut och roar sig, desto större andel uppger att de blivit rånade. Andelen är cirka fyra gånger så stor bland dem som deltar i nöjeslivet minst en gång i veckan än bland dem som gör det högst en gång i månaden.

En annan fråga gäller om man själv åtalats för brott.³² Hos den mindre grupp som blivit åtalad för något brott under den senaste treårsperioden är andelen som anger att de utsatts för rån mer än fem gånger så stor än bland dem som inte åtalats (3,4 jämfört med 0,6 procent).

Figur 3. Utsatthet för personrån (som ägt rum i Sverige) efter olika bakgrundsfaktorer, deltagande i nöjesliv samt om man själv åtalats för brott. NTU. År 2005–2013 sammantaget. Procent.

Ovanstående analys har visat de enkla sambanden mellan utsatthet för personrån och olika faktorer. En fråga är vilka faktorerers effekter på utsatthet för rån som kvarstår när det kontrolleras för inverkan från övriga studerade variabler. Det kan exempelvis tänkas att sambandet mellan inkomst och utsatthet beror på att unga personer (vilka genomsnittligt sett har hög utsatthet) även tenderar att ha lägre inkomster än äldre, och att det egentligen är ålder som ligger bakom det funna sambandet. Liknande resonemang kan föras kring exempelvis civilstånd.

³² Variabeln baseras på deltagarnas egna uppgifter.

I syfte att undersöka detta har det genomförts en logistisk regressionsanalys med utsatthet för personrån som beroende variabel och ovan nämnda faktorer som oberoende, tillsammans med variabeln tidsperiod (tabell B8 i bilaga 1).

Resultatet visar signifikanta effekter på risken att utsättas för rån för variabelerna utbildningsnivå, förvärvsinkomst och familjetyp, även vid kontroll för inflytandet från övriga variabler, däribland ålder och tidsperiod. Sambanden går i samma riktning som i analysen ovan. Frekvent deltagande i nöjesliv samt att själv varit åtalad för brott tycks vidare klart öka risken för utsatthet, även vid kontroll för övriga faktorer.³³

Bakgrundsfaktorer och utsatthet för rån bland niondeklassare

Genom SUB finns en möjlighet att undersöka utsattheten i relation till olika bakgrundsfaktorer hos en yngre åldersgrupp än bland dem som ingår i NTU.

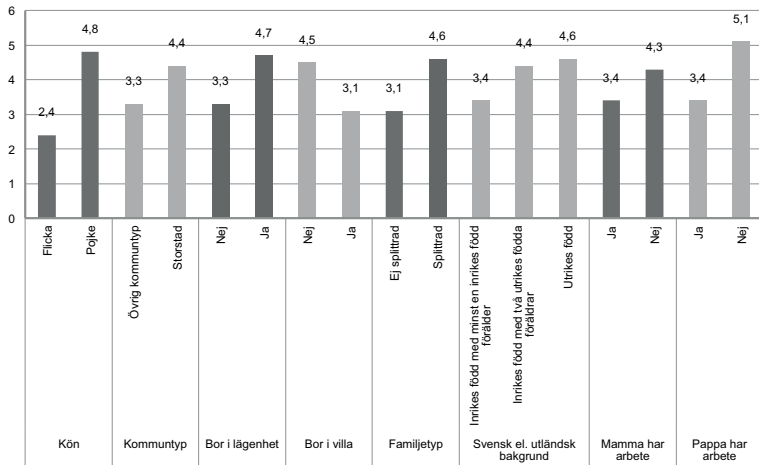
I vissa avseenden framkommer liknande mönster hos niondeklassarna som för den äldre NTU-populationen. Som nämnts framkommer att andelen pojkar som utsatts är dubbelt så stor som andelen flickor (figur 4 samt tabell B11 i bilaga 1). Ungdomar som går i en skola i en storstadskommun är i större utsträckning utsatta än de som går i skolor i övriga typer av kommuner.

Bland unga som bor i lägenhet är andelen som uppger att de utsatts för rån större än bland dem som bor i annan typ av bostad. Unga som inte bor tillsammans med både sin mamma och pappa uppger oftare att de utsatts än unga som bor med bägge föräldrarna. En tendens finns att unga med utländsk bakgrund i något högre grad anger att de utsatts än unga med svensk bakgrund. Utsattheten är också något högre för unga vars föräldrar inte har arbete (skillnaden är dock endast signifikant om fadern har arbete eller inte).

Sammanfattningsvis visar det sig finnas vissa samband mellan utsatthet för personrån och olika bakgrundsfaktorer. Flera av sambanden är dock svaga. Det starkaste sambandet gäller köns-tillhörighet och utsatthet.

³³ Det har även gjorts analyser av utsatthet för rån totalt (att man uppger att man utsatts för rån oavsett var någonstans och vilken typ av rån). De enkla sambanden mellan de olika faktorerna och rån totalt visas i tabell B9 i bilaga 1. Den logistiska regressionen av utsatthet för rån totalt visas i tabell B10 i bilaga 1. Resultaten liknar på det hela taget dem som framkom i den tidigare analysen.

Figur 4. Andel ungdomar som utsatts för rån i relation till olika bakgrunds-faktorer. SUB. 2008 och 2011 års undersökningar sammantagna. Procent.

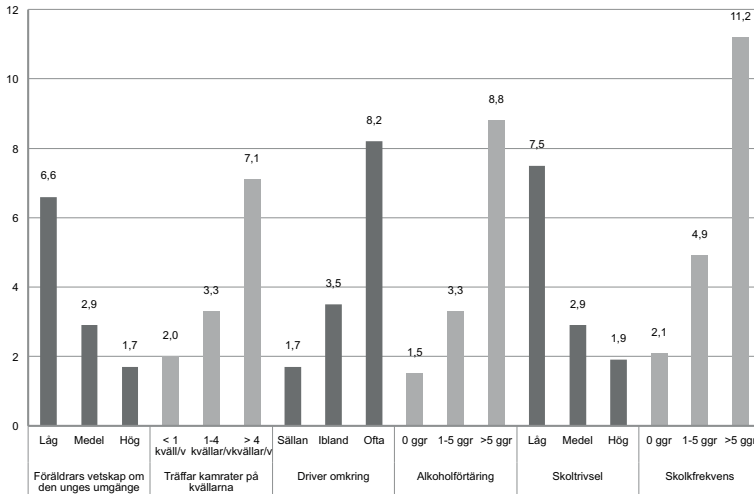
Individuella faktorer och utsatthet för rån bland niondeklassare

Det har även undersökts om utsatthet för personrån bland niondeklassare samvarierar med vissa sociala och individuella faktorer som rör sociala relationer, livsstil, hur man är som person samt egen brottslighet (figur 5, se även tabell B12 i bilaga 1).

Resultaten tyder på klara överrisker att utsättas för rån för unga som

- har föräldrar som sällan vet var deras ungdomar befinner sig och vilka de träffar om de går ut på kvällen
- ofta träffar kamrater kvällstid och som ofta ”driver omkring” utan att göra något speciellt eller vistas vid ett centrum eller någon liknande samlingspunkt på kvällarna
- flera gånger druckit alkohol, liksom som ofta går på fest
- inte trivs i skolan och som ofta skolkar.

Figur 5. Andel ungdomar som utsatts för rån i relation till olika sociala och individuella faktorer. SUB. 2008 och 2011 års undersökningar sammantagna. Procent.

Utsattheten samvarierar även tydligt med en rad andra faktorer (figur 6). Överrisker att utsättas tycks föreligga för unga som

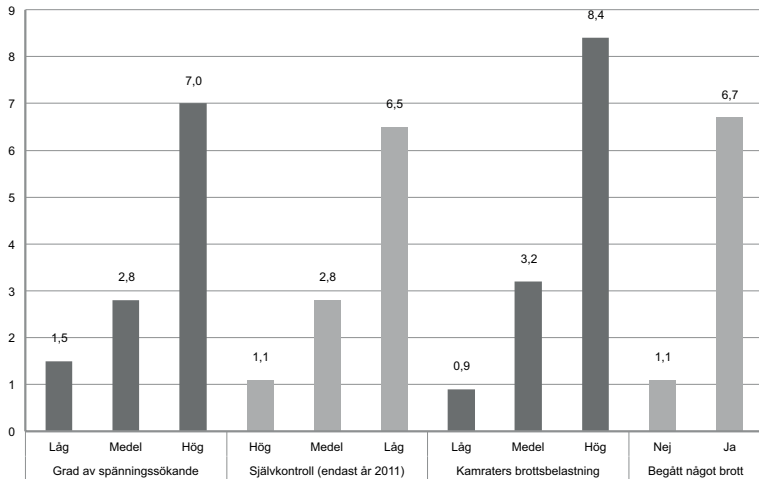
- föredrar spännande och riskfyllda aktiviteter framför mer stillsamma sådana
- har en låg grad av självkontroll
- har kamrater som begått brott
- själva begått minst något brott.³⁴

Ser man till den mindre grupp unga som uppger att de själva hotat någon för att få värdesaker anger cirka 23 procent att man utsatts för rån jämfört med 3 procent bland övriga. Resultaten pekar på att det finns en viss grad av överlappning mellan att vara utsatt och förövare. Samtidigt är det viktigt att påpeka att den absoluta merparten (över 90 procent) av de ungdomar som uppger utsatthet för rån inte själva hotat någon för att få värdesaker. Av samtliga svarande ungdomar har 95,2 procent enligt egen utsago varken utsatts eller begått rån, 3,2 procent har endast blivit utsatta, 1,2 procent har endast begått rån och 0,4 procent har både utsatts för och begått rån.

Ett förhållande av en annan karaktär som kan tänkas öka risken för utsatthet för en rad olika typer av brott inklusive rån är att

³⁴ Enligt egen uppgift. Det innebär att ha svarat jakande på minst en av sammanlagt 24 olika frågor gällande olika typer av handlingar som rör såväl förhållandevis lindriga brott som mer allvarliga. Frågorna ingår i den s.k. restriktiva brottskalan (Brå 2013a). De flesta av dem som begått någon av handlingarna har gjort det vid något eller ett par enstaka tillfällen och ofta gäller det relativt sett mindre allvarliga brott som snatteri.

Figur 6. Andel ungdomar som utsatts för rån i relation till olika sociala och individuella faktorer. SUB. 2008 och 2011 års undersökningar sammantagna om inte annat anges. Procent.

ha erfarenhet av att vara mobbad. Om mobbningen sker i skolan innebär det en situation där man stora delar av tiden befinner sig i närheten av potentiella förövare. En fråga i undersökningen gäller utsatthet för mobbning.³⁵ Bland de elever som uppger att de aldrig blivit mobbade är andelen utsatta för rån 2,7 procent. Bland dem som ganska sällan blivit mobbade är siffran 4,5 procent och för dem som ibland blivit mobbade 6,4 procent. Men andelen är som kunde förväntas störst bland dem som svarar att de ofta blivit mobbade – 10,5 procent.

Oro för brott bland rånutsatta

Oro att utsättas för brott kan medföra att en person anpassar beteendet för att slippa utsättas. Ibland kan det även innebära att i olika avseenden begränsa sina aktiviteter. I NTU ställs en rad frågor som rör oro för brott. I detta avsnitt redovisas hur de som utsatts för personrån i Sverige svarat. För att möjliggöra jämförelser med personer som inte utsatts för brott handlar den följande analysen om eventuella skillnader i oro mellan tre grupper: personer som inte utsatts för något brott, personer som utsatts för brott, dock inte personrån i Sverige samt personer som utsatts för minst ett personrån som ägt rum i Sverige.³⁶ Viktigt att notera är att gruppen som består av personer som utsatts för andra brott

³⁵ Frågan lyder "Har du råkat ut för att bli mobbad?". Mobbningen behöver inte nödvändigtvis ha skett i skolan.

³⁶ Utsattheten för brott baseras på NTU-frågorna avseende utsattheten under det föregående året. De olika årens undersökningar (avseende utsatthet år 2005–2013) har slagits samman i analysen.

än personrån i Sverige inte är homogen utan består av en hopslagning av utsatta för brott av olika karaktär och allvarlighetsgrad. Det innebär att vissa inom kategorin har utsatts för misshandel eller annat våldsbrott (ungefär en fjärdedel sammantaget), medan en större andel inom gruppen utsatts för egendomsbrott mot hushåll (t.ex. cykelstöld eller stöld ut fordon).

Många, men inte alla, som utsatts för personrån känner oro

Cirka en fjärdedel (26 procent) av dem som inte utsatts för brott uppger att man under det senaste året oroat sig för att bli överfallen eller misshandlad. Bland dem som utsatts för personrån är andelen som känt en sådan oro mer än dubbelt så stor (58 procent), se tabell 4. Gruppen som utsatts för något annat brott placerar sig däremellan med en andel på 41 procent som svarar att man oroat sig.³⁷

Tabell 4. Andel personer som anger olika typer av oro för brott bland ej utsatta för brott, utsatta för brott, men ej personrån, i Sverige, utsatta för personrån i Sverige. NTU. År 2005–2013 sammantaget. Procent.

	Ej utsatt för brott	Utsatt för brott men ej personrån i Sverige	Utsatt för personrån i Sverige	Totalt
Oroat sig för att bli överfallen eller misshandlad (ja)	26	41	58	29
Är mycket/ganska otrygg på kvällen i bostadsområdet	8	13	16	9
Oroat sig för att närstående ska drabbas av brott (ja)	52	62	65	55
Är i stor utsträckning orolig för brottsligheten i samhället	21	26	35	23
Valt annan väg/färdsätt pga. oro för brott (ja)	30	43	53	33
Avstått aktivitet pga. oro för brott (ja)	8	14	25	9
Oro för brott påverkar livskvaliteten (ja)	11	20	35	13

Andra frågor gäller i vilken utsträckning personen känner sig trygg utomhus i bostadsområdet på kvällen; om personen oroat sig för att någon närstående ska utsättas för brott samt om personen är orolig över brottsligheten i samhället. Även här är det genomgående mönstret att andelen som ger uttryck för oro är störst bland dem som utsatts för personrån.

NTU ställer även frågor som rör i vilken mån oro för brott medfört konsekvenser och påverkat personerna i vissa avseenden:

³⁷ Skillnaderna mellan grupperna är signifikanta.

Om de under det senaste året valt att ta en annan väg eller färd-sätt respektive om de avstått från någon aktivitet ("exempelvis gå på promenad, bio eller att träffa någon") därför att de känt sig otrygga på grund av oro att utsättas för brott. Personerna får dessutom uppge om oro för brott påverkar deras livskvalitet. Bland dem som utsatts för personrån är andelen som svarat "ja" på dessa frågor betydligt större än bland dem som inte utsatts för något brott under det föregående året, men också större jämfört med dem som utsatts för andra brott än personrån.

Två andra frågor i NTU gäller specifikt oro för att utsättas för vissa egendomsbrott: inbrott i den egna bostaden respektive stöld eller skadegörelse av bilen (tabell 5).³⁸ Här är bilden som resultaten ger annorlunda än vid oron för våldsbrott. Störst andel som oroar sig finns i gruppen som utsatts för annat brott än personrån. Det beror sannolikt på att en större andel i denna grupp utsatts just för något sådant egendomsbrott.

Tabell 5. Andel personer som oroar sig för inbrott i bostad och stöld eller skadegörelse av bilen bland ej utsatta för brott, utsatta för brott, men ej personrån, i Sverige, utsatta för personrån i Sverige. NTU. År 2005–2013 sammantaget. Procent.

	Ej utsatt för brott	Utsatt för brott men ej personrån i Sverige	Utsatt för personrån i Sverige	Totalt
Oroat sig för bostadsinbrott	34	40	36	35
Oroat sig för stöld eller skadegörelse av bilen*	32	43	38	35

* Frågan endast ställd till personer i hushåll med bil.

Indirekt erfarenhet av brott vanligt bland personrånade

Två frågor i NTU gäller indirekta erfarenheter av brott. Den första är om personen sett någon annan bli slagen, sparkad eller utsatt för annat fysiskt våld under föregående år. Den andra är om någon anhörig eller bekant till personen råkat ut för något allvarligt brott under samma tidsperiod. Bland dem som har utsatts för personrån har över hälften sett någon bli utsatt för våld, och 43 procent uppger att någon anhörig eller bekant utsatts för ett allvarligt brott (tabell 6). Bland dem som inte utsatts för något brott svarar ungefär en tiondel ja på respektive fråga.

³⁸ Frågan om stöld samt skadegörelse av bil ställdes endast till personer i hushåll med bil.

Tabell 6. Andel personer som har sett andra drabbas av våld respektive som anger att anhörig el. bekant drabbats av allvarligt brott förra året bland ej utsatta för brott, utsatta för brott, men ej personrån, i Sverige, utsatta för personrån i Sverige. NTU. År 2005–2013 sammantaget. Procent.

	Ej utsatt för brott	Utsatt för brott men ej personrån i Sverige	Utsatt för personrån i Sverige	Totalt
Sett någon annan bli utsatt för fysiskt våld förra året	9	25	52	13
Anhörig el. bekant utsatt för allvarligt brott förra året	13	24	43	16

Analysen visar att klart större andelar bland i synnerhet de personrånade, men även bland dem som utsatts för andra brott, sett någon annan person bli misshandlad eller har en bekant eller anhörig som råkat ut för något allvarligt brott, jämfört med gruppen ej brottsutsatta. Eventuellt kan det vara så att erfarenheten har en direkt koppling till att man själv blivit utsatt, i de fall man utsattes för brott vid samma tillfälle som den andra personen i fråga. Exempelvis att personen ingår i en familj som drabbats av bostadsinbrott eller att man blev överfallen och rånad tillsammans med en kamrat. Det kan också möjligen i viss grad hänga samman med att de som utsatts tenderar att umgås med andra personer i samma ålder och med liknande bakgrund och levnadsvanor som innebär förhöjd risk att utsättas.

Vanligt med lågt förtroende för rättsväsendet hos utsatta för personrån

Av dem som utsatts för personrån ger majoriteten uttryck för lågt förtroende för rättsväsendet (tabell 7).³⁹ Även bland dem som utsatts för annat brott än personrån är andelen med lågt förtroende större jämfört med dem som inte utsatts för brott.

Vad som ligger bakom detta samband är svårt att avgöra, och det kan vara flera faktorer. En tidigare studie utifrån NTU har visat att utsatta för brott, och då speciellt mot person som drabbar den personliga integriteten (dit rån räknas), har lägre förtroende än icke-brottsutsatta (Brå 2007). Förtroendet är även lägre än genomsnittligt hos grupperna lågutbildade, boende i flerfamiljshus,

³⁹ Förtroende för rättsväsendet mäts i NTU genom ett antal frågor om i vilken grad personen har stort eller litet förtroende för polisens, domstolornas respektive åklagarnas sätt att bedriva sitt arbete, liksom förtroende för att dessa aktörer hanterar personer som misstänks för eller råkar ut för brott på ett bra och rättvist sätt. Det ställs också en fråga om förtroendet för rättsväsendet som helhet. Frågorna har fem svarsalternativ som går från "mycket stort till "mycket litet." Utifrån svaren har det skapats en summerad skala som sedan delats i två delar. Den tredjedel av de svarande som har lägst värden på skalan har placerats i kategorin "långt förtroende för rättsväsendet" och de övriga i en sammanslagen kategori "stort/medel förtroende".

Tabell 7. Andel personer som anger lågt förtroende för rättsväsendet (enligt en frågeskala) bland ej utsatta för brott, utsatta för brott, men ej personrån, i Sverige, utsatta för personrån i Sverige. NTU. År 2005–2013 sammantaget. Procent.

	Ej utsatt för brott	Utsatt för brott men ej personrån i Sverige	Utsatt för personrån i Sverige	Totalt
Har lågt förtroende för rättsväsendet	31	40	54	33

bland personer med anhörig eller bekant som drabbats av brott samt bland personer som själva åtalats. Som framgått tidigare är det grupper som är överrepresenterade bland personer som utsatts för personrån.

Oro för brott bland unga som rånats

I SUB ställs ett antal frågor till elever i nionde klass om de under de senaste 12 månaderna undvikit vissa saker på grund av rädsla eller oro för att ”bli hotad, trakasserad, utsatt för våld eller något annat brottsligt”. Det kan vara att eleverna stannat hemma från skolan en hel dag, stannat hemma på kvällen fast de ville gå ut, medvetet ha undvikit vissa personer samt att ha undvikit vissa ställen.

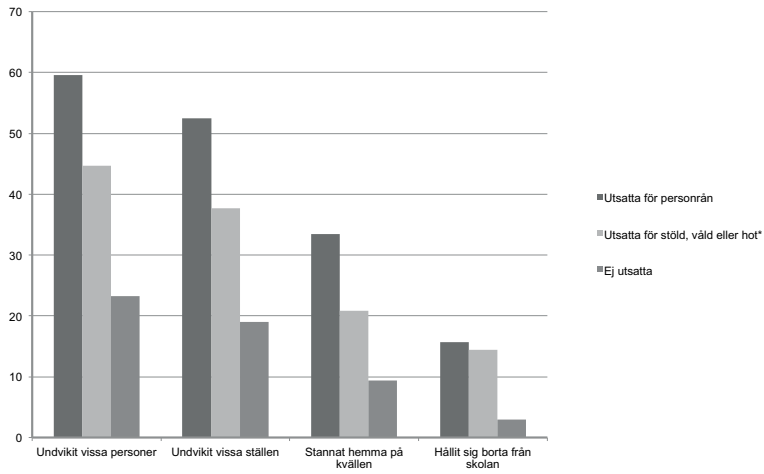
Frågan är om det finns några skillnader i beteende på grund av oro för brott mellan unga som utsatts för rån, ungdomar som svarar att man utsatts för stöld, våld eller hot vid något tillfälle samt ungdomar som inte utsatts för något av detta (figur 7). Grupperna utsatta för rån respektive för stöld, våld eller hot är inte ömsesidigt uteslutande.⁴⁰

Det genomgående mönstret är att andelen som uppger sig ha undvikit vissa personer eller ställen, att gå ut på kvällen respektive att gå till skolan är störst bland de ungdomar som utsatts för rån, något mindre i gruppen som utsatts för stöld, våld eller hot och minst i gruppen som inte utsatts för något av detta.

Det relativt sett vanligast förekommande förhållningssättet av de aktuella alternativen, såväl för rånade som övriga, är att man undvikit vissa personer på grund av oro för brott, vilket kan ses logiskt med tanke på att rån och andra brott utförs av fysiska personer. Men naturligtvis är det å andra sidan så att man långt ifrån alltid kan veta vilka som är benägna att begå brott om det handlar om okända personer.

⁴⁰ Samma person kan ingå i båda redovisningsgrupperna. De allra flesta som utsatts för rån svarar även att de utsatts för stöld, våld eller hot.

Figur 7. Andel elever som anger att de undvikit vissa saker på grund av rädsla för brott bland utsatta för rån, utsatta för stöld, våld eller hot respektive bland ej utsatta elever. SUB. Procent.

* Notera: Ej ömsesidigt uteslutande kategori gentemot rån.

Omständigheter kring rånen

Närmast följer beskrivningar av omständigheter kring personrån gällande förövarna (ålder, kön och antal), tid och plats för rånen, genomförandet, våldsanvändning samt vad som stjäls. Beskrivningen utgår dels från uppgifter i NTU och i viss mån SUB, dels från urvalet av polisanmälningar. Genom polisanmälningarna kan man få information om en del detaljer och förhållanden som inte framgår i de andra materialen.

Man bör hålla i minnet att det handlar om källor med olika karaktär och innehåll och att den bild de förmedlar därför inte behöver vara samstämmig. Det är exempelvis troligt att de polis-anmälda rånen tenderar att genomsnittligt sett vara av allvarligare art när det gäller inslaget av våld.

Rånarnas kön, ålder och antal enligt de utsatta

Förövare vid personrån är ofta unga män

I urvalet av polisanmälningar, liksom i NTU, finns uppgifter om kön och ålder på gärningspersonerna enligt de utsattas uppfattning. Uppgifterna är i regel baserade på de utsatta personernas egna bedömningar av gärningspersonernas kön och ålder. När det gäller urvalet av anmälningar kan uppgifter även komma från vittnen. Eftersom det i de flesta fall handlar om uppskattningar av ålder och kön finns det en viss osäkerhet kring uppgifterna som bör tolkas med detta i åtanke.

I drygt 4 procent av anmälningarna i urvalet uppges att minst en av gärningspersonerna vid rånet var en kvinna, medan förövarna i cirka 96 procent av anmälningarna uteslutande uppges bestå av

män. Även enligt NTU är omkring 95 procent av de mest aktiva gärningspersonerna vid rånet en man (tabell B13 i bilaga 1).⁴¹

En liknande könsfördelning avseende gärningspersoner vid personrån har bland annat framkommit i studier av personrån i Danmark samt i England och Wales (Kyvsgaard 2008a, 2008b, Smith 2003).

Åldern på gärningspersonen⁴² uppskattas till under 25 år i en majoritet av polisanmälningarna (68 procent). I NTU i undersökningarna sammantagna är siffran likartad (65 procent). Denna andel har minskat en del under perioden i huvudsak på grund av att andelen gärningspersoner som i NTU bedöms vara under 18 år nära halverats (från 29 till 17 procent) (tabell B14 i bilaga 1).

Gärningspersonerna är oftast flera och okända

Gärningspersonerna vid personrån är i de flesta fall i numerärt överläge i förhållande till de utsatta personerna när rånet begås.⁴³ I ungefär två tredjedelar av rånen uppges antalet gärningspersoner vara två eller fler enligt såväl urvalet polisanmälningar som NTU (tabell B15 och B16 i bilaga 1). Det är inte heller ovanligt att gärningspersonerna är minst tre vid rånet.

Generellt sett är ungdomsbrottslighet ofta ett gruppbaserat fenomen, och i fråga om personrån syns detta mönster mycket tydligt. Siffror från NTU visar att antalet rånare skiljer sig åt beroende på den mest aktiva gärningspersonens ålder (tabell 8). När den mest aktiva gärningspersonen bedöms vara högst 17 år är det vanligast med minst två gärningspersoner vid rånet (i cirka nio av tio fall). Uppfattades gärningspersonen däremot vara 35 år eller äldre är det i stället vanligare med en ensam gärningsperson (i cirka 70 procent av rånen).

⁴¹ I de fall det varit flera gärningspersoner är det i NTU den gärningsperson som den intervjuade bedömde som mest aktiv vid händelsen som man ombeds svara på frågor om. Om det inte går att avgöra vem som var mest aktiv får respondenten själv besluta vilken av personerna man ska ge upplysningar om. När det gäller anmälningarna är det i många fall flera gärningspersoner som omnämns i varje polisanmälan. Den absoluta majoriteten av de gärningspersoner för vilka någon upplysning om kön föreligger uppges vara män (cirka 98 procent), medan en liten andel är kvinnor (2 procent).

⁴² Den mest aktiva gärningspersonen eller den som omnämns först i ärendet om det inte går att avgöra vilken av förövarna som var mest aktiv.

⁴³ I urvalet av anmälningar är det i nästan samtliga fall endast en rånad person per anmälan.

Tabell 8. Uppskattad ålder på den mest aktiva gärningspersonen i relation till antal gärningspersoner vid rånhandlingarna enligt NTU. År 2005–2013 sammantaget. Procent.

Antal gärningspersoner	Ålder			Totalt (n = 685)
	-17 år (n = 156)	18–34 år (n = 435)	35+ år (n = 94)	
1	13	31	71	33
2	27	28	21	27
3	16	21	6	18
4 eller fler	44	20	1	23
Totalt	100	100	100	100

Enligt såväl urvalet polisanmälningar som NTU uppges gärningspersonerna i omkring nio fall av tio vara helt okända för målsägaren. I drygt en tiondel av handlingarna var gärningspersonen en bekant person (åtminstone till namn eller utseende) och i tre procent någon närstående enligt NTU (tabell B17 i bilaga 1).

Tid och plats för personrån

Rånen sker oftast under helger, kvällar och nätter

I NTU uppges en majoritet av rånen (cirka 70 procent) ha inträffat under kvällen eller natten i undersökningarna år 2010–2013 sammanslagna (tabell B18 i bilaga 1). I urvalet av anmälningar är motsvarande siffra något högre (80 procent).

Det är enligt NTU något vanligare att rånen sker under fredag till söndag än under veckans övriga dagar. Knappt 60 procent av personrånen skedde mellan fredag och söndag enligt NTU under perioden 2010–2013 (B19 i bilaga 1). I urvalet anmälningar är siffran likaså 60 procent.

Att fler personrån sker under kvällar och nätter samt under helgen liknar resultaten från kartläggningarna av personrån i Danmark samt i England och Wales (Kyvsgaard 2008a, 2008b, Smith 2003).

Personrån vanligast i storstad

Som nämnts tidigare görs en indelning i NTU av om respondenterna bor i en storstad, större stad, mindre stad eller på landsbygden. I en majoritet, nära 60 procent, av de uppgivna rånhandlingarna som inträffade i Sverige var den utsatta personen boende i storstad, knappt 30 procent boende i större stad och resterande andel (12 procent) boende i mindre stad eller på landsbygd enligt NTU (tabell B20 i bilaga 1).⁴⁴

⁴⁴ Indelningen i boendeort i NTU baseras på H-regioner (Brå 2014a).

Det betyder inte att rånen nödvändigtvis behöver ha skett där man bor. Men enligt svaren på en annan fråga har rånhandlingarna som ägt i rum i Sverige i del flesta fall skett antingen i det egna bostadsområdet (32 procent) eller i en annan del av länet (61 procent) och endast en mindre andel i en annan del av landet (7 procent), enligt undersökningsåren sammantagna.

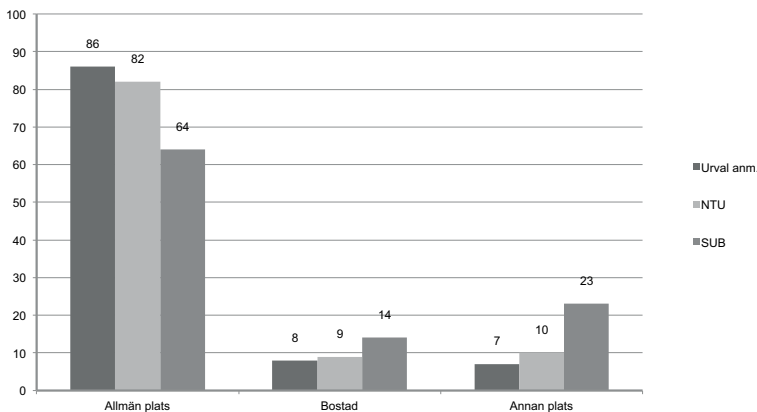
Även en majoritet av rånanmälningarna i urvalet rör rån inträffade i storstad (inklusive förortskommun till storstad) (67 procent), medan en mindre andel skedde i kommuntypen större stad (22 procent) eller annan typ av kommun (11 procent).

På mindre orter är det vanligare att gärningspersonen är någon som den målsägande säger sig veta namnet på. Andelen anmälningar där den utsatta personen uppger att man vet såväl för- som efternamn på minst en av rånarna är drygt en procent i storstadskommun, 7 procent i större stad och drygt 15 procent i övriga kommuner. Siffran för hela materialet är cirka fyra procent.

De flesta personrån sker på allmän plats

För att få veta i stora drag på vilken typ av plats personrånen vanligtvis sker har olika källor använts (figur 8). Allmänna platser som gator, torg, parker eller liknande är den vanligaste platsen för personrån enligt urvalet anmälningar och NTU (tabell B21, B22 och B23 i bilaga 1).⁴⁵ En mindre del av rånen på allmän plats sker på allmänna kommunikationer, stationer eller hållplatser.

Figur 8. Platsen för personrån enligt urvalet av polisanmälningar, NTU samt SUB. Procent.

⁴⁵ I fråga om SUB bör en reservation göras då kategorin "Allmän plats" i figuren är en sammanslagning av svarkategorierna "På allmänt kommunikationsmedel eller hållplats" och "Annanstans (t.ex. gatan/disco/fritidsgård etc.)". Det framgår inte, men det är rimligt att anta att det i fråga om det sistnämnda svarsalternativet oftare gäller rån på gatan snarare än inne på en fritidsgård, vilket knappast kan räknas som en allmän plats.

Enligt de olika materialen är det en andel på grovt räknat runt en tiondel av rånen som inträffar i bostad. Enligt rånanmälningarna är det i dessa fall vanligast att rånet utspelat sig i målsägarens egen bostad. Även enligt SUB är det vanligare att rånet skedde i det egna hemmet jämfört med hemma hos någon annan. I NTU framgår det inte om rånet skedde i den egna bostaden eller i någon annans.

Ungefär en tiondel av rånen inträffar enligt NTU varken på en allmän plats eller i en bostad, utan på ”en annan plats” som kan vara svår att kategorisera. Motsvarande andel är högre bland ungdomarna i SUB enligt den gjorda indelningen. Förklaringen är att nästan var fjärde som uppger sig ha blivit rånad anger att senaste händelsen skedde ”i skolan/på skolgården” (denna kategori har placerats i ”annan plats” i den aktuella jämförelsen). Bland de rånutsatta elever som uppger att de ofta eller ibland blivit mobbade anger cirka en tredjedel (36 procent) att den senaste händelsen skedde på skolan/skolgården, vilket som kunde förväntas är en högre andel än bland samtliga rånutsatta elever.⁴⁶

Trots vissa skillnader mellan de olika materialen tyder den samlade bilden på att de flesta av rånen sker på allmänna platser och att en mindre andel sker i bostäder.

Platser för personrån mer detaljerat

I tabellen nedan visas hur vanligt det är med rån på olika typer av platser enligt en mer detaljerad indelning av rånen i urvalet av rånanmälningar. Indelningen ger samtidigt möjlighet att beskriva en del av omständigheterna vid de anmälda rånen.

Den största andelen av rånen gäller händelser i vilka målsägarna blir rånade när de befinner sig på gatan eller annan allmän plats, inklusive perronger eller stationer inomhus. Endast en liten andel har skett under färd inuti ett allmänt kommunikationsmedel.

Det förekommer vidare att gärningspersonerna utför rånen i semiprivata utrymmen som i portar till flerbostadshus och liknande. Ett exempel är att gärningspersonen överraskande passar på att tränga sig in i porten eller utrymmet när målsägaren är på väg att gå in. Tanken från gärningspersonernas sida kan vara att rånen kan genomföras med en lägre risk för upptäckt från förbipasserande jämfört med rån som sker på gatan.

Omkring fem procent av anmälningarna gäller rån som har vissa kopplingar till bilar. Dessa rån är sinsemellan av något olika karaktär. En del rör fall där målsägarna sitter i sin bil som står parkerad. Plötsligt slits bildörren våldsamt upp och någon begär

⁴⁶ Av de rånutsatta elever som aldrig eller ganska sällan blivit mobbade är det 19 procent som uppger att den senaste rånhändelsen inträffade i skolan/på skolgården.

Tabell 9. Olika typer av anmälda rån. Procent av polisanmälningarna i urvalet.

	Procent (n = 368)		Procent (n = 368)
Gaturån	83,2	Rån på bärbara värdesaker på allmän plats (inkl. tågperonger och stationer inomhus)	83,2
Gaturåns-liknande rån	3,0	Rån på allmänt kommunikationsmedel (inne i t-banetåg, buss etc.)	0,8
		Rån/intrång av Gp i trappuppgång/port/cykelförråd/tvättstuga	2,2
Bilanknytning	4,9	Må blir rånad på värdesaker när denne sitter i sin stillastående bil (dörrarna slits upp av Gp och liknande)	1,4
		Bilrån (Gp tar/försöker ta bilen från Må)	1,6
		Inlockad i annans bil – sedan rånad (t.ex. svarttaxirån/"få skjuts")	1,4
		Må blir rånad av passagerare i sin egen bil	0,5
Rån i bostad	7,9	Intrång i bostad (Gp tvingar/lurar sig in i Mås bostad och rånar)	6,0
		Annat rån i egen bostad (Gp har ej tvingat/lurat sig in)	0,5
		Rån i annans bostad (t.ex. på fest)	1,4
Övriga rån inomhus	1,1	Rån inne på nöjesställe/institution m.m.	1,1

Förkortningar: Må = målsägaren (den utsatta personen), Gp = gärningspersonen.

värdesaker från dem. I andra ärenden är det själva bilen som rånarna är ute efter. Det kan handla om personer som har varit och handlat. När de kommer ut till parkeringen och ska fara därifrån kommer gärningspersoner fram och tilltvingar sig bilen. I andra fall kan gärningspersonen stå vid vägkanten och "vinka in" målsägarna när de kommer forande. Gärningspersonen ger sken av att vara någon som behöver hjälp.

I en annan typ är det gärningspersonerna som vid någon tidpunkt under eller innan rånet lockar eller förmår målsägaren att placera sig i en bil. Det kan till exempel gälla personer som blir rånade i samband med att de tagit svarttaxi eller blivit erbjudna skjuts av okända personer.

I omkring åtta procent gäller anmälan rån som uppgetts ha skett i bostad. I majoriteten av dessa fall tvingar eller lurar sig gärningspersonerna in i målsägarens bostad där rånet sedan äger rum. Även i fråga om dessa rån finns det olika varianter. I en del fall framgår exempelvis att målsägaren är åtminstone ytligt bekant med någon av gärningspersonerna och att det handlar om skulder av något slag som föranleder rånet. Ibland framskymtar missbrukarproblematik i bakgrunden. I andra fall verkar det som att gärningspersonerna i förväg fått vetskap om att målsägaren förvarar dyrbara smycken eller kontanter i hemmet. Man force-rar eller lurar sig därför in i bostaden (till exempel genom att be att få låna toaletten). Några andra enstaka ärenden rör i stället rån i bostad mellan närstående.

Relativt få fall gäller rån i någon annan bostad än målsägarens. Det handlar om rån på privata fester men även om målsägare som luras eller tvingas till annans bostad. Likaså är rån inne i andra lokaler (exempelvis i nöjeslokaler eller på institutioner) relativt sett sällsynt förekommande, enligt anmälningarna.

Det är enligt anmälningarna vanligare att målsägaren vet namnet på någon av rånarna vid rån i bostad än vid övriga rån. Av de rån som skett i bostad säger sig målsägaren veta åtminstone förnamnet på någon av gärningspersonerna i 41 procent av ärendena, jämfört med cirka 5 fem procent vid övriga rån.

Rånens genomförande

Hur rånerna inleds

Den inledande kontakten mellan förövare och brottsoffer vid personrån kan se ut på många sätt. Men man kan urskilja vissa typfall av hur själva rånepisoderna tar sin början, oavsett hur de sedan utvecklar sig. Totalt fem olika typer av initial kontakt mellan förövare och rånoffer fann man i en engelsk studie av personrån (Smith 2003).⁴⁷ I föreliggande undersökning har en liknande kategorisering gjorts av det inledande förfarandet: *Blixtattack*, *Direkt konfrontation*, *Snacka/pejla/lura*, *Rycka sak* samt *Offerinitierat*. Exempler som redovisas nedan är hämtade från polisanmälningarna.⁴⁸

Vid en *Blixtattack* överraskar förövaren brottsoffret genom att utan någon föregående verbal interaktion utsätta denne för fysiskt våld, i syfte att oskadliggöra eller chocka den drabbade, för att därefter ta dennes tillhörigheter. Ett exempel:

Målsägaren berättar att hon gick från mataffären när tre personer började följa efter henne. Plötsligt springer de fram och sparkar undan hennes ben så hon ramlar omkull. Någon sparkar henne sedan när hon ligger på marken. Gärningspersonerna försöker sedan slita till sig målsägarens handväska men misslyckas och springer från platsen.

Vid *Direkt konfrontation* inleds rånet med att gärningspersonen omedelbart och som första åtgärd konfronterar brottsoffret med en direkt begäran om att överlämna bytet. Begäran kan följas upp med hot eller våld.

Målsägaren gick på trottoaren när en man kom fram och sa "Ge mig mobilen!". Personen höll en kniv mot målsägaren.

⁴⁷ I den engelska studien kallas kategorierna för "Blitz", "Confrontation", "Con", "Snatch" samt "Victim Initiated" (Smith 2003).

⁴⁸ Exempler har anonymiserats och vissa detaljer har utelämnats eller ändrats av integritetsskäl.

Målsägaren gav då direkt telefonen till mannen som sedan sprang från platsen.

Vid *Snacka/pejla/lura* startar gärningspersonen en till synes neutral konversation av något slag med det tilltänkta offret, ber exempelvis om att få en cigarett, vilket är vanligt förekommande. Andra gånger kan det handla om att gärningspersonen ber om att få låna något, lurar offret att komma till en viss plats eller säger något förolämpande. Syftet kan dels vara att känna av hur lätt det verkar vara att råna personen i fråga, dels att invagga personen i en falsk känsla av trygghet eller att distrahera offret.

Målsägaren var på väg hem från tunnelbanan då han mötte två unga män på gångvägen. Männen frågade målsägaren om de kunde få en cigarett. Han svarade att han inte hade några. Då tog den ena gärningspersonen fram en kniv och gick fram till honom. Han tryckte kniven mot målsägarens bröst och sa att han ville ha telefonen och pengarna.

Vid *Rycka sak* snappar eller rycker gärningspersonen åt sig någon sak som rånoffret har i handen eller bär på sig. Om offret gör motstånd eller vägrar släppa föremålet kan våld eller hot bli följden.

En för målsägaren okänd person har tagit tag i hennes ryggsäck och med fysiskt våld slitet av denna. Mannen försvann sedan springande från platsen med ryggsäcken. I samband med rånet skadades målsägaren. Skadorna är undersökta på akuten.

Vid *Offerinitierat* personrån är upptakten till rånet att målsägaren själv tar kontakt med gärningspersonen, till exempel för att göra affärer av något slag eller för att fråga något, men där det hela slutar med att målsägaren utsätts för ett rån.

Målsägaren tog kontakt med gärningspersonen via en annons på Blocket. De avtalade möte då målsägaren skulle sälja sin motorcykel till gärningspersonen. Då de inte kom överens om priset uppstod en dispyt. Gärningspersonen tilltvingade sig 300 kronor från målsägaren i samband med detta.

Rån som inleds genom *Blixtattack*, *Direkt begäran* eller *Snacka/pejla/lura* är de vanligast förekommande bland anmälningarna i urvalet, med en viss övervikt för den sistnämnda kategorin. Cirka 38 procent av anmälningarna handlar om rån som inleds på det viset, medan de två förstnämnda typerna utgör 29 respektive 26 procent. Kategorierna *Rycka sak* och *Offerinitierat* är mer sällsynta (omkring fyra procent vardera).

De flesta personrån sker utan vapen eller tillhyggen

En genomgång av urvalet anmälningar samt NTU visar att det i cirka en tredjedel av personrånen förekommer vapen eller tillhyggen (tabell 10 samt tabell B24 i bilaga 1). Det tyder således på att majoriteten av personrånen utförs utan hjälp av vapen eller tillhyggen.

Tabell 10. Förekomst av vapen och tillhyggen vid rånhandlingarna enligt NTU. Procent.

	År			Totalt (n=761)
	2005–2007 (n=255)	2008–2010 (n=262)	2011–2013 (n=244)	
Inget vapen el. tillhygge	71	66	65	67
Kniv	19	17	23	20
Skjutvapen	2	5	5	4
Annat tillhygge	10	14	9	11

Notera: Flera typer av vapen eller tillhyggen kan förekomma vid samma rånhandling.

Skjutvapen är relativt sällsynta enligt såväl NTU (4 procent) som urvalet av anmälningar (4 procent). Kniv är det vanligaste vapnet i de fall där det framkommer att ett synligt vapen eller tillhygge figurerat vid rånet; i cirka en femtedel av personrånen har minst en av rånarna haft kniv.

I knappt ett av tio personrån begagnar rånarna sig av något annat vapen eller tillhygge. I sådana fall handlar det, enligt urvalet av anmälningar, ofta om slagträn eller batonger. Men också föremål som stenar, plankbitar eller liknande. Ibland omnämns verktyg, exempelvis skruvmejslar. Även pepparspray förekommer.

Det händer ibland att rånaren påstår sig ha vapen, eller ger antydningar om att så är fallet, utan att visa upp vapnet. Det förekommer i fyra procent av urvalet anmälningar. Till exempel kan rånaren påstå sig ha en kniv och samtidigt hålla handen innanför sin jacka.

Vanligt med fysiskt våld enligt anmälningarna

Även om majoriteten av personrånen utförs utan vapen, är det enligt urvalet av polisanmälningar snarare regel än undantag att det finns uppgifter om någon form av fysiskt våld under rånepisoden. Totalt finns beskrivningar av våld (inklusive våld med tillhygge) i nära tre fjärdedelar av anmälningarna (73 procent). Det är i de allra flesta fall fråga om handgripligt våld utan tillhygge, exempelvis knuffar, slag och sparkar, vilket förekommer i cirka 70 procent av anmälningarna (tabell B25 i bilaga 1). I cirka fem procent av anmälningarna beskrivs att en målsägare utsatts för våld med vapen eller tillhygge (tabell B26 i bilaga 1). Främst

handlar det om slag med något hårt trubbigt föremål (4 procent). Att bli knivskuren är relativt sällsynt, det förekommer i knappt 1 procent av anmälningarna. Inte i något fall i urvalet rånanmälningar har en målsägare blivit skottsbadad. I en liten andel anmälningar uppger målsägaren att man misstänker sig blivit ofrivilligt neddrogad av gärningspersonen före eller i samband med rånet (cirka 1 procent av anmälningarna).

Sammanfattningsvis tycks knivar och skjutvapen i första hand användas till hot och inte fysiskt angrepp vid personrån. Däremot verkar tillhyggen oftare användas handgripligen. I drygt 60 procent (14 av 22 fall) av de anmälningar där gärningspersonen hade ett hårt trubbigt föremål som tillhygge har detta använts mot rånoffret.

Det kan noteras att förekomsten av fysiskt våld är lägre vid rånhandlingarna i NTU än vid de anmälda rånen. I NTU uppger cirka en tredjedel av de utsatta att de blivit ”slagen, sparkad eller utsatt för annat fysiskt våld” i samband med brottet (tabell B27 i bilaga 1). En tänkbar förklaring till skillnaden kan vara att rån som innehåller våld anmäls i högre utsträckning än de som inte gör det. I NTU fångas även upp händelser som inte upplevdes så pass allvarliga att man anmält. Det är rimligt att anta att rånen i urvalet polisanmälningar totalt sett tenderar att ha en allvarligare karaktär jämfört rånhandlingarna i NTU.

Inslag av hot, våld och andra tillvägagångssätt

Uppgifter om uttryckliga verbala hot om våld mot målsägaren, alternativt att gärningspersonerna uppvisar vapen eller tillhygge men utan att muntligen yttra något direkt hot, förekommer i sammanlagt 44 procent av anmälningarna (tabell 11). I NTU förekommer uppgifter om verbala hot vid rånet oftare, vid omkring två tredjedelar av rånhandlingarna, sett till de senaste treårsperioderna (tabell B28 i bilaga 1). Att förekomsten av verbala hot vid rånet oftare fångas upp av NTU beror på att den utsatte i NTU får en direkt fråga om huruvida verbala hot förekommit vid rånet, medan en sådan fråga inte ställs på ett strukturerat sätt vid upptagning av en polisanmälan.

I cirka en av tio anmälningar beskrivs att någon gärningsperson uttalat ett dödshot. Oftast syftar hotet till att förmå målsägaren att överlämna bytet. Men hotet kan också levereras efter att själva rånet är avklarat. Syftet är då vanligen att förhindra att den rånade kontaktar polisen. Exempelvis: ”Vi vet var du bor så ringer du polisen kommer vi tillbaka och slår ihjäl dig!”

Tabell 11. Uppgifter om förekomst av olika metoder som gärningspersonerna använder sig av vid rånen. Procent av polisanmälningarna i urvalet.

	Procent (n=367)
Fysiskt våld (inklusive våld med tillhygge)	73
Verbal uppmaning att överlåta föremål	52
Hot (verbalt hot eller hot med vapen/tillhygge)	44
Gärningspersonen "tar" föremål från Må (ej "slita/rycka")	40
Angrepp bakifrån	21
Föremål slits/rycks från den utsatta personen	17
Gärningspersonen tar föremål ur fickan på Må	16
Fickor genomsöks/visitering/tvingas visa vad man har i fickorna	11
Verbalt dödshot	9
Gärningspersonen säger sig vilja "låna/känna/titta" på bytet innan rånet	5
Bostaden blir helt eller delvis genomsökt	4

Notera: En och samma anmälan kan innehålla flera alternativ. Må = målsägaren.

Noteringar om att gärningspersonen har framfört en verbal begäran till rånoffret att överlämna bytet finns i cirka hälften av anmälningarna. Inte sällan omnämns situationer som innebär att det är gärningspersonen själv som plockar av föremålen från målsägaren snarare än att det är målsägaren som överräcker bytet. Exempelvis kan rånaren helt lugnt sticka sin hand i målsägarens jacka och ta plånboken ur innerfickan. I regel har det föregåtts av att man passivererat den utsatte genom chocken av att utsätts för våld eller hot. I omkring en av tio anmälningar framgår att gärningspersonerna tar sig tid att genomföra en mer grundlig visitering av den utsatte i sin jakt på värdeföremål. Det förekommer också ett antal ärenden, om än relativt få, i vilka gärningspersonerna söker igenom målsägarens bostad under rånet. Inte sällan har rånarna i dessa fall dessförinnan oskadliggjort målsägaren genom att binda vederbörande.

I en femtedel av anmälningarna har gärningspersonen närmat sig målsägaren bakifrån. Det rör sig dels om rån där gärningspersonerna kommer bakifrån och sliter (eller försöker slita) åt sig något föremål som målsägaren bär i handen eller har på sig, dels om rån där gärningspersonen attackerar målsägarens huvud eller kropp bakifrån.

En av sex anmälningar innehåller uppgifter om att föremål slits eller rycks från målsägaren under rånet. Det är vanligare i anmälningar där målsägaren är kvinna (38 jämfört med 11 procent då målsägaren är man). En del av förklaringen ligger sannolikt i att kvinnliga målsägare oftare blir av med en väska vid rånet, något som är mer ovanligt i anmälningar med en manlig målsägare.

Mobiltelefon och kontanter vanligaste rånbytet

Det är långt ifrån alla rån som lyckas. Totalt 86 procent av anmälningarna i urvalet rör fullbordade rån i vilka gärningspersonerna tar något föremål från den utsatte. I cirka 14 procent av ärendena handlar det däremot om försök till rån där gärningspersonerna inte får med sig någonting.

I jämförelse var det i totalt 46 procent av rånhandlingarna i NTU som något föremål blev stulet enligt de utsatta, i undersökningarna sammantagna. NTU tycks således i betydligt högre grad fånga in försök till rån än polisanmälningarna.

Mobiltelefoner och kontanter är de vanligaste sakerna som stjäls enligt såväl NTU som anmälningarna (tabell B29 och B30 i bilaga 1). Av de fullbordade rånen i NTU uppges att mobiltelefon stals i 40 procent av fallen medan plånbok eller pengar utgjorde byte i 58 procent (samtliga undersökningsår sammantagna). Kläder eller skor stals i 7 procent av fallen och siffran för smycken är densamma. I närmare 30 procent blev den utsatte av med något annat.

I tabell 12 ges en mer detaljerad lista för hur vanligt det är att föremål av olika slag tillgrips av gärningspersonerna enligt urvalet anmälningar.

Tabell 12. Saker som blev stulna vid rånen. Andel av anmälningarna i urvalet gällande fullbordade rån. Procent.

	Procent (n=319)
Mobiltelefon	61
Kontanter	42
Bankkort	21
Smycke/Klocka	20
Plånbok/Portmonnä	19
Id-handling (pass/körkort/id-kort)	17
Övrigt kort/Resebevis	14
Övrig elektronisk utrustning (t.ex. dator)/tillbehör	12
Väska	10
Nycklar	9
Kläder/Skor	8
Matvaror/Alkohol/Tobak/Medicin	4
Smink/Parfym	3
Glasögon/Solglasögon	1
Personbil	1
Annan sak	5

Notera: Flera saker kan förekomma vid samma rån.

Det är ungefär dubbelt så stor andel anmälningar där målsägaren blivit av med kontanter jämfört med andelen som fått sin plånbok stulen, vilket hänger samman med att kontanter ofta förvarats löst i fickan. Om kontanter, plånböcker och bankkort läggs samman i en och samma kategori har något av dessa föremål tillgripits i drygt hälften av de fullbordade rånen i polisanmälningarna. Det överensstämmer med siffrorna från NTU. Inslaget av mobiler är däremot något större i urvalet anmälningar än i NTU.

Bortsett från mobiltelefoner, kontanter och liknande är det en ganska stor spridning på vilka föremål som rånen kan omfatta. Då rånbytet är kläder är jackor vanligast bytet enligt anmälningarna. Om det är en märkesjacka kan det vara själva jackan som är begärlig, men det kan även vara det som ligger i fickorna.

Generellt sett är det inte några påtagliga skillnader i vad som anmäls stulet då målsägaren är kvinna och då målsägaren är man. Väskor är ett undantag; i 28 procent av de rån där målsägaren är kvinna har en sådan varit ett rånbyte jämfört med 6 procent då målsägaren är man.

Uppgift om det totala godsvärdet saknas i många fall i anmälningarna. Det genomsnittliga värdet ligger enligt de anmälningar i vilka pengar rapporteras ha tillgripits på cirka 3 600 kronor (median 1 000 kronor) (tabell B31 i bilaga 1). Värdet på såväl kontanter som totalt godsvärde är högre i polisanmälningar som gäller rån i målsägarens bostad än i övriga fall. I 87 procent av anmälningarna avseende rån i bostad då pengar stals ligger värdet på stulna kontanter på 1 000 kronor eller mer, jämfört med 48 procent i övriga ärenden.

I NTU placerar sig störst andel av de fullbordade rånen i intervallet 2 000 kr till 5 000 kr (28 procent) när det gäller godsvärdet (tabell B32 i bilaga 1). I NTU syns en tendens att godsvärdet har ökat under perioden som helhet. Det kan hänga samman med att priset för olika varor ökar över tid.

Rån bland unga i nionde klass

Det här kapitlet bygger på undersökningarna bland elever i nionde klass. Till skillnad mot NTU som utgår från den utsatta personen, liksom uppgifter som bygger på brottsanmälningar, ger SUB helt andra möjligheter att undersöka olika förmodade riskfaktorer för att begå rån bland personer i femtonårsåldern. Detta eftersom det bland annat ställs en fråga om eleven själv har begått rån⁴⁹ samt en rad andra frågor som är relevanta i sammanhanget.

I det följande beskrivs inledningsvis utvecklingen av andelen unga som uppger att man begått handlingen vid minst ett tillfälle under den senaste 12-månadersperioden. Sedan undersöks i vilken utsträckning unga som begått rån även har begått andra typer av brott men också om man uppvisat andra så kallade problematiska beteenden som att ha skolkat eller druckit sig berusad. Frågan är om denna grupp är brottsbelastad även är det gäller andra brott liksom om man har erfarenhet av annat problembeteende.⁵⁰ Därefter undersöks samband mellan att ha begått rån och en rad bakgrundsfaktorer och individuella faktorer. Förutom att det ger möjlighet att se i vilken grad olika förhållanden och egenskaper samvarierar med rån, kan det ge en bild av vad som utmärker gruppen unga som enligt egen uppgift begått en sådan handling.

Andelen elever som begått rån har minskat över tid

Andelen elever i nionde klass som uppger att de begått rån vid minst ett tillfälle (under de senaste 12 månaderna) har successivt minskat från 2,6 procent år 2001 till 1,4 procent år 2011 (tabell

⁴⁹ Frågan i SUB är om eleven har hotat någon med stryk eller vapen för att få pengar eller andra värdesaker vid något tillfälle under de senaste tolv månaderna, och i så fall hur många gånger.

⁵⁰ Man skulle kunna förvänta sig det bland annat utifrån uppgifter från lagföringsstatistiken. Men den gäller ju enbart registrerad kriminalitet bland straffmyndiga. Och den statistiken täcker naturligtvis inte heller problembeteenden som skolk.

13). Resultatet är i samklang med de tidigare uppgifterna från NTU att andelen gärningspersoner som av de rådrabbade personerna bedöms tillhöra den yngsta ålderskategorin (yngre än 18 år) har minskat över tid under den studerade perioden. När det gäller SUB är det inte bara rån som minskat över den studerade perioden enligt undersökningarna, utan det är del i en övergripande trend av minskande andelar unga som begått olika typer av brott (Brå 2013a).

Fler pojkar än flickor uppger att de begått rån. Nivån bland flickorna har emellertid, sett till perioden som helhet, varit mer stabil (runt en procent bortsett från senaste datainsamlingen) än bland pojkarna. Bland pojkarna låg nivån på cirka fyra procent i de två första undersökningarna och därefter på cirka tre procent i de två efterkommande, för att landa på drygt två procent i den senaste.

Tabell 13. Andel elever som hotat någon för att få en värdesak enligt SUB. År 2001–2011.

	2001	2003	2005	2008	2011	Medelvärde
Samtliga	2,6	2,5	2,1	1,8	1,4	2,1
Pojkar	4,2	3,9	3,0	2,9	2,2	3,2
Flickor	1,0	1,2	1,1	0,8	0,5	0,9

Könsfördelningen liknar den som framkommit i andra självrapportundersökningar bland ungdomar i liknande ålder. Att pojkar begår rån i högre utsträckning än flickor återkommer i en rad olika studier (se t.ex. Junger-Tas m.fl. 2010, 2012). Rån är en av de brottstyper med störst relativ skillnad mellan andel pojkar och flickor som begått handlingen, enligt SUB.

Men även om så är fallet är den sneda könsfördelningen inte lika markerad som när det gäller könstillhörighet på den mest aktiva gärningspersonen vid rånet, enligt utsatta personer i NTU, liksom enligt utsatta personer i polisanmälningarna. Vad dessa skillnader beror på kan man endast spekulera om. Möjligen är det så att könsfördelningen är mer jämn när det gäller yngre gärningspersoner. Det kan möjligtvis också vara så att de olika materialen tenderar att fånga upp sinsemellan delvis olika typer av rånhandlingar av varierande allvarlighetsgrad, vilket påverkar utfallet.

Unga som begår rån begår vanligtvis även andra brott

Som nämnts i inledningen i rapporten framgår av uppgifter som bygger på kriminalstatistik att personer som döms för rån vanligtvis är lagförda sedan tidigare och ofta återfaller i registrerad brottslighet. Personer som begått brott som rån tycks många gånger vara vad som kan kallas multikriminella, snarare än specialiserade på en viss typ av brott.

Tydliga tecken på detta framkommer också när de elever i SUB som uppger att de begått rån studeras. I tabell 14 redovisas hur stora andelar av gruppen som enligt egen uppgift begått rån som även begått andra brottshandlingar eller uppvisat vissa andra typer av problematiskt beteende. För att få något att jämföra med visas även motsvarande andelar för alla övriga elever, dvs. den stora grupp unga som inte hotat någon för att få en värdesak.⁵¹ Den gruppen består alltså dels av personer som inte begått något brott, dels av personer som begått brott men inte hotad någon får att få värdesaker (enligt egen utsago).

Tabell 14. Andel unga som begått olika typer av brott, och problembeteenden bland elever som hotat någon för att få en värdesak respektive som inte gjort detta. Bland samtliga och bland pojkar respektive flickor. SUB. 2001–2011 års undersökningar sammantagna. Procent.

	Samtliga		Pojkar		Flickor	
	Ej hotat Kolumn % (n = ca. 34 710)	Hotat Kolumn % (n = ca. 740)	Ej hotat Kolumn % (n = ca. 17 320)	Hotat Kolumn % (n = ca. 580)	Ej hotat Kolumn % (n = ca. 17 390)	Hotat Kolumn % (n = ca. 160)
Druckit sig berusad	53	88	50	87	56	91
Förstört saker med flit	20	77	28	79	12	67
Tjuvåkt på allmänt färdmedel	43	76	42	75	43	80
Skolkat	36	75	33	72	39	89
Stulit/snattat i affär	22	68	23	68	20	66
Burit kniv	11	65	15	67	6	56
Klottrat	19	64	20	64	18	64
Stulit en cykel	11	59	15	64	7	41
Sålt något stulet	5	56	8	60	2	43
Röker eller snusar	16	56	16	55	15	60
Gjort inbrott	7	50	10	51	5	44
Slagit någon allvarligt*	6	51	8	52	3	48
Provat hasch eller annan narkotika	7	44	6	44	7	46
Stulit något ur en bil	3	37	4	39	1	31
Sniffat	5	36	5	35	5	42

Notera: En person kan ha begått flera olika typer av handlingar.

* Inklusivt familjemedlem.

Förekomsten av olika slags brott är genomgående avsevärt högre bland unga som begått rån än bland övriga elever. Exempelvis uppger 68 procent av eleverna som begått rån att de snattat jämfört med 22 procent bland övriga. Även andra brott som cykelstöld, inbrott, häleri, vandalism med mera, är klart vanligare

⁵¹ Tabellen bygger på ett urval av de frågor om brott och problembeteenden som ställs i undersökningarna. Frågorna gäller om man gjort de olika handlingarna vid något tillfälle under de senaste 12 månaderna. I analysen har 2001–2011 års undersökningar slagits samman.

bland unga som begått rån.⁵² Detta förhållande gäller för såväl pojkar som flickor. Andelen som slagit någon allvarligt eller stulit i affär är ungefär lika stor i gruppen pojkar som begått rån som i motsvarande grupp flickor. Däremot är vissa andra stöldrelaterade beteenden (t.ex. inbrott) jämförelsevis något vanligare bland pojkar som hotat någon för att få värdesak.

Därutöver pekar analysen på att det är betydligt vanligare att elever som har begått rån skolkat från skolan, druckit sig berusade, använder tobak, sniffat eller provat narkotika jämfört med övriga, handlingar som brukar ses som problematiska beteenden bland ungdomar (åtminstone av vuxenvärlden).⁵³ Att den typen av beteenden är vanligt bland dem som hotat någon för att för en värdesak gäller för såväl pojkar som flickor. De drogrelaterade beteendena tenderar vara något vanligare i gruppen flickor som uppger att de hotat för att få en värdesak, men skillnaderna är tämligen små.

Rån i relation till bakgrundsfaktorer

I vilken mån skiljer sig andelen som enligt egen uppgift hotat någon för att få en värdesak mellan unga med olika bakgrund i skilda avseenden? I undersökningen ställs en del frågor som kan belysa en del aspekter av denna frågeställning.

Som redan berörts är andelen pojkar som uppger att de hotat någon för att få en värdesak mer än tre gånger så stor som motsvarande andel av flickorna (figur 9, samt tabell B33 i bilaga 1).

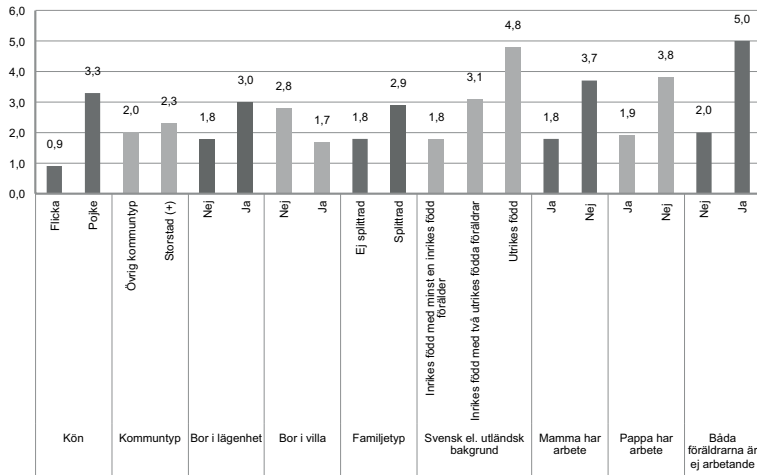
Sett till boendeort uppger en aning större andel av de elever som går i en skola belägen i en storstads- eller förortskommun att de har begått rån jämfört med elever i andra typer av kommuner. Skillnaden är dock inte statistiskt signifikant.

Ett något tydligare samband framträder då bostadstyp undersöks. Elever boende i lägenhet uppger något oftare att de begått rån jämfört med elever boende i övriga bostadstyper (villa, radhus eller kedjehus). Omvänt uppger elever boende i villa i lägre grad än boende i övriga bostadstyper att de begått rån.

⁵² Andra analyser (som inte redovisas här) visar också att såväl antalet olika brottstyper (exklusive rån) som totala antalet gånger man gjort handlingarna i fråga (samtliga brottshandlingar i den s.k. restriktiva brottsskalan exklusive rån) är jämförelsevis större i gruppen som uppger att man hotat någon för att få en värdesak om man jämför med gruppen elever som begått minst någon av de andra brottshandlingarna (exklusive rån) som efterfrågas i undersökningen.

⁵³ Handlingarna har det gemensamt att de inte direkt i fysiskt avseende drabbar någon annan än personen själv. Däremot kan de göra det indirekt eller känslomässigt.

Figur 9. Andel ungdomar som hotat någon för att få en värdesak i relation till olika bakgrundsfaktorer. SUB. 2001–2011 års undersökningar sammantagna. Procent.

En viss skillnad finns även beroende på familjetyp. Ungdomar som bor tillsammans med både sin mamma och pappa uppger att de begått rån i lägre grad än de som inte gör detta⁵⁴ (cirka 2 jämfört med 3 procent). Vidare framkommer att utrikes födda elever samt inrikes födda elever med två utrikes födda föräldrar i högre grad uppger sig ha hotat någon för att få en värdesak jämfört med inrikes födda elever med minst en inrikes född förälder.

Föräldrarnas anknytning till arbetsmarknaden tycks också spela en roll i sammanhanget. Elever i nionde klass vars föräldrar inte har arbete uppger sig ha begått rån i högre utsträckning än de med arbetande föräldrar (cirka 5 procent jämfört med 2 procent bland de med minst en arbetande förälder).

En indikator på social utsatthet som ibland används i forskningen på området är trångboddhet. En större andel av de elever som saknar ett eget rum hemma anger att de begått rån jämfört med de elever som har ett eget rum (cirka 3 procent jämfört med 1 procent år 2011).

Sammanfattningsvis tyder resultaten på att andelen unga i nionde klass som hotat någon för att få en värdesak tenderar att skilja sig en del mellan elever med olika sociodemografisk bakgrund i vissa avseenden. Sambanden är inte överdrivet starka utan snarare svaga till måttliga. Det enligt resultaten tydligaste sambandet

⁵⁴ Boende med ensamstående föräldrar eller med minst en styvförälder.

när det gäller de aktuella bakgrundsfaktorerna avser könstillhörighet, med en överrepresentation av pojkar bland förövarna.⁵⁵

Det kan i sammanhanget vara värt att poängtera att det bland samtliga sociodemografiska kategorier som tagits upp är en överväldigande majoritet ungdomar som enligt uppgift *inte* hotat någon för att få värdesaker.

Sociala relationer, attityder och andel som begått rån

I föregående avsnitt undersöktes skillnader i förhållande till bakgrundsfaktorer i andelen unga i nionde klass som uppger att de begått rån. Frågeställningen i denna del är i vilken grad att ha hotat någon för att för värdesaker har samband med olika psykosociala faktorer hos ungdomarna.

Relation till föräldrar, skolsituation och självkontroll

I SUB ställs ett antal frågor rörande ungdomarnas sociala situation inom familjen, skolan och på fritiden samt deras inställningar och attityder inom vissa områden. Sambanden mellan de olika faktorerna och att ha hotat för att få en värdesak presenteras i figur 10 och 11 (samt i tabell B34 i bilaga 1).⁵⁶

Bland de ungdomar som enligt egen uppgift har mindre bra relation till föräldrarna, är andelen som uppger sig ha begått rån större än bland unga med bra relation till föräldrarna. Ju bättre relationen till föräldrarna upplevs vara, desto ovanligare att eleven har begått rån. Föräldrars vetskap om den unges förehavanden på fritiden uppvisar ett tydligt mönster i relation till rån. Ju större vetskap hos föräldrarna om var den unge är på kvällen och vilka personer denne träffar, desto ovanligare att den unge har begått rån.

Även skolsituationen tycks relaterad till risken att begå rån. Ju bättre eleven trivs i skolan och ju högre betyg eleven har, desto ovanligare är det att denne begått rån.

Det tydligaste av de hittills nämnda sambanden gäller föräldrarnas vetskap om vad den unge gör på fritiden.

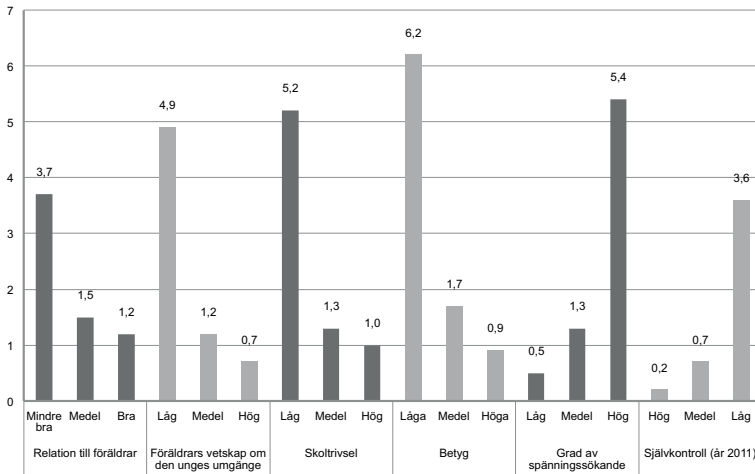
---

⁵⁵ När det gäller elever i storstadskommuner (inklusive förortskommuner) kontra elever i övrig kommuntyp, framkom ingen större skillnad. Det har inte visats här, men det ska nämnas att om man i stället gör samma analys men med svaren på en med rån närbesläktad fråga om väskryckning (om man "ryckt en väska eller plånbok från någon man inte känner") framkommer ett tydligare samband i förväntad riktning med kommuntyp.

⁵⁶ Analysen gäller för de flesta av faktorerna urvalen år 2001–2011 sammantaget. Beträffande variablerna avseende "Självkontroll" och "Egen inställning till brott" gäller analysen endast urvalet 2011, då dessa frågebatterier inte ingått tidigare. Variabeln "Egen tolerans till brott bland kamrater" finns däremot för samtliga år.

Figur 10. Andel ungdomar som hotat någon för att få en värdesak i relation till olika sociala och individuella faktorer. SUB. 2001–2011 års undersökningar sammantagna om inte annat anges. Procent.

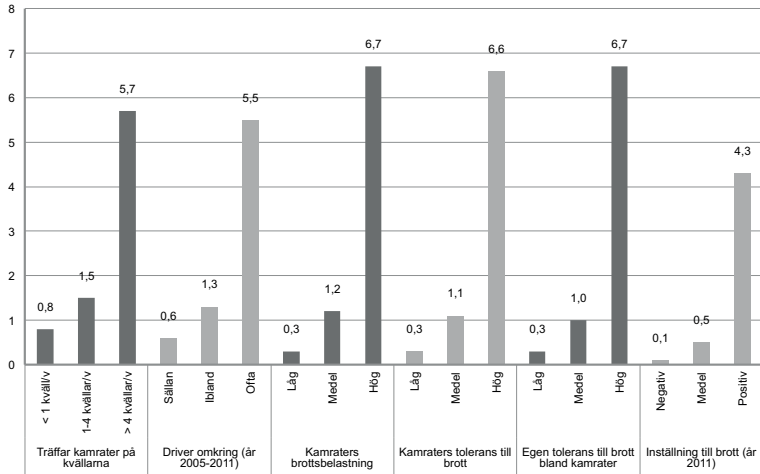
Skalan över spänningssökande liksom skalan över självkontroll kan bägge sägas försöka fånga ett par aspekter av vilken läggning man har som person. Bägge skalorna korrelerar tydligt med rån i förväntad riktning. Bland ungdomar med hög preferens för spännande och riskfyllda aktiviteter är det enligt resultaten en klart större andel som begått en handling av det aktuella slaget än bland unga som föredrar mer stillsamma aktiviteter. Likaså har ungdomar som ger uttryck för låg grad av självkontroll i större utsträckning hotat någon för att få värdesak än de med hög självkontroll.

Resultaten visar vidare att hur många gånger man skolkat från skolan och hur ofta man druckit sig berusad har förhållandevis tydliga samband med det aktuella beteendet (tabell B34 i bilaga 1). Ju oftare ungdomarna skolkat respektive druckit sig berusade desto högre tenderar andelen som hotat någon för att få en värdesak att vara.

Fritidsvanor, kamraters brottsbelastning och inställning till brott
Hur eleven spenderar sin fritid är i viss utsträckning kopplad till sannolikheten att begå rån. Bland unga som ofta träffar kamrater på kvällarna är det en klart större andel som uppger att de begått rån än bland dem som mer sällan träffar kamrater kvällstid (figur 11 och B34 bilaga 1). Likaså är det en större andel bland de ungdomar som ofta ägnar sig åt att ”driva omkring” (kallas ibland

inom forskningen ”ostrukturerat umgänge med kamrater”) som uppger att de begått rån jämfört med andra elever.⁵⁷

Figur 11. Andel ungdomar som hotat någon för att få en värdesak i relation till olika sociala och individuella faktorer. SUB. 2001–2011 års undersökningar sammantagna om inte annat anges. Procent.

Ett starkt samband visar sig mellan att ha begått rån och kamraternas grad av brottsbelastning. Elever vars kamrater har hög brottsbelastning anger i klart högre utsträckning att de begått rån jämfört med övriga. En annan faktor avser i vilken grad man upplever att kamraterna tycker det är okej att begå olika brotts handlingar. Bland unga som tror att deras kamrater är tillåtande till brott är det betydligt vanligare att ha hotat någon för att få en värdesak än bland dem som upplever att kamraterna inte tycker det är okej med brott.

På motsvarande vis finns ett starkt samband med hotat för att få en värdesak och vilken ståndpunkt man själv intar om kamraternas skulle begå brott. Elever med en tillåtande inställning till brott bland kamrater tenderar klart att i högre utsträckning ha hotat någon än unga med en avvisande hållning.

Ett starkt samband visar sig också mellan hotat för att få en värdesak och ett ytterligare mått gällande attityder till brott. Unga med övervägande negativa attityder till olika slags brott (i vilken grad man tycker det är ”fel” att begå en rad olika typer av brottsliga handlingar) begår också klart mer sällan hot av det aktuella slaget än de som inte tycker att det är speciellt fel att begå olika slags brott.

⁵⁷ Variabeln bygger på två frågor om hur ofta eleven ensam eller med kompisar brukar ”driva omkring ute utan att göra något speciellt” samt hur ofta eleven brukar ”vara vid någon typ av centrum” eller liknande samlingspunkt på kvällarna.

Vad utmärker gruppen unga som enligt egen uppgift hotat någon får att få en värdesak? Nästan genomgående är det en majoritet eller relativt stor andel av de ungdomar som hotat någon för att få en värdesak som ligger i riskzonen när det gäller de studerade faktorerna, enligt den gjorda indelningen. De flesta av dem som anger att de hotat någon för att få värdesaker tycks positivt inställda till att begå brott, har brottsliga kamrater och så vidare. Sambanden går i samma riktning och återfinns både bland flickor och bland pojkar (tabell B35 i bilaga 1).

För att bland annat undersöka i vilken grad de ovan nämnda faktorerna sammantaget har samband med att ha begått rån har det även gjorts en logistisk regressionsanalys (tabell B36 i bilaga 1).⁵⁸ Resultatet visar att störst skillnad mellan lågrisk- och högrisk-kategorin för att ha begått rån återfinns för variabeln kamraters brottsbelastning (med en oddskvot på 5,3 för högrisk-kategorin), följt av variabeln egen tolerans till brott (med en oddskvot på 3,0 för högrisk-kategorin). Även låg vetskap hos föräldrar om den unges förehavanden, låg skoltrivsel, låga betyg samt hög grad av spänningssökande uppvisar signifikanta effekter. Resultatet kan tolkas som att dessa faktorer har en direkt inverkan på risken för att begå rån, oberoende av vilken bakgrund eleverna har.⁵⁹

Även om flera av faktorerna har klara samband med det undersökta beteendet är det svårt att utifrån analysen med någon större grad av precision avgöra just vilka individer som begått den aktuella handlingen. Det hänger samman med att beteendet är så pass ovanligt och att det är en minoritet inom samtliga undersökta indelningsgrupper som anger att de hotat någon för att få värdesaker.

Brottsbenägenhet, kriminogen exponering och rån

Inom den situationella handlingsteorin om brott betonas att sannolikheten att en individ begår brott i en given situation till stor del beror på ett samspel mellan hans eller hennes brottsbenägenhet och i vilken grad situationen och den miljö (i vidare bemär-

⁵⁸ Analysen gäller undersökningsåren 2001–2011 sammantaget. Måttan på självkontroll och inställning till brott ingår inte eftersom dessa frågor endast ställdes år 2011. Däremot ingår måttet egen tolerans till brott bland kamrater vilket ju även det gäller vilken inställning man har till brott. Undersökningsår ligger med i analysen som kontrollvariabel. Eftersom variabeln egen tolerans är mycket starkt korrelerad med variabeln kamraters tolerans till brott har det senare måttet utelämnats ur analysen för att undvika s.k. multikollinearitet (Tabachnick och Fidell 2007). Variablerna alkoholförtäring och skolkfrekvens har också utelämnats.

⁵⁹ Som nämnts bör en reservation göras eftersom det är en tvärsnittsundersökning och det inte går att på empirisk grund avgöra vad som är orsak och verkan när det gäller förhållandet mellan flera av de studerade variablerna och rån. Däremot kan resultaten ge stöd åt (eller motsäga) teoretiskt grundande antaganden.

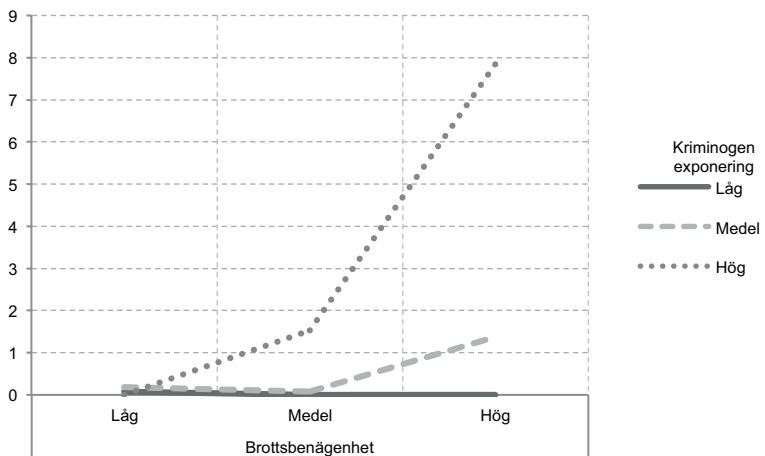
kelse) som personen befinner sig i är kriminogen (Wikström m.fl. 2012).

I detta avsnitt är frågeställningen om andelen som hotat någon för att få en värdesak varierar mellan ungdomar med olika grad av brottsbenägenhet respektive exponering för en social miljö som innebär förhöjd risk för brott. Analysen bygger på materialet från undersökningen bland elever i årskurs nio år 2011.

I analysen har skalorna över inställning till brott respektive självkontroll slagits ihop till en gemensam variabel som avser att mäta brottsbenägenheten. Skalan över kamraters brottsbelastning har i sin tur slagits ihop med variabeln ”driva omkring” (som gäller ostrukturerat kamratumgänge kvällstid). Detta sammanfattande mått avser att mäta graden av kriminogen exponering.⁶⁰

Låg kriminogen exponering lika viktigt som låg brottsbenägenhet
Resultatet visar att bland elever med låg brottsbenägenhet är andelen som hotat någon för att få en värdesak försumbar oberoende av graden av kriminogen exponering (låg, medel eller hög) (figur 12).

Figur 12. Andel unga som hotat någon för att få en värdesak i relation till brottsbenägenhet och kriminogen exponering. 2011 års undersökning (SUB). Procent.

⁶⁰ Sammanslagningen av de olika variablerna har skett med de ursprungliga (icke kategoriserade) variablerna gällande inställning till brott, självkontroll (skalan är vänd så att höga värden indikerar låg självkontroll), kamraters belastning samt driva omkring. Variablerna standardiserades innan de adderades ihop. Därefter kategoriserades de två nya sammanslagna måtten i tre delar (låg, medel och hög). Som delningspunkter användes en standardavvikelse över respektive under medelvärdet. Liknande förfarande har använts i tidigare studier på området (tex. Wikström m.fl. 2012).

Bland ungdomar med en medelhög brottsbenägenhet är likaså andelen som begått rån nära nog obefintlig såvida den kriminogena exponeringen är låg eller genomsnittlig. Är den kriminogena exponeringen däremot hög är andelen som begått en sådan handling påtagligt större.

För ungdomar med hög brottsbenägenhet skiljer sig andelen som begått rån markant beroende på graden av kriminogen exponering. Är denna låg är andelen som begått rån i princip lika med noll. Andelen tilltar sedan i det närmaste exponentiellt beroende på exponeringsgrad.

I gruppen med kombinationen hög brottsbenägenhet och hög kriminogen exponering är andelen som hotat någon för att få en värdesak cirka 8 procent. Det är omkring sex gånger större andel än i urvalet som helhet (1,4 procent).

En betydande majoritet av dem som hotat för att få en värdesak har den nämnda högriskkombinationen (77 procent). Det tycks således vara så att de flesta ungdomar i nionde klass som begår något sådant brott hämtas ur denna högriskgrupp.

En logistisk regressionsanalys pekar på att ett kombinerat mått gällande brottsbenägenhet och kriminogen exponering har klara samband med att ha hotat för att få en värdesak även när det kontrolleras för inverkan från bakgrundsfaktorerna (se bilaga 3).

Resultaten kan tolkas som att låg brottsbenägenhet är en skyddsfaktor när det gäller risken att begå brott av det aktuella slaget. Men även att låg exponering för kriminogena influenser tycks spela en lika stor roll i att motverka risken för rån, åtminstone när det gäller unga i den aktuella åldersgruppen.

Avslutande diskussion

Studien har visat på att andelen personer som utsatts för rån skiljer sig i viss utsträckning beroende på olika bakgrundsfaktorer som kön, ålder och utbildningsnivå. Även delaktigheten i rån bland niondeklassare har samband med bakgrundsförhållanden. Den här avslutande diskussionen fokuserar emellertid i första hand på förändringsbara riskfaktorer för utsatthet eller delaktighet. Inledningsvis följer dock en kommentar rörande utvecklingen över tid.

Utvecklingen av personrån

Enligt NTU har andelen som utsatts för personrån legat konstant under den studerade perioden, vilket är i linje med att antalet anmälda personrån fluktuerat kring en relativt konstant nivå enligt kriminalstatistiken.⁶¹ Andelen niondeklassare som uppger sig ha blivit rånade har också legat på en konstant nivå men där finns det endast uppgift från de två senaste datainsamlingarna varför det är svårt att dra några direkta slutsatser om den utvecklingen.

Däremot syns en minskande trend över tid när det gäller andelen elever i nionde klass som uppger att man hotat någon för att få pengar eller andra värdesaker. Resultatet överensstämmer med resultat från NTU som visar att andelen gärningspersoner som av de råndrabbade personerna bedöms tillhöra den yngsta ålderskategorin (yngre än 18 år) har minskat. Nedgången i SUB hänger samman med en minskning av andelen unga som begått brott totalt enligt SUB (Brå 2013a). Det är olika faktorer som kan tänkas ligga bakom. Bland annat har andelen som ofta träffar kamrater på kvällarna minskat under perioden. Likaså har andelen som druckit sig berusade minskat, medan andelen som kommer bra överens med föräldrarna har ökat, liksom andelen som trivs i skolan. Attityderna till brott tycks dessutom ha blivit mer avståndstagande (Brå 2013a). Förhållanden som alla har samband med brott på individnivå.

⁶¹ Detta betyder förvisso inte detsamma som att det är den anmälda brottsligheten som nödvändigtvis speglar den faktiska utsattheten bäst.

Unga som begår rån

Risken för utsatthet för rån är självklart avhängig förekomsten av personer som är villiga att begå brott. Gärningspersonerna vid personrån är relativt ofta ungdomar, och i regel är man flera vid rånet. Följande resonemang bygger i första hand på resultaten från SUB, då det är via denna källa i studien som det finns mer detaljerade uppgifter om personer (ungdomar) som själva begått rån.

I studien har framkommit samband mellan delaktighet i rån bland ungdomar i 15-årsåldern och ett antal faktorer. En möjlig tolkning av resultaten är att en svag känslomässig anknytning och kontroll från föräldrarna kan göra att den unge löper större risk att dras till grupperingar inom vilket brottsligt beteende accepteras och på olika sätt underlättas och premieras, vilket ökar risken för brott, däribland rån. Även svaga sociala band till skolan, som manifesteras i låga betyg, skolk och låg skoltrivsel, kan ge ökad mottaglighet för brottsliga influenser och leda till att den unge söker sig till andra som också har negativa känslor inför skolan.

Om den unge har en läggning som karaktäriseras av låg självkontroll och en preferens för riskfyllda aktiviteter ökar risken för delaktighet i brott. Det kan också innebära en tendens att söka sig till brottsliga kamrater. Den egna attityden till brott, att den unge tycker att det (åtminstone för en själv) är ursäktat, acceptabelt eller önskvärt att begå lagöverträdelser har en direkt inverkan på risken för delaktighet i brott som rån. Har man kamrater som tycker detsamma är risken att sådana attityder förstärks inom gruppen.

Det är möjligt att spänningsmomentet och att vinna respekt inom gruppen för vissa ungdomar är en del av motivet att begå rån vid sidan av eventuella ekonomiska motiv.⁶² Att begå brotten tillsammans med andra upplevs dessutom sannolikt många gånger öka chansen att lyckas med brottet. Resultaten tyder på att äldre gärningspersoner i större utsträckning än yngre begår rånen på egen hand. För vuxna är det möjligt att de rent ekonomiska motiven till rånen, som att få pengar till att finansiera ett missbruk, jämförelsevis oftare står i förgrunden än hos de yngre.

I en tidigare studie framhålls att det är viktigt att utarbeta förebyggande åtgärder för marginaliserade ungdomar för att minska förekomsten av personrån (Smith 2003). I socialt utsatta områden, som bland annat utmärks av att många unga går ut skolan med ofullständiga betyg, finns det risk att det utvecklas

⁶² Liknande resonemang förekommer i de kartläggningar som genomförts av personrån i Danmark (Kvysgaard 2008a, 2008b) samt i England och Wales (Smith 2003).

subkulturella grupperingar där att begå brott inte ses som något negativt.⁶³ Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att ungdomskriminalitet inte är begränsad till att enbart förekomma i vissa områden samt att det är en minoritet som är högaktivt kriminell och begår brott som personrån.

Resultat från SUB tyder på att sannolikheten bland unga att ha begått rån är relativt sett som störst om man har hög brottsbenägenhet tillsammans med hög exponering för en kriminogen miljö. Har man låg brottsbenägenhet tycks man i regel också ha låg mottaglighet för kriminella influenser. Resultatet ger stöd åt antaganden utifrån en kriminologisk teori av Wikström och ligger i linje med vad som framkommit i andra studier.⁶⁴ Eftersom detta är en tvärsnittsundersökning går det dock inte att på empiriska grunder avgöra vad som är orsak och verkan. En fråga att undersöka vidare är exempelvis hur brottsbenägenheten påverkas beroende på hur länge man vistas i en miljö som främjar brott.

Utsatthet för personrån och riskfylld livsstil

Enligt en del kriminologiska teorier påverkar vilken livsstil man har eller de rutinaktiviteter man ägnar sig åt risken att utsättas för brott mot person.⁶⁵ Om man har levnadsvanor som gör att man återkommande befinner sig i situationer och miljöer där sannolikheten att stöta på motiverade gärningspersoner är stor ökar också risken för utsatthet.

En av flera tänkbara indikatorer på en riskfylld livsstil, som ibland används i forskningen på området, är att ofta besöka nöjeslokaler. Analysen av NTU-materialet ger stöd åt antagandet, då andelen utsatta för rån är klart högre bland personer (16–79 år) som frekvent deltar i nöjeslivet än bland dem som sällan gör det. Sambandet hade sannolikt blivit än tydligare om man haft med svarsalternativ som tillät att urskilja dem som *aldrig* går ut och roar sig från övriga samt även vilken typ av nöjeslokal man brukar besöka.⁶⁶ Det kan till exempel tänkas vara viss skillnad beroende på om det gäller nattöppna lokaler som serverar alkohol eller om det handlar om teaterbesök.

SUB täcker in en yngre åldersgrupp (ungdomar i 15-årsåldern) och ett bredare spektrum av riskfaktorer. Dessa avser förhållanden som kan antas påverka i vilken utsträckning de unga befinner

⁶³ Se t.ex. Sarnecki (2014, s. 196), Howell (2009).

⁶⁴ T.ex. Wikström (2012).

⁶⁵ T.ex. Hindelang m.fl. (1978), Garofalo (1986), Cohen och Felson (1979).

⁶⁶ Frågan gäller om man går ut och roar sig "t.ex. på restaurang, dans, bio eller teater" mer än en gång i månaden eller inte, och om man svarar ja: Hur ofta? Gruppen som svarar nej på huvudfrågan kan dels bestå av personer som går ut och roar sig ibland, men inte så ofta som mer än en gång i månaden, dels av personer som aldrig går ut och roar sig.

sig i situationer där man riskerar att stöta på motiverade gärningspersoner. Utsattheten för rån bland unga samvarierar tydligt med graden av föräldrars vetskap om den unges förhållanden på kvällarna, utåtriktat kamratumgänge på kvällarna, alkoholdrickande, självkontroll samt kamraters brottsbelastning.

En annan tänkbar markör på en riskfylld livsstil är att själv begå brott. Resultaten från såväl NTU som SUB tyder på att personer som själva begått brott i högre utsträckning utsätts för personrån än de som inte gjort det.⁶⁷ Samtidigt är det viktigt att poängtera att detta samband inte ska överdrivas. En stor majoritet av dem som utsatts för rån enligt NTU har inte blivit åtalade för brott under de föregående tre åren, och de allra flesta unga som utsatts för rån enligt SUB har inte själva rånat någon annan.⁶⁸

Det kan på ett övergripande plan konstateras att resultaten visar på tydliga tendenser men också att det inte är alla som drabbas som har vad som kan kallas en riskfylld livsstil i de avseenden som nämnts ovan. När exempelvis gamla personer utsätts för rån handlar det med all sannolikhet oftare om att de för gärningspersonerna framstår som lämpliga att råna beroende på att de inte förväntas vara kapabla att sätta sig till motvärn, snarare än att de utsätter sig för risk genom att frekvent vistas ute i stadens nöjesliv nattetid. Ungdomar som aldrig går ut kvällstid eller dricker alkohol, men som mobbas i skolan, är ett annat exempel på personer som kan antas ha en förhöjd risk att utsättas för våldsbrott som rån utan för den skull ha en riskfylld livsstil i nämnda avseenden.

Minska risken för utsatthet och utbytet av personrån

Först ska konstateras att de ovan redovisade resultaten i sig kan ses som en fingervisning om vad man kan göra för att minska risken att utsättas. Här ska ett par kompletterande kommentarer göras.

Resultaten från NTU och urvalet anmälningar tyder sammantaget på att gärningspersonerna i de allra flesta fall är två eller fler till antalet medan de drabbade oftast är ensamma vid rånet. Inte sällan tycks de drabbade vara på väg hem kvälls- eller nattetid från nöjesliv. Att fokusera på så kallade hot spots, platser och tider där personrån begås i hög utsträckning, kan vara ett polisiärt sätt att arbeta förebyggande utifrån en situationell ansats (se vidare nedan).

⁶⁷ Även resultat från tidigare studier från andra länder pekar på att personer som begått brott också i högre grad utsätts för brott än övriga (t.ex. Lauritsen och Laub 2007, Gruszczynska m.fl. 2012, Schreck m.fl. 2006, Jensen och Brownfield 1986).

⁶⁸ Däremot tycks det som framgått inte ovanligt att ungdomar i årskurs nio begått åtminstone något lindrigare brott enligt självdeklarationsundersökningarna.

Resultaten från SUB gällande ungdomar i nionde klass pekar mot att det från föräldrarnas sida kan vara viktigt att hålla sig informerad om var den unge är, vad han eller hon ägnar sig åt samt vilka han eller hon träffar, om man vill minska risken att den unge utsätts för rån.

Samtidigt är det en viss andel av de rånutsatta ungdomarna som uppger att den senaste händelsen inträffade på skolgården eller i skolan. Denna andel är större än genomsnittligt bland de rånutsatta elever som anger att de blivit mobbade. Det går inte att från studien närmare avgöra hur allvarliga dessa tillbud är, och det är en fråga för vidare forskning. Men eftersom det finns ett samband mellan utsatthet för mobbning och utsatthet för rån pekar det mot att förebyggande åtgärder som riktar sig mot mobbning även kan förbygga utsatthet för rån (liksom andra brott).

I en påfallande stor andel av rånen, drygt hälften, blev ingenting stulet från de utsatta personerna enligt NTU. Det rör sig alltså i dessa fall om försök till rån som misslyckas sett ur gärningspersonens perspektiv. En fråga att studera vidare utifrån detta resultat är varför vissa personrån misslyckas och andra inte, vilket kan ha betydelsefulla förebyggande implikationer.

Vid de fullbordade rånen är bytet vanligtvis kontanter och mobiltelefoner. Metoder för att minska utbytet av personrån är följaktligen att inte ha mycket kontanter på sig samt att säkerställa att mobiltelefoner och bankkort snabbt kan spärras vid händelse av förlust. Det hindrar naturligtvis i sig inte att man kan utsättas för våld. Men om många gör det kan det på sikt göra det mindre attraktivt med personrån. I fråga om mobiltelefoner finns det i dag program att installera som gör det möjligt att spåra en telefon och i bästa fall en gärningsperson. Det visas inte i resultaten men det förekommer att så sker. En fråga att undersöka vidare är hur ofta.

Övervaka platser med hög koncentration av rån

De flesta personrån sker utomhus på allmänna platser under kvällar och nätter. Utifrån en situationell ansats är ett polisiärt sätt att försöka minska gaturån att identifiera platser med hög koncentration av brotten och på vilka tider de begås, för att sedan rikta åtgärder mot dessa platser genom exempelvis ökad patrullering. En analys av förekomsten av så kallade hot spots för anmälda personrån i ett antal svenska städer visade att det främst var i storstäder som platser kunde identifieras där sådana åtgärder bedömdes ha potential att ge märkbara effekter (Brå 2011b). Resultaten från ett projekt i Stockholm med ökad polispatrullering mot hot spots för personrån bedömdes i en annan rapport med vissa förbehåll som försiktigt positiva (Brå 2014b).

Termen personrån kanske för många främst leder tankarna till rån som sker på gatan men resultaten visar att en inte helt oanständig andel av rånen sker i bostad, och då oftast i den utsattas egna. Dessa rån kan grovt indelas i två kategorier. Dels gäller det fall där de inblandade känner eller är bekanta med varandra, dels fall där det är helt okända gärningspersoner. För att motverka dessa rån kan det behövas delvis andra åtgärder än de som är aktuella vid gaturån.⁶⁹ Men även olika åtgärder beroende på vilken typ av rån i bostad det gäller. Det är frågor värda att uppmärksamma för framtida studier.

Oro för brott bland drabbade

Denna studie visar att personer som utsatts för personrån ofta har indirekta erfarenheter av brott. De upplever också en hög grad av otrygghet efter utsattheten. Tidigare NTU-studier visar att indirekta erfarenheter av brott samvarierar med otrygghet. Otryggheten är dock störst bland dem som själva utsatts för särskilt integritetskränkande brott, dit personrån räknas (Brå 2015b).

Vid en polisanmälan kan polisen ge information om vilka myndigheter och organisationer som kan lämna stöd och hjälp.⁷⁰ Att ett sådant behov kan föreligga bekräftas av att över hälften av dem som utsatts för personrån är oroliga för att råka ut för brott enligt NTU. Å andra sidan anger en fjärdedel av dem som inte polisanmält rånet att händelsen rörde sig om en bagatell. Det vore intressant att veta mer om vad de händelserna bestod i, vilket inte har gått att belysa i denna studie.

Avslutande kommentarer

Unga som begått rån har i stor utsträckning även begått andra brott enligt SUB. Liknande mönster har intressant nog framkommit i en studie gällande så kallade strategiska brott, däribland rån, baserad på lagföringsdata (Brå 2011a). Ett antagande man kan göra är att personer som är högaktiva när det gäller att begå rån (och andra brott) i stor utsträckning förr eller senare blir föremål för insatser från rättsväsendet eller socialtjänsten.⁷¹ Rapporten om strategiska brott pekar på att drygt hälften av det urval av ungdomar dömda för strategiska brott som studerades uppmärksammats av socialtjänsten före 15 års ålder. Vidare att det i jämförelse med unga dömda för andra brott var vanligare

⁶⁹ Heinonen och Eck (2012).

⁷⁰ Att polisanmäla brottet är inte nödvändigt för att själv kontakta Brottsofferjouren om man känner ett behov av stöd.

⁷¹ Det vanligast begångna huvudbrottet bland ungdomar placerade i sluten ungdomsvård är rån (Brå 2015c). (Det är dock inte alla unga som blir dömda för rån som får påföljden sluten ungdomsvård.)

med medåtalade (vilket tyder på umgänge med brottsliga kamrater) samt en problematisk skolgång. Det framkom också relativt ofta att föräldrakontakten var problematisk, liksom förekomst av alkohol- eller drogproblem eller någon neuropsykiatrisk funktionsnedsättning. Många av ungdomarna saknade organiserad fritidsaktivitet eller fritidsintresse.⁷²

Angående könsskillnader när det gäller strategiska brott visar en analys att bland kvinnor var narkotikabrott det lagförda debutbrott som hade störst andel återfall och högaktivt kriminella (Brå 2012b). Men även i i den mindre grupp vars första lagföring gällde rån var återfallsrisken stor. Andra studier baserade på registrerad kriminalitet har pekat på att bland såväl män som kvinnor som är högaktivt kriminella är det vanligt med ett mångsidigt brottsmönster (t.ex. Andersson m.fl. 2012).

Denna studie pekar på att såväl pojkar som flickor som begått rån enligt självdeklarerade uppgifter i stor utsträckning även begått andra brott liksom att de skolkat eller druckit sig berusade. Vidare att riskfaktorer som samvarierar med rån bland pojkar även gör det bland flickor. Resultaten är i linje med analyser gällande total brottsbelastning från tidigare årgångar av undersökningen (Ring 1999).

Eftersom mycket tyder på att personer som begår personrån ofta även begår andra brott, blir frågan om förebyggande åtgärder riktade till personer som begått rån eller som ligger i riskzonen för detta en fråga om att bryta kriminella handlingsmönster hos individerna och förebygga återfall i brott generellt. Hur man konkret skapar förutsättningar och motivation hos individer att inte inleda eller att bryta en kriminell bana ligger utanför ramen för föreliggande undersökning. Det är omdiskuterade frågor och kan variera från person till person, inte minst beroende på ålder och livssituation.

Resultaten från denna studie visar bland annat på tydliga samband mellan delaktighet i rån och inställning till brott, grad av självkontroll och att ha brottbelastade kamrater. Sambanden med variabler rörande familjesituation och skolanpassning är också tydliga, men något svagare. Tänkbara mer generella förslag på insatser utifrån resultaten i denna studie kan således handla om att försöka påverka attityderna till brott, minska inflytande från brottsliga kamrater eller andra kriminella influenser, öka motståndskraften mot provokationer och frestelser till att begå brott, minska eventuellt bruk av alkohol och droger samt att stärka anknytningen till laglydiga personer i individens sociala nätverk.

⁷² I analysen ges ingen särredovisning för män och kvinnor.

Vikten av att påverka attityder och tänkesätt, stärka anknytningen till det konventionella samhället och minska inflytande från brottsliga kamrater är också inslag som i varierande form och utsträckning förekommer i litteraturen på området men även i de metoder som används inom förebyggande åtgärder och vården av kriminella ungdomar.⁷³

I en översikt av olika metaanalyser av program riktade mot unga lagöverträdare dras slutsatsen att de bästa resultaten generellt sett uppnås med insatser med en terapeutisk grundidé som syftar till att förändra den unges sätt att tänka och dennes beteende.⁷⁴ Det handlar om åtgärder som rådgivning och terapi, multipla koordinerade insatser som fokuserar på flera riskfaktorer i olika sociala miljöer, åtgärder som syftar till att bygga upp personens förmågor, och insatser som engagerar familjen. Åtgärderna bör utformas efter den så kallade risk-, behovs- och responsivitetsprincipen.

Samtidigt konstateras i en del forskningsöversikter att det är relativt sparsamt med utvärderingar gjorda i Sverige av de olika behandlingsmetoder och förebyggande åtgärder som används på området.⁷⁵

---

⁷³ Se t.ex. Andrews och Bonta (2010 a, b), Andershed m.fl. (2010), Söderholm Carpelan (2008), Koehler m.fl. (2013), Brå (2011a), Brå (2009), Howell (2009), Wikström och Treiber (2008), Agnew (2005).

⁷⁴ Andershed m.fl. (2010).

⁷⁵ Andershed m.fl. (2010), Söderholm Carpelan (2008), Sarnecki (2015).

Referenser

Agnew, R. (2005). *Why Do Criminals Offend? A General Theory of Crime and Delinquency*. Los Angeles: Roxbury.

Agnew R. (2009). *Juvenile delinquency. Causes and control*. New York: Oxford University Press.

Agnew, R. och Kaufman, J. M. (red.) (2010). *Anomie, strain and subcultural theories of crime*. Farnham: Ashgate.

Akers, R. L. och Sellers, C. S. (2009). *Criminological theories: introduction, evaluation, and application*. New York: Oxford University Press.

Andershed, H., Andershed A-K och Söderholm Carpelan, K. (red.) (2010). *Ungdomar som begår brott. Vilka insatser fungerar?* Stockholm: Gothia.

Andersson, F. m.fl. (2012). Sex differences in offending trajectories in a Swedish cohort. *Criminal Behaviour and Mental Health*. Vol. 22, nr 2, s. 108–121.

Andrews, D.A. och Bonta, J. (2010a). *The Psychology of Criminal Conduct*. (5th ed.). New Providence: Lexis Nexis/Matthew Bender & Company.

Andrews, D. A. och Bonta, J. (2010b). Rehabilitating criminal justice policy and practice. *Psychology, Public Policy, and Law*. Vol. 16, nr 1, s. 39–55.

Baron, S. W. m.fl. (2007). Self-control, risky lifestyles, and situation: The role of opportunity and context in the general theory. *Journal of Criminal Justice*. Vol. 35, nr 2, s. 119–136.

Begler, E. och Lundin, M. (2013). *Stockholmsenkäten. Årsrapport 2012*. Stockholm: Stockholms stad.

Bohrstedt, G. W. och Knoke, D. (1988). *Statistics for Social Data Analysis*. Itasca: F E Peacock.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2000). *Ungdomar som rånar ungdomar i Malmö och Stockholm*. Rapport 2000:6. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Förtroendet för rättsväsendet*. Rapport 2007:9. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2008). *Brottsoffers benägenhet att polisanmäla brott*. Rapport 2008:12. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2009). *Orsaker till brott bland unga och metoder för att motverka kriminell utveckling*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2010). *Brottsoffers kontakter med rättsväsendet*. Rapport 2010:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2011a). *Strategiska brott bland unga på 00-talet*. Rapport 2011:21. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2011b). *Hot spots för brott i sex svenska städer. En studie av förutsättningarna för platsbaserat polisiärt arbete i Sverige*. Rapport 2011:17. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2012a). *Återfall i brott. Mönster i risken för återfall bland lagförda personer*. Rapport 2012:15. Stockholm: Brottsförebyggande rådet

Brottsförebyggande rådet, Brå (2012b). *PM. Strategiska brott bland flickor på 00-talet*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet

Brottsförebyggande rådet, Brå (2013a). *Brott bland ungdomar i årskurs nio. Resultat från Skolundersökningen om brott åren 1995–2011*. Rapport 2013:3. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2013b). *Skolundersökningen om brott 1995–2011. Teknisk rapport*. Rapport 2013:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2014a). *Nationella trygghetsundersökningen 2013. Teknisk rapport*. Rapport 2014:2. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2014b). *Brottsförebyggande polisarbete i "hot spots". Resultat och erfarenheter från två projekt mot personrån och misshandel*. Rapport 2014:5. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

- Brottsförebyggande rådet, Brå (2015a). *Nationella trygghetsundersökningen 2014. Teknisk rapport*. Rapport 2015:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2015b). *Nationella trygghetsundersökningen 2014. Om utsatthet, otrygghet och förtroende*. Rapport 2015:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2015c). *Utvecklingen av slutna ungdomsvård 1999–2014. Kortanalys 5/2015*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Chen, X. (2009). The Link Between Juvenile Offending and Victimization: The Influence of Risky Lifestyles, Social Bonding, and Individual Characteristics. *Youth Violence and Juvenile Justice*. Vol. 7, nr 2, s. 119–135.
- Cohen, L. och Felson, M. (1979). Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*. Vol. 44, nr 4, s. 588–608.
- Deadman, D. och MacDonald, Z. (2004). Offenders as Victims of Crime? An Investigation into the Relationship between Criminal Behaviour and Victimization. *Journal of the Royal Statistical Society*. Vol. 167, nr 1, s. 53–67.
- Estrada, F., m.fl. (2013). *Unga och brott i Sverige. Underlagsrapport till Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Felson, R. B., m.fl. (2013). Does Spending Time in Public Settings Contribute to the Adolescent Risk of Violent Victimization? *Journal of Quantitative Criminology*. Vol. 29, nr 2, s. 273–293.
- Garofalo, J. (1986). Lifestyles and Victimization: an Update. I: Fattah, E. A. (red.), *From Crime Policy to Victim Policy*. Houndmills: Macmillan.
- Gruszczynska, B., Lucia, S. och Killias, M. (2012). Juvenile Victimization from an International Perspective. I: Junger-Tas, J. m.fl., *The Many Faces of Youth Crime. Contrasting Theoretical Perspectives on Juvenile Delinquency across Countries and Cultures*. Springer: New York.
- Heinonen, J. A. och Eck, J. E. (2012). Home Invasion Robbery. *Problem-Oriented Guides for Police, Problem-Specific Guides Series*. Nr. 70. Center for Problem-Oriented Policing, the U.S. Department of Justice.
- Hellevik, O. (1984). *Forskningsmetoder i sociologi och statsvetenskap*. Stockholm: Natur och kultur.

- Hindelang, M. J. Gottfredson, M. R. och Garofalo, J. (1978): *Victims of Personal Crimes: an Empirical Foundation for a Theory of Personal Victimization*. Cambridge: Ballinger.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Howell, J. C. (2009). *Preventing and Reducing Juvenile Delinquency. A Comprehensive Framework*. Second Edition. Los Angeles: Sage.
- Hällsten, M. Szulkin, R. och Sarnecki, J. (2013). Crime as a Price of Inequality? *British Journal of Criminology*. Vol. 53, nr 3, s. 456–481.
- Jennings, W. G., m.fl. (2012). On the overlap between victimization and offending: A review of the literature. *Aggression and Violent Behavior*. Vol. 17, nr 1, s. 16–26.
- Jensen, G. F. och Brownfield, D. (1986). Gender, Lifestyles, and Victimization: Beyond Routine Activity. *Violence and Victims*. Vol. 1, nr 2: 85–99.
- Junger-Tas, J. m.fl. (red.) (2010). *Juvenile Delinquency in Europe and Beyond*. Dordrecht: Springer.
- Junger-Tas, J. m.fl. (2012). *The Many Faces of Youth Crime. Contrasting Theoretical Perspectives on Juvenile Delinquency across Countries and Cultures*. New York: Springer.
- Koehler J. A., m.fl. (2013). A systematic review and meta-analysis on the effects of young offender treatment programs in Europe. *Journal of Experimental Criminology*. Vol. 9, nr 1, s. 19–43.
- Kyvsgaard, B. (2008a). *Gaderøveri og røveri i ofrets hjem m.v.* Justitsministeriets forskningsenhed. Marts 2008.
- Kyvsgaard, B. (2008b). *Gaderøveri. Nordisk Tidsskrift For Kriminalvidenskab*. Vol. 97, nr 3, s. 287–297.
- Lauritsen, J. L., Sampson, R. J. och Laub, J. H. (1991). The Link between Offending and Victimization among Adolescents. *Criminology*. Vol. 29, nr 2, s. 265–292.
- Lauritsen J. L. och Laub, J. H. (2007). Understanding the Link Between Victimization and Offending: New Reflections on an Old Idea. I: Hough, M. och Maxfield, M. (red.), *Surveying Crime in the 21st Century*. Crime prevention studies. Volym 22, s. 55–75.
- Matz, D. (2007). Development and key Results from the First Two Waves of the Offending Crime and Justice Survey. I: Hough, M. och Maxfield, M. (red.), *Surveying Crime in the 21st Century*. Crime prevention studies. Volym 22, s. 77–98.

- Menard, S. (1995). *Applied logistic regression analysis*. Thousand Oaks: Sage.
- Nilsson, A. och Estrada, F. (2006). The Inequality of Victimization. Trends in Exposure to Crime among Rich and Poor. *European Journal of Criminology*. Vol. 3, nr 4, s. 387–412.
- Nilsson, A. och Estrada, F. (2007). Risky Neighbourhood or Individuals at Risk? The Significance of Neighbourhood Conditions for Violent Victimization in Residential Areas. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*. Vol. 8, nr 1, s. 2–21.
- Posick, C. (2013). The Overlap Between Offending and Victimization Among Adolescents: Results From the Second International Self-Report Delinquency Study. *Journal of Contemporary Criminal Justice*. Vol. 29, nr 1, s. 106–124.
- Ring, J. (1999). *Hem och skola, kamrater och brott*. Akademisk avhandling. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Sampson, R. J. och Laub J. H. (1993). *Crime in the Making. Pathways and Turning Points Through Life*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sampson, R. J. och Lauritsen, J. L. (1990). Deviant Lifestyles, Proximity to Crime, and the Offender-Victim Link in Personal Violence. *Journal of Research in Crime and Delinquency*. Vol. 27, nr 2, s. 110–139.
- Sandahl, J. (2010). *Killar och strategiska brott. Riskfaktorer bland unga killar i Stockholms stad*. Stockholm: Preventionscentrum Stockholm.
- Sarnecki, J. (2014). *Introduktion till kriminologi. Volym 1. Brottslighetens omfattning, karaktär och orsaker*. Lund: Studentlitteratur.
- Sarnecki, J. (2015). *Introduktion till kriminologi. Volym 2. S traff och prevention*. Lund: Studentlitteratur.
- Sarnecki, J. (2016). *Hela staden – Bryt segregationen. Kapitel 1. Brottslighet och motåtgärder i socioekonomiskt utsatta områden*. Stockholm: Fores.
- Savolainen, J. m.fl. (2009). Family, community and lifestyle Adolescent victimization in Helsinki. *The Sociological Quarterly*. Vol. 50, nr 4, s. 715–738.
- Schepers, D. (2014). *Social Inequalities as Causes of the Causes of Juvenile Delinquency. Heterogeneities in the Context of Situational Action Theory*. SFB 882 Working Paper Series No. 40. Research Project A2. University of Bielefeld.

- Shreck, C. J. (1999). Criminal Victimization and Self-Control: An Extension and Test of a General Theory of Crime. *Justice Quarterly*. Vol. 16, nr 3, s. 633–654.
- Schreck, C. J., Wright, R. A. och Miller, J. M. (2002). A Study of Individual and Situational Antecedents of Violent Victimization. *Justice Quarterly*. Vol. 19, nr 1, s. 159–180.
- Schreck, C. J. och Fisher, B. S. (2004). Specifying the Influence of Family and Peers on Violent Victimization. Extending Routine Activities and Lifestyle Activities. *Journal of Interpersonal Violence*. Vol. 19, nr 9, s. 1021–1041.
- Shreck, C. J., Stewart, E. A., och Fisher, B. S. (2006). Self-control, Victimization, and their Influence on Risky Lifestyles: A Longitudinal Analysis Using Panel Data. *Journal of Quantitative Criminology*. Vol. 22, nr 4, s. 319–340.
- Smith, D. J. och Ecob, R. (2007). An Investigation into Causal Links between Victimization and Offending in Adolescents. *The British Journal of Sociology*. Vol. 58, nr 4, s. 633–659.
- Smith, J. (2003). *The nature of personal robbery*. Home Office Research Study 254. London: Home Office.
- Stekete, M. (2012). The Lifestyles of Youth and their Peers. I: Junger-Tas, J. m.fl., *The Many Faces of Youth Crime. Contrasting Theoretical Perspectives on Juvenile Delinquency across Countries and Cultures*. New York: Springer.
- Söderholm Carpelan, K., m. fl. (2008). *Insatser för unga lagöverträdare. En systematisk sammanställning av översikter om effekter på återfall i kriminalitet*. Stockholm: Socialstyrelsen, Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete.
- Tabachnick, B. G. och Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics*. Boston: Pearson/Allyn & Bacon.
- Turanovic, J. J., och Pratt, T. C. (2014). Can't Stop, Won't Stop: Self-Control, Risky Lifestyles, and Repeat Victimization. *Journal of Quantitative Criminology*. Vol. 30, nr 1, s. 29–56.
- Walsh, A. (1990). *Statistics for the social sciences*. New York: Harper och Row.
- Wikström, P-O. H. (1991). *Sociala problem, brott och trygghet*. Brå-rapport 1991:5. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Wikström, P-O. H. (2006). Individuals, settings, and acts of crime: situational mechanisms and the explanation of crime. I: Wikström, P-O. H. och Sampson, R. J. (red.), *The explanation of crime. Context, mechanisms and development*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Wikström, P-O. H. m.fl. (2012). *Breaking rules. The social and situational dynamics of young people's urban crime*. Clarendon studies in criminology. Oxford: Oxford University Press.
- Wikström, P-O. H. och Butterworth, D. A. (2006). *Adolescent crime. Individual differences and lifestyles*. Cullompton: Willan Publishing.
- Wikström, P-O. H. och Svensson, R. (2008). Why are English Youths More Violent than Swedish Youths? *European Journal of Criminology*. Vol. 5, nr 3, s. 309–330.
- Wikström, P-O. H. och Treiber, K. (2008). *Offending Behaviour Programmes*. Source document. London: Youth Justice Board.
- Wikström, P-O. H. och Treiber, K. (2009a). What drives persistent offending? The neglected and unexplored role of the social environment. I: Savage, J. (red.), *The development of persistent criminality*. Oxford: Oxford University Press.
- Wikström, P-O. H. och Treiber, K. (2009b). Violence as Situational Action. *International Journal of Conflict and Violence*. Vol. 3, nr 1, s. 41–62.

Bilageförteckning

Bilaga 1	
Tabeller	84
Bilaga 2	
Beskrivning av frågor i SUB samt om logistisk regression.....	101
Bilaga 3	
Specialanalys av SUB.....	108

Bilaga 1. Tabeller

Tabell B1. Andel som utsatts en gång respektive två gånger eller fler bland utsatta för personrån som inträffat i Sverige enligt NTU. Procent.

År		2005–2007	2008–2010	2011–2013
Samtliga	En gång	85,6	89,8	84,8
	Två eller fler	14,4	10,2	15,2
Män	En gång	81,6	88,0	84,9
	Två eller fler	18,4	12,0	15,1
Kvinnor	En gång	93,4	93,7	84,6
	Två eller fler	6,6	6,3	15,4

Tabell B2. Andel män respektive kvinnor utsatta för personrån som ägt rum i Sverige enligt NTU. Procent.

År	2005–2007	2008–2010	2011–2013
Män	0,9	0,9	0,9
Kvinnor	0,5	0,5	0,5

Tabell B3. Åldersfördelning bland personer 16–79 år utsatta för personrån som inträffat i Sverige enligt NTU. Uppdelat efter tidsperiod samt totalt. Procent.

År	2005–2007 (n = 230)	2008–2010 (n = 244)	2011–2013 (n = 217)	Totalt (n = 691)
16–19	30	22	15	22
20–24	21	27	22	24
25–34	16	15	20	17
35–44	9	10	11	10
45–54	6	10	12	10
55–64	8	7	9	8
65–74	7	6	8	7
75–79	3	2	2	3
Totalt	100	100	100	100

Tabell B4. Åldersfördelning bland personer (16–79 år) utsatta för personrån som inträffat i Sverige enligt NTU. Samtliga och uppdelat efter kön. Procent.

År	2005–2007	2008–2010	2011–2013	Totalt
Samtliga	(n = 230)	(n = 245)	(n = 216)	(n = 691)
16–24	51	50	38	46
25–44	25	25	31	27
45–64	14	17	21	17
65–79	10	8	11	10
Totalt	100	100	100	100
Män	(n = 152)	(n = 166)	(n = 138)	(n = 456)
16–24	61	58	41	54
25–44	24	24	33	27
45–64	13	11	16	13
65–79	1	6	9	5
Totalt	100	100	100	100
Kvinnor	(n = 78)	(n = 79)	(n = 78)	(n = 235)
16–24	31	32	31	31
25–44	26	27	26	26
45–64	15	29	31	25
65–79	28	13	13	18
Totalt	100	100	100	100

Tabell B5. Andel elever i årskurs nio i SUB år 2008 och 2011 som svarar att de utsatts för rån vid minst ett tillfälle. SUB. Procent.

Samtliga		Pojkar		Flickor	
2008	2011	2008	2011	2008	2011
(n = 6 865)	(n = 6 460)	(n = 3 472)	(n = 3 175)	(n = 3 393)	(n = 3 285)
3,9	3,3	5,1	4,4	2,6	2,3

Tabell B6. Andel polisanmälda personrån som inträffat i Sverige enligt NTU. Procent.

År	2005–2007	2008–2010	2011–2013	Totalt
	(n = 260)	(n = 268)	(n = 245)	(n = 773)
Ja, polisanmäld	42	45	51	46
Nej, inte polisanmäld	58	55	49	54
Totalt	100	100	100	100

Tabell B7. Utsatthet för personrån (som ägt rum i Sverige) efter olika bakgrundsfaktorer enligt NTU. År 2005–2013 sammantaget. Andel utsatta i procent.

		Andel utsatta (%)	Cramer's V	Gamma
Tidsperiod	År 2005–2007	0,6		
	År 2008–2010	0,7		
	År 2011–2013	0,7	0,00	0,01
Kön	Kvinna	0,4		
	Man	0,9	0,03 ***	0,31 ***
Ålder	16–24	1,8		
	25–44	0,5		
	45–64	0,3		
	65–79	0,4	0,07 ***	-0,45 ***
Boendeort	Mindre städer/landsbygd	0,3		
	Större städer	0,5		
	Storstad	1,0	0,04 ***	0,38 ***
Högsta utbildning	Eftergymnasial	0,3		
	Gymnasial	0,6		
	Förgymnasial	1,2	0,04 ***	0,37 ***
Förvärvs-inkomst	Låg	1,4		
	Medel	0,5		
	Hög	0,2	0,05 ***	-0,53 ***
Svensk eller utländsk bakgrund	Inrikes född med minst en inrikes född förälder	0,6		
	Inrikes född med två utrikes födda föräldrar	0,8		
	Utrikes född	0,9	0,01 ***	
Civilstånd	Gift/Reg partner	0,2		
	Änka/Änkling/Efterlevande partner	0,5		
	Skild/Skild partner	0,7		
	Ogift	1,0	0,05 ***	
Familjetyp	Sammanboende utan barn	0,3		
	Sammanboende med barn	0,3		
	Ensamstående med barn	0,4		
	Ensamstående utan barn	1,3	0,06 ***	
Bostadstyp	Villa el. liknande	0,4		
	Radhus el. kedjehus	0,7		
	Lägenhet	1,0		
	Annat boende	0,5	0,04 ***	
Boendeform	Äger bostaden	0,4		
	Bostadsrätt	0,8		
	Hyresrätt	1,1		
	Annat	1,1	0,04 ***	
Äger bil	Ja	0,5		
	Nej	1,3	0,04 ***	0,43 ***
Deltagande i nöjesliv	Högst en gång/mån	0,4		
	2–3 ggr/mån	0,9		
	Minst en gång/vecka	1,7	0,05 ***	0,43 ***
Själv åtalad för brott	Nej	0,6		
	Ja	3,4	0,05 ***	0,71 ***

* p < 0,05 ** p < 0,01 *** p < 0,001.

Tabell B8. Resultat från logistisk regressionsanalys med utsatthet för personrån (som ägt rum i Sverige) som beroende variabel. NTU.

			Oddsquot
Tidsperiod	(ref: År 2005–2007)	År 2008–2010	1,1
		År 2011–2013	1,1
Kön	(ref: Kvinna)	Man	1,9 ***
Ålder		16–24	2,3 ***
		25–44	1,5 *
		45–64	1,2
Boendeort	(ref: Mindre städer/landsbygd)	Större städer	1,6 ***
		Storstad	2,9 ***
Högsta utbildning	(ref: Eftergymnasial)	Gymnasial	1,5 **
		Förgymnasial	2,3 ***
Förvävsinkomst	(ref: Hög)	Låg	2,4 ***
		Medel	2,2 ***
Svensk el. utländsk bakgrund	(ref: Inrikes född med minst en inrikes född förälder)	Inrikes född med två utrikes födda föräldrar	0,8
		Utrikes född	1,2
Civilstånd	(ref: Gift)	Änka/Änkling/Efterlevande partner	1,5
		Skild/Skild partner	1,8 **
		Ogift	1,3
Familjetyp	(ref: Sammanboende utan barn)	Sammanboende med barn	1,0
		Ensamstående med barn	0,9
		Ensamstående utan barn	1,4 **
Bostadstyp	(ref: Villa)	Radhus el. kedjehus	1,4 *
		Lägenhet	1,3
		Annat boende	0,3
Boendeform	(ref: Äger bostaden)	Bostadsrätt	1,2
		Hyresrätt	1,4
		Annat	1,9
Äger bil	(ref: Nej)	Nej	1,4 **
Delta-gående i nöjesliv	(ref: Högst en gång i månaden)	2–3 ggr/mån	1,1
		Minst en gång/vecka	1,5 ***
Själv åtalad för brott	(ref: Nej)	Ja	2,6 ***
Wald Chi ²			652,5 (30 df) ***
Nagelkerke R ²			0,11

* p < 0,05 ** p < 0,01 *** p < 0,001.

Tabell B9. Andelen utsatta för rån totalt (inklusive utomlands och i yrket) efter olika bakgrundsfaktorer enligt NTU. År 2005–2013 sammantaget. Procent.

		Andel utsatta (%)	Cramer's V	Gamma
Tidsperiod	År 2005–2007	0,9		
	År 2008–2010	0,9		
	År 2011–2013	0,9	0,00	-0,01
Kön	Kvinna	0,7		
	Man	1,2	0,03 ***	0,27 ***
Ålder	16–24	2,2		
	25–44	0,8		
	45–64	0,6		
	65–79	0,5	0,06 ***	-0,38 ***
Boendeort	Mindre städer/landsbygd	0,5		
	Större städer	0,7		
	Storstad	1,4	0,04 ***	0,34 ***
Högsta utbildning	Eftergymnasial	0,6		
	Gymnasial	0,8		
	Förgymnasial	1,4	0,03 ***	0,26 ***
Förvävsinkomst	Låg	1,7		
	Medel	0,7		
	Hög	0,4	0,05 ***	-0,42 ***
Svensk el. utländsk bakgrund	Inrikes född med minst en inrikes född förälder	0,8		
	Inrikes född med två utrikes födda föräldrar	1,0		
	Utrikes född	1,3	0,02 ***	
Civilstånd	Gift/Reg partner	0,4		
	Änka/Änkling/Efterlevande partner	0,7		
	Skild/Skild partner	1,0		
	Ogift	1,4	0,05 ***	
Familjetyp	Sammanboende utan barn	0,6		
	Sammanboende med barn	0,5		
	Ensamstående med barn	0,9		
	Ensamstående utan barn	1,6	0,05 ***	
Bostadstyp	Villa el. liknande	0,5		
	Radhus el. kedjehus	0,9		
	Lägenhet	1,3		
	Annat boende	2,5	0,04 ***	
Boendeform	Äger bostaden	0,6		
	Bostadsrätt	1,1		
	Hyresrätt	1,4		
	Annat	1,8	0,04 ***	
Äger bil	Ja	0,7		0,39 ***
	Nej	1,7	0,04 ***	
Deltar i nöjesliv	Högst en gång/mån	0,6		0,42 ***
	Ja, 2–3 ggr/mån	1,3		
	Ja, minst en gång/vecka	2,2	0,05 ***	
Själv åtalad för brott	Nej	0,8		0,66 ***
	Ja	4,0	0,05 ***	

* p < 0,05 ** p < 0,01 *** p < 0,001.

Tabell B10. Resultat från logistisk regressionsanalys med utsatthet för rått totalt (inklusive utomlands och i yrket) som beroende variabel. NTU.

			Oddsquot
Tidsperiod	(ref: År 2005–2007)	År 2008–2010	1,1
		År 2011–2013	1,0
Kön	(ref: Kvinna)	Man	1,7 ***
Ålder		16–24	2,3 ***
		25–44	1,5 **
		45–64	1,2
Boendeort	(ref: Mindre städer/landsbygd)	Större städer	1,3 *
		Storstad	2,1 ***
Högsta utbildning	(ref: Eftergymnasial)	Gymnasial	1,4 **
		Förgymnasial	1,7 ***
Förvävs-inkomst	(ref: Hög)	Låg	1,7 ***
		Medel	1,6 ***
Svensk el. utländsk bakgrund	(ref: Inrikes född med minst en inrikes född förälder)	Inrikes född med två utrikes födda föräldrar	0,9
		Utrikes född	1,3 **
Civilstånd	(ref: Gift)	Änka/Änkling/Efterlevande partner	1,6
		Skild/Skild partner	1,7 ***
		Ogift	1,3
Familjetyp	(ref: Sammanboende utan barn)	Sammanboende med barn	1,0
		Ensamstående med barn	1,0
		Ensamstående utan barn	1,2 *
Bostadstyp	(ref: Villa)	Radhus el. kedjehus	1,3 *
		Lägenhet	1,4
		Annat boende	1,4
Boendeform	(ref: Äger bostaden)	Bostadsrätt	1,0
		Hyresrätt	1,1
		Annat	1,4
Äger bil	(ref: Nej)	Nej	1,3 **
Delta-gande i nöjesliv	(ref: Högst en gång i månaden)	2–3 ggr/mån	1,3 **
		Minst en gång/vecka	1,7 ***
Själv åtalad för brott	(ref: Nej)	Ja	2,6 ***
Wald Chi ²			701,9 (30 df) ***
Nagelkerke R ²			0,08

* p < 0,05 ** p < 0,01 *** p < 0,001.

Tabell B11. Andel ungdomar i årkurs nio som utsatts för rån i relation till olika bakgrundsfaktorer enligt SUB. 2008 och 2011 års undersökningar sammantaget. Procent.

		Ja %	Bas n	Cramer's V	Gamma
Kön	Flicka	2,4	6 678		
	Pojke	4,8	6 647	0,06 ***	0,34 ***
Kommuntyp	Övrig kommuntyp	3,3	9 452		
	Storstad (+)	4,4	3 873	0,03 **	0,16 **
Bor i lägenhet	Nej	3,3	10 182		
	Ja	4,7	3 093	0,03 ***	0,19 ***
Bor i villa	Nej	4,5	4 461		
	Ja	3,1	8 814	0,04 ***	-0,19 ***
Familjetyp	Ej splittrad	3,1	9 373		
	Splittrad	4,6	3 826	0,04 ***	0,20 ***
Svensk eller utländsk bakgrund	Inrikes född med minst en inrikes född förälder	3,4	11 319		
	Inrikes född med två utrikes födda föräldrar	4,4	1 089		
	Utrikes född	4,6	877	0,02	
Mamma har arbete	Ja	3,4	11 529		
	Nej	4,3	1 726	0,02	0,11
Pappa har arbete	Ja	3,4	11 992		
	Nej	5,1	1 117	0,03 **	0,20 *
Hade bil under uppväxt	Ja	3,5	12 848		
	Nej	6,4	440	0,03 **	0,31 *
Har eget rum (endast år 2011)	Ja	3,3	6 090		
	Nej	3,7	348	0,01	0,07

(+) Inklusive förortskommun.

* p < 0,05 ** p < 0,01 *** p < 0,001.

Tabell B12. Andel ungdomar i årskurs nio som utsatts för rån i relation till olika sociala och individuella faktorer enligt SUB. 2008 och 2011 års undersökningar sammantaget. Procent.

		Ja %	Bas n	Cramer's V	Gamma
Föräldrars vetskap om den unges umgänge	Låg	6,6	3 627	0,10 ***	-0,43 ***
	Medel	2,9	6 264		
	Hög	1,7	3 387		
Träffar kamrater på kvällarna	< 1 kväll/v	2,0	2 500	0,08 ***	0,36 ***
	1–4 kvällar/v	3,3	8 813		
	> 4 kvällar/v	7,1	1 836		
Driver omkring	Sällan	1,7	5 380	0,12 ***	0,47 ***
	Ibland	3,5	5 278		
	Ofta	8,2	2 354		
Alkoholförtäring	0 ggr	1,5	6 894	0,15 ***	0,57 ***
	1–5 ggr	3,3	3 428		
	> 5 ggr	8,8	2 950		
Brukar gå på fest	Nej	2,1	8 884	0,11 ***	0,53 ***
	Ja	6,7	4 216		
Skoltrivsel	Låg	7,5	2 739	0,11 ***	-0,43 ***
	Medel	2,9	7 324		
	Hög	1,9	3 223		
Skolkfrekvens	0 ggr	2,1	8 400	0,13 ***	0,49 ***
	1–5 ggr	4,9	3 978		
	> 5 ggr	11,2	911		
Grad av spänningssökande	Låg	1,5	3 362	0,11 ***	0,47 ***
	Medel	2,8	6 378		
	Hög	7,0	3 579		
Självkontroll (endast år 2011)	Hög	1,1	1 506	0,11 ***	0,48 ***
	Medel	2,8	3 259		
	Låg	6,5	1 577		
Kamraters brottsbelastning	Låg	0,9	4 470	0,15 ***	0,60 ***
	Medel	3,2	5 809		
	Hög	8,4	2 917		
Begått något brott	Nej	1,1	7 466	0,15 ***	0,72 ***
	Ja	6,7	5 858		
Hotat för att få sak	Nej	3,3	13 085	0,13 ***	0,80 ***
	Ja	23,1	212		

* p < 0,05 ** p < 0,01 *** p < 0,001.

Tabell B13. Kön på den mest aktiva gärningspersonen vid rånhandlingarna enligt NTU. Procent.

År	2005–2007 (n = 250)	2008–2010 (n = 244)	2011–2013 (n = 230)	Totalt (n = 724)
Man	95	96	94	95
Kvinna	5	4	6	5
Totalt	100	100	100	100

Tabell B14. Ålder på den mest aktiva gärningspersonen vid rånhandlingen enligt den drabbade. NTU. Procent.

År	2005–2007 (n = 241)	2008–2010 (n = 240)	2011–2013 (n = 217)	Totalt 698
≥ 17 år	29	21	17	23
18–24 år	44	41	40	42
25–34 år	17	22	26	21
35–44 år	5	12	12	10
45–54 år	2	4	5	4
≥ 55 år	1	0	0	1
Totalt	100	100	100	100

Tabell B15. Antal gärningspersoner per rånanmälan i urvalet av anmälningar. Procent.

Antal gärningspersoner	Procent (n = 369)
1	34
2	31
3	22
4 eller fler	14
Totalt	100

Tabell B16. Antal gärningspersoner vid rånhandlingarna enligt NTU. Procent.

Antal gärningspersoner	År			Totalt (n = 710)
	2005–2007 (n = 246)	2008–2010 (n = 236)	2011–2013 (n = 228)	
1	31	35	36	34
2	24	25	31	27
3	18	18	15	17
4 eller fler	27	22	18	22
Totalt	100	100	100	100

Tabell B17. Relation till den mest aktiva gärningspersonen vid rånhandlingarna enligt NTU. Procent.

År	2005–2007 (n = 260)	2008–2010 (n = 260)	2011–2013 (n = 238)	Totalt (n = 758)
Närstående	2	3	4	3
Bekant	10	11	15	12
Helt okänd	88	86	82	85
Totalt	100	100	100	100

Tabell B18. Om rånhandelsen inträffade dag, kväll eller natt enligt NTU. Procent.

År	2005–2007 (n = 263)	2008–2010 (n = 270)	2011–2013 (n = 245)	Totalt (n = 778)
Dag (06.00–17.59)	28	25	32	28
Kväll (18.00–22.59)	33	41	35	37
Natt (23.00–05.59)	39	34	33	35
Totalt	100	100	100	100

Tabell B19. Om rånhandelsen inträffade på vardag eller helg enligt NTU. Procent.

År	2005–2007 (n = 255)	2008–2010 (n = 260)	2011–2013 (n = 231)	Totalt (n = 746)
Vardag*	43	49	41	45
Veckoslut/helgdag**	57	51	59	55
Totalt	100	100	100	100

* Måndag kl. 07.00–fredag kl. 17.59.

** Fredag kl. 18.00–måndag kl. 06.59.

Tabell B20. Rånhandlingarnas fördelning efter boendeort hos de utsatta enligt NTU. Procent.

År	2005–2007 (n = 266)	2008–2010 (n = 271)	2011–2013 (n = 250)	Totalt (n = 787)
Mindre städer/ landsbygd	14	12	11	12
Större städer	26	30	30	29
Storstad	60	58	59	59
Totalt	100	100	100	100

Tabell B21. Brottsplats enligt urvalet av anmälningar år 2012.

	Procent (n = 365)
Gata, torg, park el. liknande	77
Allmänna kommunikationer eller station	6
På eller i direkt anslutning till restaurang, nattklubb eller annat nöjesställe	0,3
Annan allmän plats	3
Egen bostad	7
Annan bostad	1
Annan plats	7
Totalt	100

Tabell B22. Typ av plats för personrånen enligt NTU. Procent.

År	2005–2007 (n=267)	2008–2010 (n=270)	2011–2013 (n=249)	Totalt (n=786)
Gata, torg, park el liknande	50	54	45	50
Allmänna kommunikationer eller station	13	11	13	12
På eller i direkt anslutning till restaurang, nattklubb eller annat nöjesställe	9	5	3	6
Annan allmän plats	10	14	17	14
I en bostad	6	9	13	9
Annan plats	12	7	10	10
Totalt	100	100	100	100

Tabell B23. Var den senaste rånhandelsen inträffade bland de elever som utsatts enligt SUB (2008 och 2011 års undersökningar sammanslagna). Procent.

	Samtliga (n = 407)
Skolan/skolgården	23
I bostaden	10
Hemma hos annan	4
Kommunikationsmedel/hållplats	12
Annanstans (t.ex. på gatan/disco/fritidsgård)	52

Tabell B24. Förekomst av synligt vapen eller tillhygge vid de anmälda rånen år 2012 enligt urvalet. Procent.

	Procent (n = 365)
Inget synligt vapen eller tillhygge	68
Kniv	22
Skjutvapen (inkl. pistolliknande föremål)	4
Annat vapen/tillhygge	8

Notera: Flera typer av vapen eller tillhyggen kan förekomma i samma anmälan.

Tabell B25. Olika typer av våld (utan vapen/tillhygge) som målsägarna utsätts för. Andel anmälningar i urvalet där det förekommer uppgift om olika typer av våld (utan vapen/tillhygge). Procent.

	Procent
Totalt: Våld utan vapen eller tillhygge	70
Slag utan tillhygge (t.ex. knytnävsslag, örfil eller ospecificerat "slag")	40
Knytnävsslag	22
Spark	19
Knuffad, puttad, föst	17
Dragen/sliten (det slits i Mä:s person, hår eller kläder)	16
Fasthållen	15
Spark mot liggande	10
Slag med öppen hand (t.ex. örfil)	3
Stryptag	3
Knäad	1
Bunden	1
Skallad	0,5
Huvudet dunkas mot hårt underlag	0,5
Annat våld	1

Notera: Ej ömsesidigt uteslutande kategorier.

Tabell B26. Utsatthet för våld med vapen eller tillhygge. Andel anmälningar i urvalet där det förekommer uppgift om att målsägare utsatts för våld med vapen eller tillhygge.

	Procent
Totalt: Våld med vapen eller tillhygge	5,4
Slagen med hårt trubbigt föremål	4,1
Knivskuren	0,8
Skottskadad	0,0
Våld med annat vapen eller tillhygge	1,4

Notera: Flera typer av våld kan förekomma vid samma råntillfälle.

Tabell B27. Förekomst av fysiskt våld vid rånhändelserna enligt NTU. Procent.

År	2005–2007 (n = 266)	2008–2010 (n = 271)	2011–2013 (n = 250)	Totalt (n = 787)
Nej	64	61	68	64
Ja	36	39	32	36
Totalt	100	100	100	100

Tabell B28. Förekomst av verbalt hot vid rånhändelserna enligt NTU. Procent

År	2005–2007 (n = 265)	2008–2010 (n = 272)	2011–2013 (n = 250)	Totalt (n = 787)
Nej	26	32	36	32
Ja	74	68	64	68
Totalt	100	100	100	100

Tabell B29. Saker som blev stulna vid rånen i urvalet anmälningar (enligt samma indelning som används i NTU). Andel av anmälningar med fullbordade rån. Procent.

	Samtliga (n = 319)
Plånbok/Kontanter/Bankkort	52
Mobiltelefon	61
Kläder/Skor	8
Smycken	14
Annat	47

Notera: Flera saker kan stjälas vid samma rån.

Tabell B30. Vad blev stulet vid de fullbordade rånen enligt NTU. Procent.

År	2005–2007 (n = 98)	2008–2010 (n = 115)	2011–2013 (n = 115)	Totalt (n = 328)
Plånbok/penngar	71	55	50	58
Mobiltelefon	39	42	43	41
Kläder/skor	3	6	11	7
Smycken	7	5	10	7
Annat	22	33	30	29

Notera: Flera saker kan stjälas vid samma rån.

Tabell B31. Värde på stulna kontanter (kr). Andel av anmälningarna enligt vilka kontanter stals. Procent.

	(n = 126)
0–99	6
100–499	24
500–999	17
1 000–1 999	22
2 000–4 999	17
5 000–9 999	7
10 000–	7
Totalt	100

Tabell B32. Värde på stulet gods vid rånhandelsen enligt NTU (kr). Procent.

År	2005–2007 (n = 97)	2008–2010 (n = 116)	2011–2013 (n = 109)	Totalt (n = 322)
0–99	6	5	6	6
100–499	27	13	9	16
500–999	11	9	6	9
1 000–1 999	11	15	15	14
2 000–4 999	29	34	21	28
5 000–9 999	7	10	26	15
10 000–	8	13	17	13
Totalt	100	100	100	100

Tabell B33. Andel ungdomar i årskurs nio som hotat någon för att få en värdesak i relation till olika bakgrundsfaktorer. SUB. 2001–2011 års undersökningar sammantaget om inte annat anges. Procent.

		Rad %	Bas n	Cramer's V	Gamma
Totalt	Hotat för att få sak	2,1	35 605		
Kön	Flicka	0,9	17 613		
	Pojke	3,3	17 992	0,08 ***	0,57 ***
Kommuntyp	Övrig kommuntyp	2,0	25 421		
	Storstad (+)	2,3	10 184	0,01	0,06
Bor i lägenhet	Nej	1,8	26 931		
	Ja	3,0	8 402	0,04 ***	0,26 ***
Bor i villa	Nej	2,8	12 899		
	Ja	1,7	22 434	0,03 ***	-0,23 ***
Familjetyp	Ej splittrad	1,8	24 652		
	Splittrad	2,9	10 519	0,03 ***	0,24 ***
Svensk eller utländsk bakgrund	Inrikes född med minst en inrikes född förälder	1,8	30 644		
	Inrikes född med två utrikes födda föräldrar	3,1	2 196		
	Utrikes född	4,8	2 574	0,06 ***	
Mamma har arbete	Ja	1,8	30 084		
	Nej	3,7	5 275	0,05 ***	0,34 ***
Pappa har arbete	Ja	1,9	31 661		
	Nej	3,8	3 260	0,04 ***	0,34 ***
Båda föräldrarna är ej arbetande	Nej	2,0	34 392		
	Ja	5,0	1 078	0,04 ***	0,44 ***
Hade bil under uppväxt	Ja	2,0	34 120		
	Nej	4,1	1 298	0,03 ***	0,35 ***
Har eget rum (endast år 2011)	Ja	1,3	6 107		
	Nej	3,1	350	0,04 **	0,44 *

(+) Inklusive förortskommun.

* p < 0,05 ** p < 0,01 *** p < 0,001.

Tabell B34. Andel ungdomar i årskurs nio som hotat någon för att få en värdesak i relation till olika sociala och individuella faktorer. SUB. 2001–2011 års undersökningar om inte annat anges. Procent.

		Rad %	Bas n	Cramer's V	Gamma
Totalt	Hotat för att få sak	2,1	35 605		
Relation till föräldrar	Mindre bra	3,7	10 510		
	Medel	1,5	14 258		
	Bra	1,2	10 673	0,07 ***	-0,37 ***
Föräldrars vetskap om den unges umgänge	Låg	4,9	10 114		
	Medel	1,2	17 043		
	Hög	0,7	8 237	0,12 ***	-0,61 ***
Skoltrivsel	Låg	5,2	7 957		
	Medel	1,3	19 574		
	Hög	1,0	7 898	0,11 ***	-0,53 ***
Betyg	Låga	6,2	4 075		
	Medel	1,7	25 370		
	Höga	0,9	5 783	0,11 ***	-0,53 ***
Grad av spänningssökande	Låg	0,5	8 526		
	Medel	1,3	18 341		
	Hög	5,4	8 697	0,13 ***	0,65 ***
Självkontroll (År 2011)	Hög	0,2	1 509		
	Medel	0,7	3 262		
	Låg	3,6	1 588	0,12 ***	0,72 ***
Träffar kamrater på kvällarna	< 1 kväll/v	0,8	6 095		
	1-4 kvällar/v	1,5	22 423		
	> 4 kvällar/v	5,7	6 222	0,12 ***	0,56 ***
Driver omkring (År 2005–2011)	Sällan	0,6	8 349		
	Ibland	1,3	8 210		
	Ofta	5,5	3 761	0,14 ***	0,64 ***
Kamraters brottsbelastning	Låg	0,3	11 942		
	Medel	1,2	15 505		
	Hög	6,7	7 839	0,17 ***	0,78 ***
Kamraters tolerans till brott	Låg	0,3	7 937		
	Medel	1,1	19 884		
	Hög	6,6	7 469	0,16 ***	0,76 ***
Egen tolerans till brott bland kamrater	Låg	0,3	9 461		
	Medel	1,0	17 858		
	Hög	6,7	7 807	0,17 ***	0,77 ***
Inställning till brott (År 2011)	Negativ	0,1	1 796		
	Medel	0,5	3 013		
	Positiv	4,3	1 632	0,15 ***	0,84 ***
Alkoholförtäring (druckit sig berusad)	0 ggr	0,6	16 321		
	1-5 ggr	1,8	9 836		
	> 5 ggr	5,1	9 229	0,13 ***	0,65 ***
Skolkfrekvens	0 ggr	0,8	22 292		
	1-5 ggr	2,7	10 485		
	> 5 ggr	10,6	2 669	0,18 ***	0,67 ***

* p < 0,05 ** p < 0,01 *** p < 0,001.

Tabell B35. Samband mellan hotat för att få en värdesak och olika sociala och individuella faktorer och bland pojkar och flickor. SUB. 2001–2011 års undersökningar.

		Flickor			Pojkar		
		Ej begått rån (n = 16 483) Kolumn %	Begått rån (n = 148) Kolumn %	Gamma	Ej begått rån (n = 16 012) Kolumn %	Begått rån (n = 532) Kolumn %	Gamma
Relation till föräldrar	Mindre bra	34	70		24	48	
	Medel	38	22		43	32	
	Bra	28	9	-0,58 ***	33	20	-0,38 ***
Föräldrars vetskap	Låg	24	68		31	66	
	Medel	48	23		50	27	
	Hög	28	9	-0,65 ***	19	7	-0,57 ***
Skoltrivsel	Låg	21	60		22	53	
	Medel	57	32		55	36	
	Hög	21	8	-0,61 ***	24	12	-0,50 ***
Betyg	Låga	10	34		12	34	
	Medel	71	59		74	59	
	Höga	20	7	-0,59 ***	14	6	-0,51 ***
Grad av spänningssökande	Låg	30	7		18	6	
	Medel	52	32		52	30	
	Hög	17	61	0,71 ***	30	64	0,58 ***
Träffar kamrater på kvällarna	< 1 kväll/v	18	7		17	7	
	1–4 kvällar/v	67	44		64	45	
	> 4 kvällar/v	15	49	0,59 ***	19	49	0,54 ***
Kamraters brottsbelastning	Låg	41	9		28	3	
	Medel	42	25		47	24	
	Hög	17	66	0,75 ***	25	73	0,76 ***
Egen tolerans till brott	Låg	35	8		20	4	
	Medel	53	40		50	19	
	Hög	12	52	0,71 ***	30	78	0,74 ***

* p < 0,05 ** p < 0,01 *** p < 0,001.

Tabell B36. Resultat från logistisk regressionsanalys av hotat för att få en värdesak på olika faktorer. SUB. 2001–2011 års undersökningar.

		Modell 1 Oddsquot	Modell 2 Oddsquot
Kön	Flicka (ref.)		
	Pojke	3,8 ***	2,4 ***
Kommuntyp	Övrig kommun (ref.)		
	Storstad (+)	1,0	1,0
Bor i lägenhet	Nej (ref.)		
	Ja	1,2	1,1
Bor i villa	Nej (ref.)		
	Ja	0,9	1,0
Familjetyp	Ej splittrad (ref.)		
	Splittrad	1,6 ***	1,1
Svensk el. utländsk bakgrund	Inrikes född med minst en inrikes född förälder (ref.)		
	Inrikes född med två utrikes födda förälder	1,7 ***	1,7 ***
	Utrikes född	2,2 ***	2,6 ***
Båda föräldrarna är ej arbetande	Nej (ref.)		
	Ja	1,6 **	1,6 **
Relation till föräldrar	Bra (ref.)		
	Medel		0,9
	Mindre bra		1,3 *
Föräldrars vetskap om den unges umgänge	Hög (ref.)		
	Medel		0,9
	Låg		1,6 **
Skoltrivsel	Hög (ref.)		
	Medel		0,9
	Låg		1,7 ***
Betyg	Höga (ref.)		
	Medel		1,1
	Låga		2,2 ***
Grad av spänningssökande	Låg (ref.)		
	Medel		1,0
	Hög		2,0 ***
Träffar kamrater på kvällarna	< 1 kväll/v (ref.)		
	1–4 kvällar/v		1,0
	> 4 kvällar/v		1,7 **
Kamraters brottsbelastning	Låg		
	Medel		2,2 ***
	Hög		5,4 ***
Egen tolerans till brott bland kamrater	Låg (ref.)		
	Medel		1,3
	Hög		3,0 ***
År	år 2001	2,1 ***	1,5 **
	år 2003	2,0 ***	1,6 ***
	år 2005	1,7 ***	1,5 *
	år 2008	1,5 *	1,1
	år 2011 (ref.)		
n=33 175			
Wald Chi ²	407,2 *** (12 df)	1583,3 *** (28 df)	
Nagelkerke R ²	0,07	0,28	

(+) Inklusive förortskommun.

* p < 0,05 ** p < 0,01 *** p < 0,001.

Bilaga 2. Beskrivning av frågor i SUB samt om logistisk regression

Relation till föräldrar

Brukar du komma bra överens med din mamma tycker du?

Svarsalternativ: aldrig (0) oftast inte (1), lika mycket bra som dåligt (2), för det mesta (3), alltid (4).

Kan du vanligtvis prata om precis allt (t.ex. problem) med din mamma?

Svarsalternativ: absolut inte (0), knappast (1), kanske ("beror på") (2), antagligen (3), ja, absolut (4).

Brukar du komma bra överens med din pappa tycker du?

Svarsalternativ: aldrig (0) oftast inte (1), lika mycket bra som dåligt (2), för det mesta (3), alltid (4).

Kan du vanligtvis prata om precis allt (t.ex. problem) med din pappa?

Svarsalternativ: absolut inte (0), knappast (1), kanske ("beror på") (2), antagligen (3), ja, absolut (4).

Summerad skala. Kategorisering: Mindre bra (0–9), medel (10–12), bra (13–16).

Cronbachs's alpha⁷⁶ = 0,76.

Föräldrars vetskap om den unges umgänge

Brukar dina föräldrar veta var du är ifall du går ut på kvällen?

Brukar dina föräldrar veta vilka du träffar ifall du går ut på kvällen?

⁷⁶ Avser ett mått på den interna samstämmigheten i skalan (se t.ex. Bohrnstedt och Knoke 1988). För skalor som är uppbyggda av endast två frågor anges i stället korrelationskoefficienten (r).

Svarsalternativ: nej, aldrig (0), ganska sällan (1), ibland (2), för det mesta (3), ja, alltid (4).

*Summerad skala. Kategorisering: Låg (0–5), medel (6–7), hög (8).
 $r = 0,64$.*

Skoltrivsel

Brukar du trivas bra i skolan?

Svarsalternativ: aldrig (0) oftast inte (1), lika mycket bra som dåligt (2), för det mesta (3), alltid (4).

Är dina lärare bra tycker du?

Svarsalternativ: ingen är bra (0), de flesta är inte bra (1), lika många bra som dåliga (2), de flesta är bra (3), alla är bra (4).

Summerad skala. Kategorisering: Låg (0–4), medel (5–6), hög (7–8). $r = 0,41$.

Betyg

Vad hade du för betyg i följande ämnen förra terminen?

Svenska

Engelska

Matematik

Kemi/NO

Svarsalternativ: icke godkänd (0), godkänd (1), väl godkänd (2), mycket väl godkänd (3).

Summerad skala. Kategorisering: Låga (0–3), medel (4–8), höga (9–12).

Cronbachs's $\alpha = 0,84$.

Spänningsökande

Här gäller frågorna vad din inställning är till följande saker.

Kryssa i ditt svar efter varje aktivitet!

Se på riktigt blodiga skräckfilmer...

Hoppa ”bungy-jump”...

Spela kort om pengar (100 kr) ...

Städa i ditt rum, ifall det är stökigt ...*

Gå på museum och titta på gamla saker ...*

Ha stilla helkvällar med familjen framför TV:n ...*

Ha det tyst och lugnt omkring dig ...*

Åka gummiflotte nedför en vild fors ...

Plötsligt låtsas drunkna, på skoj ...

Gå fram och börja snacka med folk du inte känner (t.ex. på en fest) ...

Dansa till musik så hög att väggarna skakar ...

Bli hypnotiserad ...

Leva för dagen, strunta i morgondagen ...

Svarsalternativ: det vill jag absolut inte (0), det vill jag knappast (1), ”nja” (2), det vill jag möjligen (3), det vill jag absolut (4).

För frågor markerade med * kastades svarsalternativens siffervärden om innan summeringen.

Summerad skala. Kategorisering: Låg (0–20), medel (21–32), hög (33–52).

Cronbachs's alpha = 0,74.

Självkontroll

Kryssa i hur du tycker följande påståenden stämmer in på hur du är som person!

Jag gör ofta saker impulsivt utan att tänka efter i förväg.

Jag gör det jag känner för, utan tanke på om det är bra eller dåligt på längre sikt.

Ibland tar jag risker bara för att det är kul.

Jag tar gärna risker även om det kan vara farligt.

Jag har ganska lätt för att bli arg.

När jag blir arg har jag svårt att låta bli att skrika, smälla igen dörrar och liknande.

Jag har ofta tyckt det varit svårt att sitta still en längre stund, t.ex. på en lektion.

Jag försöker undvika svåra uppgifter.

Om jag tvingas vänta en stund på exempelvis en buss blir jag lätt rastlös.

Svarsalternativ: nej, det stämmer inte alls (0), det stämmer ganska dåligt (1), det varken stämmer eller inte stämmer (2), det stämmer ganska bra (3), ja, det stämmer precis (4).

Summerad skala (finns enbart år 2011). Kategorisering: Hög kontroll (0–9), medel (10–20), låg kontroll (21–36).

Cronbachs's alpha = 0,86.

Kamratumgänge kvällstid

Hur ofta brukar du vanligtvis träffa kompisar på kvällarna?

Svarsalternativ: mindre än en kväll i veckan, 1–2 kvällar i veckan, 3–4 kvällar i veckan, 5–6 kvällar i veckan eller mer.

Driva omkring

Hur ofta brukar du, ensam eller med kompisar ...

... vara vid någon typ av centrum eller liknande samlingspunkt på kvällarna?

... vara ute utan att göra något speciellt, annat än att bara ”driva omkring”?

Svarsalternativ: mindre än en dag i veckan (0), 1–2 dagar i veckan (1), 3–4 dagar i veckan (2), 5 dagar i veckan eller mer (3).

Summerad skala (finns enbart år 2005–2011). Kategorisering: Sällan (0), ibland (1–2), ofta (3–6). $r = 0,53$

Cronbachs's alpha = 0,69

Kamraters brottsbelastning

Har någon av dina kompisar (de du oftast umgås med) gjort något av följande, som du vet om?

Tagit något utan att betala i en affär?

Förstört någonting?

Brutit sig in någonstans?

Slagit ner någon?

Åkt fast för polisen?

Svarsalternativ: nej (0), ja (1).

Summerad skala. Kategorisering: Låg (0), medel (1–2), hög (3–5).

Cronbachs's alpha = 0,81.

Egen tolerans till brott

Skulle du tycka det var okej ifall dina kompisar ...

... tog något i en affär?

... provade hasch?

... tog en bil?

... slog ner en person som sa något förolämpande?

... gjorde en större graffitimålning?

Svarsalternativ: helt okej (4), ganska okej (3), tveksam (2), knappast okej (1), inte okej (0).

Summerad skala. Kategorisering: Låg (0), medel (1–8), hög (9–20).

Cronbachs's alpha = 0,87.

Upplevd kamrattolerans till brott

Tror du att dina kompisar skulle tycka att det var okej ifall du ...

... tog något i en affär?

... provade hasch?

... tog en bil?

... slog ner en person som sa något förolämpande?

... gjorde en större graffitimålning?

Svarsalternativ: helt okej (4), ganska okej (3), tveksam (2), knappast okej (1), inte okej (0).

Summerad skala. Kategorisering: Låg (0), medel (1–8), hög (9–20).

Cronbachs's alpha = 0,87.

Inställning till brott

Hur fel tycker du det är för en ungdom att göra följande saker?

Åka moped utan att ha hjälm

Ta godis för 10 kronor i en kiosk utan att betala

Ta ett par jeans i en butik

Bryta sig in i en sommarstuga för att se efter om det finns något att ta

Använda våld för att få respekt

Svarsalternativ: inte fel alls (4), knappast fel (3), tveksam (2), fel (1), mycket fel (0)

Kryssa i om följande påstående stämmer överens med vad du tycker/känner!

Om man hittar en plånbok på gatan med 500 kr i, bör man lämna in den till polisen så att ägaren kan få tillbaka den

Svarsalternativ: nej, det stämmer inte alls (4), det stämmer knappast (3), tveksamt om det stämmer eller inte stämmer (2), det stämmer delvis (1), ja, det stämmer precis (0).

Summerad skala (finns enbart år 2011). Kategorisering: Negativ (0–2), medel (3–7), positiv (8–24).

Cronbachs's alpha = 0,80.

Familjetyp

Familjetyp är en tudelad variabel som bygger på en fråga kring om den unge bor tillsammans med både sin mamma och pappa eller inte. Variabeln svensk eller utländsk bakgrund gäller om man är född i Sverige och har minst en inrikes född förälder eller om man är inrikes född med två utrikes födda föräldrar eller om

man är utrikes född. Variabeln kommuntyp gäller om den skola eleverna går i ligger i en storstadskommun (inklusive förortskommun till storstad) eller i en övrig kommuntyp (kommungruppsindelningen baseras på den som görs av Sveriges kommuner och landsting).

Villa och lägenhet är två dikotoma variabler som baseras på en fråga om i vilken typ av bostad de unga bor i: villa/fristående enfamiljshus, radhus/kedjehus/parhus, lägenhet, annat). Elever som bor i både villa och lägenhet, vilket exempelvis kan gälla för en del elever bor växelvis hos sina frånskilda föräldrar, har möjlighet att kryssa i både villa och lägenhet.

Sambandsmått och logistisk regression

I vissa tabeller redovisas sambandsmättet Cramer's V. Det är ett sambandsmått för kategoriska variabler (oavsett skalnivå) som kan anta värden mellan noll och ett. Ju närmare ett desto starkare samband. Vidare redovisas i vissa tabeller sambandsmättet gamma. Det är ett sambandsmått för data på minst ordinal skalnivå (eller dikotoma variabler) och går från -1 till 1 (t.ex. Hellevik 1984, Walsh 1990). Ett negativt samband betecknas med minustecken och betyder att låga värden på den ena variabeln tenderar att motsvaras av höga värden på den andra. Ett positivt samband innebär att höga värden på den ena variabeln tenderar att motsvaras av höga värden på den andra. Ju närmare noll desto svagare samband och ju närmare -1 eller 1 desto starkare samband.

I vissa analyser används logistisk regressionsanalys (se t.ex. Tabachnick och Fidell 2007).⁷⁷ I korthet är det en analysmetod för att predicera sannolikheten för att tillhöra en viss kategori på en dikotom variabel utifrån en uppsättning andra s.k. oberoende variabler, och man vill undersöka vilka enskilda variabelers effekter som kvarstår när det simultant kontrolleras för effekterna från övriga oberoende variabler.⁷⁸ I resultaten redovisas oddskvoter. Oddset definieras som sannolikheten för att en händelse ska inträffa dividerat med sannolikheten att den inte ska inträffa. Oddskvoten betecknar avvikelsen i odds för en kategori jämfört med en referenskategori. Referenskategorin har oddskvoten 1.

⁷⁷ I de logistiska regressionsanalyserna gällande SUB har tagits hänsyn till att undersökningarna bygger på klusterurval vid signifikantstesterna av koefficienterna (genom att använda funktionen "Clustered robust" i dataprogrammet STATA). Vid regressionsanalyserna av NTU-materialet har analyserna genomförts med såväl ovikta som viktat material. Skillnaderna i resultaten var marginella.

⁷⁸ Det kan exempelvis tänkas att ett eventuellt negativt samband mellan inkomstnivå och utsatthet för våld beror på att unga personer (vilka genomsnittligt sett har högre utsatthet än äldre) även tenderar att ha lägre inkomster än äldre, och att det egentligen är variabeln ålder som ligger bakom det funna sambandet mellan inkomst och utsatthet.

I resultaten anges de skattade oddskvoterna för varje kategori i de oberoende variablerna i förhållande till referenskategori inom samma variabel (för översiktlighetens skull har referenskategoriens värde 1 utelämnats ur vissa tabeller). Oddskvoter med värde större än ett indikerar att sannolikheten för att ha begått den aktuella handlingen är högre än för referenskategori, medan värden mindre än ett indikerar att risken är lägre, givet inverkan från alla andra variabler som ingår i regressionsmodellen.⁷⁹

Tabellerna presenterar även ett värde för Nagelekerke R^2 . Det kan gå från noll till ett och ger enkelt uttryckt ett mått på modellens förklaringsförmåga och styrkan i sambandet mellan de oberoende variablerna tillsammans och den beroende variabeln (Tabachnick och Fidell, 2007). Ju närmare värdet ett desto starkare är det totala sambandet mellan de oberoende variablerna tillsammans och den beroende variabeln.

---

⁷⁹ Odds och sannolikhet (eller risk) är inte identiska begrepp. En oddskvot större än ett innebär dock alltid också en större relativ sannolikhet och en oddskvot mindre än ett en mindre relativ sannolikhet. Om man inte talar om exakta siffror kan man därför använda uttrycken omväxlande.

Bilaga 3. Specialanalys av SUB

Brottsbenägenhet, kriminogen exponering och rån

Frågeställningen i denna analys är i vilken utsträckning olika kombinationer av variablerna brottsbenägenhet och kriminogen exponering⁸⁰ har något samband med risken att ha hotat för att få en värdesak när man kontrollerar för effekter från sociodemografiska bakgrundsfaktorer bland ungdomar i årskurs nio. Materialet utgörs av Skolundersökningen om brott (SUB) år 2011.

För att undersöka frågan har en logistisk regressionsanalys genomförts med hotat för att få värdesak som beroende variabel. Bakgrundsfaktorer samt de olika kombinationerna av brottsbenägenhet och exponering ingår som oberoende variabler.

När det gäller kombinationerna av de olika riskgrupperna utgörs referenskategorierna av unga med värdet ”låg” på endera av måtten gällande benägenhet eller exponering. Som framgått i den tidigare analysen i rapporten är det inga eller ytterst få ungdomar som begått det aktuella brottet inom alla kombinationer innehållande lågriskkategorierna. Det gör det nödvändigt att slå samman dessa kategorier för att regressionsmodellen ska kunna konvergera och komma fram till en lösning.

Resultatet visar att av de studerade bakgrundsfaktorerna ger kön samt föräldrarnas anknytning till arbetsmarknaden utslag (med oddskvoter över 3,0). Pojkar respektive ungdomar vars båda föräldrar inte har arbete tycks ha en överrisk att begå handlingen i fråga även vid kontroll för variablerna gällande brottsbenägenhet och exponering.

Beträffande benägenhet och exponering är mönstret att unga tillhörande kategorierna ”Medel benägenhet–hög exponering” och ”Hög benägenhet–medel exponering” har klara överrisker att ha

---

⁸⁰ För resonemang kring brottsbenägenhet och kriminogen exponering se Wikström m.fl. (2012).

begått handlingen i förhållande till referenskategori. De skattade oddskvoterna är grovt sett ungefär likartade (runt 20,0). Störst överrask återfinns dock inte oväntat för unga tillhörande kategorin ”Hög benägenhet–hög exponering”. Den skattade oddskvoten i förhållande till referenskategori är här extremt hög.

Analysen pekar sammanfattningsvis på att det kombinerade måttet gällande brottsbenägenhet och kriminogen exponering har klara samband i förväntad riktning med att ha hotat får att få värdesak även när man kontrollerar för inverkan från bakgrundsfaktorerna.

Tabell B37. Resultat från logistisk regression av hotat för att få en värdesak på olika faktorer. 2011 års undersökning (SUB).

		Oddskvot
Kön	Flicka (ref.)	
	Pojke	3,0 ***
Kommuntyp	Övrig kommuntyp (ref.)	
	Storstad (+)	0,9
Bor i lägenhet	Nej (ref.)	
	Ja	0,8
Bor i villa	Nej (ref.)	
	Ja	0,5 *
Familjetyp	Ej splittrad (ref.)	
	Splittrad	0,9
Svensk el. utländsk bakgrund	Inrikes född med minst en inrikes född förälder (ref.)	
	Utrikes född el. med två utrikes födda föräldrar	1,0
Båda föräldrarna är ej arbetande	Nej (ref.)	
	Ja	3,5 **
Grad av brottsbenägenhet och kriminogen exponering (kombinationer)	Låg benägenhet eller låg exponering (ref.)	
	Medel benägenhet–medel exponering	1,2
	Medel benägenhet–hög exponering	23,8 ***
	Hög benägenhet–medel exponering	18,0 ***
	Hög benägenhet–hög exponering	110,2 ***
(n = 6 326)		
Wald Chi ²		172,9 (11 df) ***
Nagelkerke R ²		0,30

(+) Inklusivt förortskommun.

* p < 0,05 ** p < 0,01 *** p < 0,001.

Samtidigt kan konstateras att vissa bakgrundsfaktorer har effekt även vid kontroll för benägenhet och exponering. Om det beror på att det eventuellt finns så kallade interaktionseffekter⁸¹ mellan dessa och benägenheten och exponeringen, eller med någon annan faktor, kräver vidare analys men det ligger utanför ramen för denna studie.

⁸¹ Se t.ex. Menard (1995).

Studien handlar om rån mot privatpersoner, så kallade personrån, vilket är den vanligaste typen av rån. Det övergripande syftet är att kartlägga personrånens karaktär och utveckling samt bidra med kunskap kring vilka som utsätts och vilka som begår brotten. Studien belyser utvecklingen över tid av andelen personer utsatta för personrån. Hur stor andel som anmäler brottet och skäl att inte anmäla berörs även. Vidare undersöks om det finns samband mellan utsatthet för rån och olika bakgrundsfaktorer och sociala faktorer. Ett avsnitt rör otrygghet och oro för brott bland utsatta för personrån. Studien belyser även omständigheter kring rånerna, som ålder och kön på förövarna enligt de utsatta personerna, tid och plats för rånerna, hur rånerna går till, förekomsten av våld samt vad som stjäls vid rånerna. Slutligen undersöker rapporten i vilken mån självdeklarerad delaktighet i rån samvarierar med olika riskfaktorer bland unga i nionde klass.

Studien bygger på uppgifter från Brås Nationella trygghetsundersökning (NTU) som är en årlig frågeundersökning om utsatthet för brott som riktar sig mot personer 16–79 år. Ett annat material är Skolundersökningen om brott (SUB) som är en självdeklarationsstudie bland elever i nionde klass. Uppgifter har även hämtats från ett urval av polisanmälningar om rån mot privatperson.

Brottsförebyggande rådet/National Council for Crime Prevention

BOX 1386/TEGNÉRGATAN 23, SE-111 93 STOCKHOLM, SWEDEN

TELEFON +46 (0)8 527 58 400 • FAX +46 (0)8 411 90 75 • E-POST INFO@BRA.SE • WWW.BRA.SE